

KUZHEY KIBRIS'TA ENGELLİ KİŞİLERİN HAKLARI

Öncel POLİLİ

Bu yazıda derlenen metinde kullanılan terminoloji Avrupa Birliği(AB) tarafından desteklenen Projelerden biri olan "Kıbrıs'ın Kuzeyinde İnsan Haklarının Haritalandırılması Projesi" kapsamında Kıbrıslı Türk İnsan Hakları Vakfı ve yazarların sorumluluğu adı altındadır. Avrupa Birliği, üyesi olarak sadece Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanıır, 'Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti' ni tanımaz. 389/2006 sayılı Konsey tüzüğünün 1(3) maddesine göre: 'Bu katkının sağlanması bu bölgelerde Kıbrıs Cumhuriyeti dışındaki kamu otoritesini tanıma anlamını taşımaz'

The texts compiled in this publication including the terminology used lay in the sole responsibility of the author(s) and/or the Turkish Cypriot Human Rights Foundation as one of the beneficiaries of the EU funded project 'Mapping Human Rights in the northern part of Cyprus'. In no way can the content of this publication be attributed to the European Commission. The EU does not recognise the "Turkish Republic of Northern Cyprus" but only the Republic of Cyprus, its Member State. Article 1 (3) of Council Regulation 389/2006 applies which reads:"The granting of such assistance shall not imply recognition of any public authority in the areas other than the Government of the Republic of Cyprus".

KUZEY KIBRIS'TA ENGELLİ KİŞİLERİN HAKLARI

Öncel POLİLİ

KIBRISLI TÜRK İNSAN HAKLARI VAKFI YAYINLARI NO: 2

1. Baskı - Nisan 2012
Lefkoşa-Kıbrıs

ISBN: 978-9963-719-08-2

Tanzimat Sokak No: 176 Lefkoşa
0533 869 75 42

KAPAK ve GRAFİK TASARIM
Erdoğan Uzunahmet

SAYFA DÜZENLEME:
Erdoğan Uzunahmet

DÜZELTİ:
Dilek Öncül

BASKI:
MAVİ BASIM
Esnaf ve Zanaatkarlar Sitesi - Lefkoşa
Tel: 0533 8631957

İLETİŞİM:
KIBRISLI TÜRK İNSAN HAKLARI VAKFI
www.ktihv.org
e-mail: info@ktihv.org

Haşmet Gürkan Sok. No: 3 - Lefkoşa-Kıbrıs.
Tel: +90 392 229 17 48 / 49

ÖNCEL POLİLİ: Dođu Akdeniz Üniversitesi Hukuk Bölümünden mezun olmuş ve City Üniversitesinde İnsan Hakları üzerine yüksek lisans yapmıştır. Öncel Polili Kıbrıs'ın kuzeyinde aktif olarak avukatlık yapmakta ve Kıbrıslı Türk İnsan Hakları Vakfı'nda hukuk danışmanı olarak görev almaktadır. 'Kuzey Kıbrıs'ta insan hakları' üzerine çok sayıda makale ve rapor kaleme almıştır.

Kıbrıslı Türk İnsan Hakları Vakfı (KTİHV), Avrupa Birliği tarafından Kıbrıslı Türk-
lere ayrılan mali yardım kapsamında finanse edilip toplam 2 yıldan fazla süren *Kuzey
Kıbrıs'ta İnsan Haklarının Haritalandırılması Projesi'*ni tamamlamıştır. Proje kapa-
sında insan haklarıyla ilgili 11 konuda (Azınlık Hakları; Çocuk Hakları; Tutuklu Hak-
ları; Cinsel İstismar Amacıyla İnsan Ticareti; Göçmen İşçilerin İnsan Hakları; Mülkiyet
Hakları; Kadının İnsan Hakları; Engelli Kişilerin Hakları; Mülteci Hakları; Lezbiyen, Gey,
Biseksüel, Transgender Kişilerin Hakları; Kayıp Kişiler ve Ailelerinin İnsan Hakları) rap-
orlar yazılmıştır. Söz konusu raporlar, Kuzey Kıbrıs'taki insan haklarının durumunun
ayrıntılı ve tarafsız bir 'harita'sını çıkarıp bu konudaki düzeyin uluslararası insan haklar
standartları seviyesine çıkarılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Türkçe ve İn-
gilizce olarak hazırlanmış raporlar kamuoyu ve ilgili tüm paydaşlarla paylaşılacaktır.
Ülkemizde insan haklarının daha ileri boyuta taşınmasında önemli bir araç olacağına
inandığımız projemize katkıda bulunanlara teşekkürü borç biliriz:

EROL AKDAĞ, MUSTAFA ABİTOĞLU, GÖZDE ÇEKER, FİKRİYE ERKANAT SAKALLI, Umut
ÖZKALELİ, MELİKE BİSİKLETCİLER, Aycan AKCİN, BAHAR AKTUNA, RAHME VEZİROĞ-
LU, İSMAİL BAYRAMOĞLU, LEYLA FALHAN, GÖRKEM REİS, FEZİLE OSUM,

EMİNE ÇOLAK, VEYSEL EŞSİZ, FATMA GÜVEN LİSANİLER, İLGIN YÖRÜKOĞLU, MEHVEŞ
BEYİDOĞLU, ÖMÜR YILMAZ, MEHMET ERDOĞAN, SEVİNÇ İNSAY, UTKU BEYAZIT, OLGA
DEMETRIOU, REBECCA BRYANT HATAY, TUFAN ERHÜRMAN, DOĞUŞ DERYA, TEGİYE Bİ-
REY, ŞEFİKA DURDURAN, Umut BOZKURT, ERDOĞAN UZUNAHMET, HÜRREM TULGA

DERVİŞ UZUNER, PERÇEM ARMAN, HAZAL YOLGA, ÖMÜR BORAN, FATMA TUNA, ÇİM
SEROYDAŞ, ORNELLA SPADOLA, ENVER ETHEMER, ASLI GÖNENÇ, DİLEK ÖNCÜL, GA-
VIN DENSTON, FATMA DEMİRER, FAİKA DENİZ PAŞA, ÖNCEL POLİLİ, CEREN GÖYNÜK-
LÜ, ALİ DAYIOĞLU, SELEN YILMAZ, CEREN ETCİ, CEMRE İPÇİLER, ZİLİHA ULUBOY, HO-
MOFOBİYE KARŞI İNİSİYATİF DERNEĞİ

Canan Öztoprak
Proje Koordinatörü
Kıbrıslı Türk İnsan Hakları Vakfı

KUZEY KIBRIS'TA ENGELLİ KİŞİLERİN HAKLARI

Öncel POLİLİ

ENGLISH •57

Kısaltmalar •8

BÖLÜM I:

Giriş •9

A) Engelli kavramının tanımı •9

B) KKTC’de Engelli Hakları Neden İncelenmelidir •10

BÖLÜM II:

Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri Çerçevesinde KKTC’de Engelli Kişilerin İnsan Hakları •13

A) Uluslararası Sözleşmelerin KKTC İç Hukukundaki Yeri •13

B) KKTC İç Hukukunun Parçası Olup Engelli Haklarını Koruyan Uluslararası Sözleşmeler •14

i. Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme •14

ii. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi •14

iii. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi •15

iv. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme •15

C) Kuzey Kıbrıs’ta Engelli Kişilerin Haklarının Mevcut Durumu ve Uluslararası Sözleşmeler Çerçevesinde Değerlendirilmesi •16

i. Erişilebilirlik Hakkı •16

ii. Eğitim Hakkı •21

iii. Çalışma ve İstihdam Hakkı •31

iv. Sağlık Hakkı •37

v. Eşitlik Hakkı ve Ayrımcılık Yasağı •42

BÖLÜM III:

Uluslararası Sözleşmeler Çerçevesinde Genel Yükümlülükler •47

A) Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi •48

B) Çocuk Haklarına Dair Sözleşme •50

C) Engelli Hakları Sözleşmesi •50

BÖLÜM IV:

Sonuç •53

Kaynakça •55

Kısaltmalar:

AİHM: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

BM: Birleşmiş Milletler

ÇHK: Çocuk Hakları Komitesi

ESKHK: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi

ESKHS: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

KKTC: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

YİM: Yüksek İdare Mahkemesi

A) Engelli kavramının tanımı

Dünya üzerinde yaklaşık %10¹ ile en büyük 'azınlık' grubu olan engelli kişilerin tanımı BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'de kesin şekilde yapılmamıştır. Bu sözleşme, engelliliği statik bir hale sokmayarak engelli kişilerin kimler olduğunu şöyle açıklamıştır: Engelli kişiler, uzun süreli fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşal sakatlığı olan kişilerin karşılaştıkları birçok engelleyici faktör dolayısıyla başkaları gibi topluma tam ve etkin şekilde katılmaları eşitlikçi şekilde sağlanamayan kişilerdir.² Bu bağlamda, engellilik sanıldığı gibi aksine engelli kişinin kendisinden değil, haklara ulaşımının önündeki engellere, çevresel ve yapısal faktörlere dayanır. Aynı zamanda, "sözleşmede belirtildiği üzere toplumsal tutum ve çevresel faktörler engelli kişilerin insan haklarından faydalanmasında engel olarak da görülebilir."³ Örnek vermek gerekirse, tekerlekli sandalye kullanmak zorunda olan bir kimsenin hastaneye gidip tedavi olamaması onun durumundan çok, mevcut altyapının tekerlekli sandalye ile yaşamak zorunda olan bir kimseyi engellemesi sebebiyledir. "Benzer bir biçimde, bir çocuk, öğretmenlerinin ona yönelik tutumundan, ihtiyaçlarına hitap etmeyen müfredattan ve eğitim gereçlerinden, katı okul idare birimlerinden ve farklı seviyelerde öğrenme kapasiteleri bulunan öğrencilere uyum sağlayamayan ebeveynler yüzünden okulda zorluklar yaşayabilmektedir."⁴

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre:

Engel, insanların karakteristik özellikleri ile toplumun bunları kavraması arasındaki sosyal ilişkidir. Engel, Dünya Sağlık Örgütü ve Uluslararası İşlevsellik Sınıflandırması'nın belirttiği üzere insanlara özgü bir durum olmayıp, çevresel, toplumsal ve bireysel faktörlere bağlıdır. Engellilik her bireyin hayatının seyrinde (çocuk olarak, yaşlanınca ve çeşitli başka durumlarda) karşılaşılabileceği ve tüm insan ırkına ait bir durumdur.⁵

KKTC'de engelli tanımını nasıl yapıldığı ise ilerideki bölümlerde incelenecektir ancak engelliliğin bireylerin yaşadıkları çevre ve yapı ile alakalı olduğunun sosyal politika yapımcıları tarafından çok fazla algılanmadığını başlarken ifade etmek gereklidir.

B) KKTC'de Engelli Hakları Neden İncelenmelidir

1. ÇHK Genel Yorum 1, para. 1.

2. BMEngelliHaklarınaİlişkinSözleşmeMadde1, http://www.ozida.gov.tr/ulasilabilirlik/Belgeler/2_MEVZUATSTANDART/ULUSLARARASI_SOZLESME/BM_ENGELLIHAKLARISOZLESMESI.pdf, son giriş tarihi 28/01/2012.

3. Disabilities, From Exclusion To Equality Realizing the rights of persons with disabilities Handbook for Parliamentarians on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol, United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, Inter Parliamentary Union, Sayfa 25, <http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=212>, son giriş tarihi 28/01/2012.

4. Ibid, sayfa 14.

5. Griffo, Giampiero ve Francesca Ortali Training Manual on the Human Rights of Persons with Disabilities, Ulaanbaatar 2007, sayfa 26.

BM Engelli Hakları Sözleşmesi 2010 yılında KKTC iç hukukunun parçası haline getirilmiş olmasına rağmen yasalardaki tanımlar henüz bu sözleşme ile uyumlaştırılmış değildir ve yasalarda engelli yerine özürlü ibaresi kullanılmaktadır. “Özürlülük” kavramı “BM Engelli Kişilerin Fırsatlarının Eşitlenmesi Hakkında Standart Kurallar”⁶ içerisinde kişinin kendi durumundan kaynaklanan ve yetersizliği vurgulamak için kullanılmaktadır.⁷ 64/1993 sayılı Özürlüleri Koruma ve Rehabilitasyon Yasası, özürlülüğü bedensel, ruhsal ve zihinsel engelli olma hali olarak tanımlamıştır.⁸ Bu tanım çerçevesinde kimlerin bu yasanın koruması altına girebileceğini amaç kısmına baktığımızda daha net görebilmekteyiz. Bu bağlamda, Özürlüleri Koruma ve Rehabilitasyon Yasasının 3. Maddesine göre, yasanın amacı şöyledir:

1) Bedensel veya ruhsal yönden çalışamayacak kadar hasta olan veya bedensel, ruhsal veya zihinsel özürlü olan kişilere, sosyal ve psikolojik destek sağlamak; ve

(2) Doğuştan veya sonradan kaza, hastalık ve benzeri nedenlerle bedensel, ruhsal ve zihinsel yapılarında meydana gelen özürlerinden dolayı kısmen veya tümüyle fonksiyon kaybına uğrayan ve normal yaşam gereklerine uymama durumunda olan kişilerin fonksiyonel yeteneklerinin, tıbbi, psikolojik sosyal ve işe yönelik biçimde yeniden kazandırmak; onları kendi güçleri oranında üretici duruma getirmek ve yaşamlarını huzur, güven, sağlık ve mutluluk içerisinde sürdürmelerini sağlamak.

Yukarıda bahsi geçen yasada engellilik ibaresini kullanılmayıp “özürlü” ibaresini kullanılarak çevresel etkenler yerine engelli kişinin fiziksel ve ruhsal durumu ortaya çıkartılmaktadır. Hâlbuki Engelli Hakları Sözleşmesine göre, kişinin meydana gelen özürlerinden dolayı değil, çevresel ve diğer faktörler nedeniyle, haklara, diğer bireyler kadar ulaşamaması söz konusudur. Bu algı farkı, engelli bireylerin topluma katılımı ve eşit haklarından yararlanabilmeleriyle ilgili düzenlemelerin yapılabilmesine engel olmakta, engelli bireylerin toplumsal hayatın bir parçası olması gerektiği bilincini oluşturmamakta ve bu yönde yapılması gereken düzenlemeler hayata geçirilmemektedir.

Engellilerin sosyal, ekonomik ve kültürel hayata dâhil edilememesinin yanı sıra kimin “engelli birey” olduğu ile ilgili kısıtlı algı da sorunlar doğurmaktadır. Yukarıda bahsi geçen yasa altında çıkarılan “Kamuda Çalışan Özürlülerin Hak ve Ödevleri Tüzüğü” “özürlülük derecesi %40-%70 olanlar ile %70’den fazla olup rehabilite edilebilen kişileri anlatır” şeklinde “özürlüyü” tanımlamıştır.⁹ Özürlülüğü ise, “bedensel, ruhsal, zihinsel engelli, thalassamialı veya orak hücre anemili (sickle-cell)” olma halini anlatır şekilde tanımlamıştır. Bu bağlamda, yukarıdaki tanıma girmeyen engelli kişiler yasanın sağladığı haklardan yasal olarak faydalanma olanağı yoktur.

KKTC’de 2006 yılı Genel Nüfus ve Konut Sayımı Toplu Kesin Sonuçlarına göre sürekli ikamet eden (de-jure) nüfusta toplam engelli kişi sayısı 4597 olarak tespit edilmiştir.¹⁰ Bununla beraber, söz konusu sayımın üzerinden 5 yıl geçmesi ve yapılan nüfus sayımının güvenilirliği ile ilgili şüpheler bu rakamın da güvenilirliğini gölge altında bırakmaktadır. Bununla beraber 2011 yılında yapılan nüfus sayımı sonucunda ortaya çıkan engelli kişi sayısı bu rapor hazırlandığı sırada açıklanmamıştı. Çalışma Dairesi ise 2011 yılının Eylül ayı itibarıyla 3998 kişiyi “özürlü”

6. 1993 yılında, Engelli Bireyler için bir gelişme olmuş ve, BM Genel Kurulu, “Engelli Bireyler İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kuralları” ya da diğer adıyla “Standart Kurallar”ı kabul etmiştir. Bağlayıcı bir mekanizma olmamasına rağmen, Standart Kurallar, insan hakları ve engelli olma konusunda devletlerin atacağı adımlara dair bir kılavuz teşkil eden temel bir Birleşmiş Milletler belgesi haline gelmiş ve devletlerin teknik ve ekonomik işbirliği konularında önemli bir başvuru kaynağı olmuştur.

7. Çağlar, Selda, Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuk Sisteminde, Engellilerin Eğitim Hakkı ve Devlet Yükümlülükleri, İstanbul, sayfa 11.

8. 64/1993 Özürlüleri Koruma ve Rehabilitasyon Yasası, tefsir

9. Kamuda Çalışan Özürlülerin Hak ve Ödevleri Tüzüğü, madde 3.

10. Devlet Planlama Örgütü Nüfus ve Konut Sayımı, <http://nufussayimi.devplan.org/Nufus-nitelikleri-index.html>, en son giriş 25/09/2011.

olarak kayıt etmiştir.¹¹ Ancak, Çalışma Dairesi de sadece 64/1993 sayılı Özürlüleri Koruma ve Rehabilitasyon Yasası tahtında kayıt yapmaktadır. Öte taraftan, yasanın tanımladığı şekilde “özürlü” olmayan bazı kişiler de yasanın avantajlarından faydalandırılmak amacıyla “özürlü” olarak kaydedilmektedir.¹² Bu bağlamda engelli kişilerin resmi olarak kayıt altına alınması konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır.

Kıbrıs Türk Ortopedik Özürlüler Derneği eski Başkanı Mustafa Çelik ile yapılan röportajda Çelik, engelliliğe bakış açısının kültür düzeyine göre değiştiğini, eğitim düzeyi yükseldikçe duygusallıktan ve acımadan uzaklaşan bir bakış açısı olduğunu belirtmiştir.¹³ Engelli Aileleri Dayanışma Derneği Yönetim Kurulu üyesi Refia Arı ise engelliliğe toplumun bakış açısının acıma hissi olduğunu, engellilik konusunda toplumun bilincinin yeterince gelişmiş olmadığını, toplumumuzun büyük bir kısmının bir engelli aileye yardım etmek istese bile bunu nasıl yapacağını bilmediğini, bir çok ailenin engellilik konusunda bilinç düzeyinin yüksek olmaması nedeniyle kendi çocuklarını da engellilik konusunda yanlış eğittiğini belirtmiştir.¹⁴ Spastikleri Koruma Cemiyeti Başkanı Sevilay Özşahin ise engellilik konusunda toplumun bilinçsiz olduğunu ve engellilere “yaratık” olarak bakıldığını belirtmiş, bununla beraber son yıllarda özellikle bazı eğitimli kişilerin bilinçlenmeye başladığının da altını çizmiştir.¹⁵

KKTC’de engelli haklarıyla direkt ilgilenen 7 aktif sivil toplum örgütü vardır. Bununla beraber, 2010 yılında kurulan Engelsiz İnisiyatifi elliye aşkın sivil toplum örgütü ve siyasi partilerin üyeleri ve birçok bağımsız bireyin desteği ile kurulmuştur.

Engelsiz İnisiyatifi, engelli kişilerin haklarına dikkat çekmek ve bilinç artırmak amacıyla resmi kurumları ve sivil toplum örgütlerini ziyaret etmektedir ve engelli hakları konusunda bilinç düzeyinin artmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu amaçların gerçekleşmesi için Engelsiz İnisiyatifi, bilinç artırmak, Engelli Hakları Sözleşmesi’nin onaylanması, engelli kişilerin eğitim hakkı, engelli kişilerin erişim hakları için yürüyüşler ve farkındalık çalışmaları, engellileri kamusal alana çıkarma aktiviteleri düzenlemiş ve imza kampanyaları başlatmıştır.¹⁶ Engelsiz İnisiyatifi Engelli Hakları Sözleşmesi’nin meclis tarafından onaylanması için 4000 imza toplamış ve sözleşmenin 27/7/2010 tarihinde onaylanmasında çok büyük bir rolü olmuştur. Mevcut dönemde de özel eğitim ihtiyacı olan engelli çocukların eğitim haklarının gerektiği şekilde düzenlenmesi konusunda bilgi toplamakta, imza kampanyası düzenlemekte ve etkin bir özel eğitim sisteminin kurulabilmesi için ilgili kurumlarla iletişim kurmaktadır.

Şu anda meclise sunulmuş olan bir yasa tasarısı mevcuttur. Edinilen bilgiye göre Özel Eğitim öğretmenleri bu yasaya itiraz etmiş ve üzerinde değişiklikler yapılarak daha kapsamlı maddeler eklenmesi talebinde bulunmuşlardır.¹⁷ Bu raporun yazıldığı sırada, yasaya itiraz süreci ve yasanın değerlendirilme aşamalarında olunması sebebiyle, bu yasayla ilgili herhangi bir değerlendirme raporun kapsamı dışında bırakılmıştır.

Dünyadaki genel durum Giampiero Griffio and Francesca Ortali, tarafından şöyle tanımlanmıştır:

11. Çalışma Dairesi Özel İstihdam Şube Memuru ve Bedensel Engelliler Derneği Başkanı Sedat Hacı Mehmet ile 19/9/2011 tarihinde yapılan röportaj.

12. Ibid.

13. 9/7/2011 tarihinde Ortopedik Engelliler Derneği Eski Başkanı Mustafa Çelik ile yapılan röportaj.

14. 15/7/2011 tarihinde Engelli Aileleri Dayanışma Derneği Yönetim Kurulu üyesi Refia Arı ile yapılan röportaj.

15. 24/09/2011 tarihinde Spastikleri Koruma Cemiyeti Başkanı Sevilay Özşahin ile yapılan röportaj.

16. EngelSİZ İnisiyatifinin farkındalık videolarına <http://vimeo.com/engelsiz> adresinden ulaşılabilir.

17. EngelSİZ İnisiyatifi üyelerinden 20 Ocak 2012’de konuyla ilgili bilgi alınmıştır.

İnsan hakları temelli bir yaklaşım, engelli bireylerin görünmez vatandaşlar olduğu gerçeğini vurgular ve sebebinin sosyal dışlanma ve ayrımcılıktan doğduğunu savunur. Engelli bireyler, ayrımcılığa maruz ve eşit fırsatlara sahip olamayan, insan hakları ihlaline neden olan ayrımcı muameleye tabi kişilerdir.¹⁸

ESKHK ise göreceli olarak hayat standartlarının yüksek olduğu ülkelerde dahi engelli kişilerin ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan faydalanamadığını ortaya koyar.¹⁹ Dünyadaki bu genel sorun KKTC'nin de derin şekilde yaşadığı ve engellilerin temel insan haklarının her gün ihlal edildiği bir durum olarak yaşanmaktadır. Toplum engelli kişileri toplumun eşit hakları olan bireyleri olarak görmemekte, onun yerine acıma duygusuyla yardım edilmeye muhtaç bireyler olarak görmektedir. Bununla beraber, Engelli Hakları Sözleşmesi iç hukukun parçası olmasına rağmen yasalardaki tanımlar düzeltilmeyerek ve toplumun bilinç düzeyinin artması için gerekli çalışmalar yapılmayarak toplumun engelli kişilere olan bakış açısı devlet tarafından da onaylanmaktadır.

18. Ibid 5, sayfa 26.

19. ESKHK, 5 No'lu Genel Yorum:

“ENGELLİ KİŞİLER”, para. 1, www.ihop.org.tr/dosya/ESKHK/ESKHKG05.doc, son giriş tarihi, 28/01/12.

BÖLÜM II:

Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri Çerçevesinde KKTC’de Engelli Bireylerin İnsan Hakları

A) Uluslararası Sözleşmelerin KKTC İç Hukukundaki Yeri

KKTC’de uluslararası antlaşmaların iç hukuktaki yeri Anayasa tarafından belirlenmiştir. Söz konusu madde şöyledir:

Usulüne göre yürürlüğe konulmuş uluslararası antlaşmalar yasa hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi olarak görev yapan Yüksek Mahkeme’ye başvurulamaz.²⁰

Anayasa Mahkemesi sözkonusu maddeyi Ulusal Birlik Partisi (UBP) ile KKTC Meclisi arasındaki davada yorumlarken AİHS’in iç hukukun parçası olduğu teyit edilmiştir. Bu davada Anayasa Mahkemesi şu görüşe yer vermiştir

KKTC’de usulüne göre yürürlüğe konmuş uluslararası andlaşmalar sadece yasa hükmünde olmakla kalmayıp bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkememize dahi başvurulamaz. Bir başka deyişle bunlar Anayasa ile aynı seviyededir ve diğer yasalardan üstündür.²¹

Anayasa Mahkemesi yine aynı davada kararına şu şekilde devam etmiştir:

1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, ona ek 1’inci protokol 1 ile birlikte Anayasamızın 90. madde hükümlerinde öngörüldüğü kritere uygun olarak 39/62 sayılı kanun ile Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından kabul edilmiştir... Sözü edilen 39/62 sayılı yasa, yürürlükte olan Anayasamızın Geçici 4’üncü maddesine göre halen yürürlükte ve KKTC Mahkemeleri olarak uygulamakla yükümlü olduğumuz mevzuat arasında yerini almaktadır.

İşkenceye Karşı Sözleşme, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve EKSHK’nin iç hukukta uygulanması ile ilgili Yüksek mahkeme henüz bir karar vermiş değildir. Ancak onlarla aynı hukuki statüde olan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile ilgili olarak Yüksek Mahkeme, mahkemelerin uygulaması gereken bir mevzuat olduğuna karar vermiştir.²² Tüm bu sözleşmelerin her birinin uygulanması konusunda karar olmasa dahi YİM yukarıda bahsedilen Anayasa Mahkemesi kararını geliştirerek usulüne uygun olarak yürürlüğe konulmuş uluslararası sözleşmelerin iç hukuka olan etkileri ve uygulama alanı aşağıdaki gibi özetlenmiştir;

(a) Usulüne göre yürürlüğe konmuş, uluslararası sözleşmeler iç hukukun bir parçasıdır ve doğrudan uygulanabilen sözleşme hükümleri iç hukukta kendiliğinden uygulanır.

(b) Uluslararası sözleşmeler Anayasaya aykırı olsa bile uygulanır, bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiaları ileri sürülemez.

(c) Uluslararası sözleşme hükümlerinin iç hukuk hükümleri ile çatışması halinde uluslararası sözleşme hükümleri uygulanır.

(d) Uluslararası sözleşmelerin usulüne uygun kabulünden sonra yapılan Anayasal veya yasal iç hukuk düzenlemelerinin, açık veya kapalı bir şekilde uluslararası sözleşme hükümlerini iptal veya etkisiz hale getirmesi söz konusu değildir. Anlaşma hükümleri iç hukukta sonuçlarını doğurmaya devam eder.²³

Aynı zamanda, AİHM’in Loizidou ile Türkiye kararından sonra Türkiye’yi, AİHS çerçevesinde Türkiye’nin Kuzey Kıbrıs’ta sınırlar ötesi sorumluluğunun olduğunu ve oradaki insan hakları ihalallerinden sorumlu tutulabileceği kararını verdikten sonra, Kuzey Kıbrıs’taki insan hakları ihlalleri için AİHM’ne başvuru olanağı sağlanmıştır.²⁴

20. KKTC Anayasa 90. madde 5.fıkra.

21. Anayasa Mahkemesi, 3/2006, Ulusal Birlik Partisi ile KKTC Cumhuriyet Meclisi, 21/06/2006

22. Yargıtay/ceza Numara:17/2005,D. No:5/2005.

23. YİM 119/2003, D.20/2010 Mehmet S. Uğraşın ile KKTC Kamu Hizmeti Komisyonu Başkanlığı vasıtasıyla KKTC vd., sayfa 30.

24. AİHM, Loizidou v. Turkey, 15318/89.

14 | B) KKTC İç Hukukunun Parçası Olup Engelli Haklarını Koruyan Uluslararası Sözleşmeler

BM Engelli Hakları Sözleşmesi 27/7/2010 tarihinde iç hukukun parçası haline getirilmiş ve engelli haklarını en geniş şekilde koruyan sözleşmedir. Bununla beraber özellikle istihdam alanında engelli haklarını koruyan bazı Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmeleri de iç hukukun parçası olmasına rağmen 159 sayılı *Engellilerin Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdam Sözleşmesi* henüz iç hukukun parçası haline getirilmemiştir. KKTC iç hukukunun parçası olan uluslararası sözleşmeler ihlal edilse bile, Kıbrıs'taki siyasi durum nedeniyle, KKTC otoritelerinin uluslararası denetime tabi olması sınırlıdır. BM sözleşmelerine taraf tüm devletler hazırladıkları raporu sözleşmenin denetim organına sunmakta ve denetlenmektedirler. Ancak KKTC bu mekanizmanın dışındadır. Bu mekanizmanın çalışması için ilgili denetim organına yapılacak bireysel başvurular veya başka bir ülkenin şikayetleri sonucunda Türkiye, Kuzey Kıbrıs'taki hukuki sorumluluğu nedeniyle denetlenebilmektedir. Aşağıda, bu rapor içerisinde en çok değinilecek olan sözleşmelerin kısa bir tanımı yapılacak, daha sonraki bölümde de bu sözleşmelerin engellilerle ilgili olan maddeleri detayları ile incelenerek KKTC'deki durumla mukayeseli olarak verilecektir.

i. Engelli Hakları Sözleşmesi

Engelli Hakları Sözleşmesi'nin giriş ve amaç kısmında sözleşmenin yazılmasına katkıda bulunan belgeler ve olaylar dahil edilmiştir. Bu sözleşme 50 maddeden ibaret olup genel ilkeler ve yükümlülükler, belli alanlar için spesifik olarak alınması gereken önlemler ve yerel ve uluslararası denetim sistemini anlatan bölümlerden oluşmaktadır. Sözleşmenin seçmeli ek protokolü ise kişisel başvuruları ve uluslararası komitenin sorularını düzenler.

Giampiero Griffo ve Francesca Ortali sözleşmenin amaç, tanımlar ve ilkelerini şöyle açıklamışlardır:

Sözleşmenin ilk üç maddesi insan hakları temelli bir yaklaşıma sahiptir. İnsan hakları ve temel özgürlükler göz önünde bulundurulduğunda, evrensellik, bölünmezlik ve bağımsızlık ilkelerinin de değerlendirilmesi önemlidir. Buna ek olarak, engelli kişilerin karşılaştığı fırsat eşitsizliği ve ayrımcılık karşısında, devletin tüm engelli vatandaşları diğer vatandaşlara olduğu gibi eşit davranması sorumluluğu her iki tarafı da etkilemektedir.²⁵

ii. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AİHS, Avrupa çapında insan hakları ve özgürlüklerini koruyan uluslararası bir sözleşmedir. Sözleşmenin denetim organı ise bu sözleşme uyarınca kurulan AİHM'dir. Sözleşmedeki herhangi bir hakkı, sözleşmeye taraf bir devlet tarafından ihlal edilen bir kişi, iç hukuk yollarını tükettikten sonra AİHM'e başvurabilir. AİHM kararları devletler üzerinde bağlayıcı olup, devletler AİHM'in kararlarını uygulamakla yükümlüdürler. Çok az kullanılan bir yöntem olmakla beraber devletler birbirleri aleyhine de AİHM'e başvurabilmektedir.²⁶

25. Ibid 5, sayfa 32.

26. European Convention on Human Rights, <http://www.hri.org/docs/ECHR50.html>, en son giriş 29/3/2011.

27/2004 sayılı yasa ile KKTC iç hukukunun parçası haline gelen ESKHK çok taraflı bir sözleşme olup taraf devletlere bireylere karşı işçi hakları, sağlık hakkı, yeterli yaşam standardı hakkı dâhil olmak üzere ekonomik, sosyal ve kültürel hakların sağlanması görevini yükler. ESKHK bağımsız uzmanlardan oluşan ve sözleşmenin taraf devletler tarafından nasıl uygulandığını denetleyen mekanizmadır.²⁷ Tüm taraf devletler komiteye sözleşmedeki hakların nasıl uygulandığına dair düzenli olarak rapor sunmak zorundadır.²⁸ Devletler ilk raporu sözleşmenin kabulünden 2 yıl sonra ve daha sonra her 5 yıl zarfında rapor sunmaları gerekmektedir. Komite her raporu inceler ve ilgili üye devlete kaygılarını ve tavsiyelerini “nihai izlenimler” şeklinde dile getirir. Kişisel başvurularla ilgili olarak, 10 Aralık 2008 tarihinde, BM Genel Kurulu oybirliğiyle, Komiteye başvuru kabul etme ve değerlendirme yetkisini veren Ek Protokol’ü²⁹ kabul etmiştir.³⁰ Ancak, İlk Ek protokol KKTC Meclisi tarafından henüz onaylanmamıştır. Onaylanmış olsa dahi KKTC’nin sadece *de facto* bir devlet olmasından ötürü bu mekanizmaya doğrudan şikâyet edilmesi mümkün değildir. Ancak yine de, komiteye yapılacak herhangi bir şikâyette Türkiye sorumlu tutulabilecektir. Aynı şekilde KKTC’nin de facto statüsünden dolayı komiteye rapor gönderip denetlenmemesine rağmen Türkiye’nin raporlarının denetlenmesi sürecinde KKTC’de sözleşme tahtında meydana gelen ihlallerin denetlenmesi hukuken mümkündür.

iv. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

6/1996 sayılı yasa ile KKTC iç hukukunun parçası haline gelen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, çocuklarla alakalı insan haklarına, aile ve çocuklarla alakadar kişilerin yakından takip etmesi gereken önemli bir insan hakları sözleşmesidir.³¹ Sözleşmenin varlık sebebi çocuk haklarının yerine getirilmesini sağlamaktır ve bu sözleşme tahtında çocuk hakları üç ana dalda incelenebilir:

- a) Koruma: Özellikle istismar, ihmal ve sömürü gibi durumlarda çocukların emniyetini sağlamak,
- b) Önlem: Çocukların eğitim ve sağlık gibi ihtiyaçlarını gidermek.
- c) Katılım: Çocuk ergenliğe ulaştıkça gelişen kapasitesini, karar verme kapasitesini ve topluma katılımını kabul etmek.

Tüm taraf devletler komiteye düzenli olarak sözleşmedeki hakların nasıl uygulandığına dair düzenli olarak rapor sunmak zorundadır. Devletler ilk raporu sözleşmenin kabulünden 2 yıl sonra ve daha sonra her 5 yıl zarfında rapor sunmaları gerekmektedir.³² Komite, iki Seçmeli Protokolü imzalamış olan ülkeler tarafından sunulması zorunlu olan ek raporları da gözden geçirir. ÇHK 10 bağımsız uzman kişiden oluşan³³ ve taraf devletlerin sözleşme ile üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirme konusunda kaydettikleri ilerlemeleri incelemek amacıyla kurulmuştur.³⁴ Komite aynı zamanda silahlı çatışmalara çocukların alınması³⁵ ve çocuk satışı,

27. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Monitoring the economic, social and cultural rights, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/>, en son giriş tarihi 26/01/2012.

28. Ibid.

29. GA resolution A/RES/63/117 to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.

30. <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/index.htm>, son giriş tarihi 10/18/2010.

31. Compsaito, Manual on Human Rights Education for Children, Council of Europe, Budapest, 2007, sayfa 21.

32. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, madde 44.

33. Çocuk Hakları Sözleşmesi madde 43.2.

34. Çocuk Hakları Sözleşmesi madde 43.1.

35. Çocukların Silahlı Çatışmalara Katılımı ile İlgili BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne Ek Seçmeli Protokol, madde 8, <http://www2.ohchr.org/english/law/crc-conflict.htm>, son giriş tarihi, 28/01/2012.

16 | çocuk fahişeliği ve çocuk pornografisi üzerine iki Ek Protokolün uygulanmasını da izler.³⁶ Komite, tematik konular üzerine “genel yorumlar” olarak da bilinen insan hakları kurallarının içeriğinin yorumlanmasını yayınlar ve “genel tartışmalar” için özel günler organize eder. BM’nin İnsan Hakları ile ilgili diğer komitelerden farklı olmak üzere ÇHK kişisel başvuru yapılamamaktadır.³⁷

C) Kuzey Kıbrıs’ta Engelli Kişilerin Haklarının Mevcut Durumu ve Uluslararası Sözleşmeler Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Engelli Kişilerin Hakları erişilebilirlik hakkı, çalışma ve istihdam hakkı, eğitim hakkı ve sağlık hakkından ibaret olmamakla beraber, tüm hakları bu raporun kapsamına almak mümkün olmadığı için diğer hakların kullanımını da etkileyen yukarıda belirtilen haklar incelenecektir.

i. Erişilebilirlik Hakkı

Engelli kişilerin insan haklarından diğer bireyler kadar faydalanabilmesi açısından bilgiye, binalara, iletişim araçları gibi toplumsal ve çevresel servislere ulaşmaları hayati önem arz etmektedir. Engelli kişilerin erişim hakkının bir anlam ifade edebilmesi için engellilerin bağımsız yaşamalarının ve toplumun tüm alanlarına tam katılımının sağlanması ve engellilerin diğerleriyle eşit bir şekilde hizmetlere erişiminin sağlanması için uygun tedbirler alınmalıdır. Engeli bireylerin ihtiyaçlarının sosyal ve ekonomik yaşama bütünleşmiş şekilde anlaşılması gerekmektedir.³⁸ Bu bağlamda özellikle politik yaşama katılmalarında, oy verebilmeleri için gerekli olan düzenlemelerin devlet tarafından yapılması öngörülür. Özellikle bu konunun Kuzey Kıbrıs’ta bir sorun olması ve engelli kişilerin, oy verirken düzenleme eksikliğinden dolayı bu hakkı kullanamaması aşağıda görüleceği gibi EngelSİZ İnisiyatifinin başlangıcının da tetikleyicisi olmuştur.

Yerel Mevzuat

KKTC Anayasası erişilebilirlik hakkı ile ilgili doğrudan bir düzenleme yapmasa bile Anayasanın 62.(2) maddesi çerçevesinde herkesin, kültürel yaşamda yer alma hakkını düzenlemiştir. Anayasanın 57. (2) maddesine göre de devlet, “ruhen ve bedenen özürülülerin topluma uyumlarını sağlamak amacı ile onların eğitim, rehabilitasyon, istihdam ve sosyal yardımları için gerekli kurum ve kuruluşların kurulmasını sağlar” şeklinde bir düzenleme yapmıştır.

Erişilebilirlik Hakkıyla en çok ilgili olan mevzuatlar Belediyeler Yasası, Yollar ve Binalar Yasası, İmar Yasası olması gerekirken engelli kişilerin erişilebilirlik hakkı ile bağlantılı doğrudan bir düzenleme içermemektedir. Bununla beraber, Yollar ve Binalar Yasası altında çıkan Yollar ve Binalar Tüzüğü 2011 yılında yapılan değişiklikle “kaldırımlar tasarlanırken özürülülerin kullanımına olanak verecek uluslararası tasarım standartları göz önünde bulundurulacaktır” bendi eklenmiştir. Erişilebilirlik hakkı ile ilgili olan diğer bir yasa olan ve 2010 yılında

36. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi İle İlgili Seçmeli Protokol, madde 12.

37. Çocuk Hakları Komitesi, Monitoring children’s rights, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/index.htm>, en son giriş 31/5/2011

38. United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner for Human Rights, Monitoring the Convention on the Rights of Persons with Disabilities Guidance for human rights monitors Professional Training Series No. 17, New York and Geneva, 2010, sayfa. 22. http://www.ohchr.org/Documents/Publications/Disabilities_training_17EN.pdf, accessed on 28/01/2012.

değiştirilerek yürürlüğe giren Kat Mülkiyeti ve İrtifakı Yasası engelli kişilerin erişilebilirlik hakkını korumak için bazı düzenlemeler içermektedir. Bu düzenlemeyle engelli kişinin hayatını kolaylaştıracak olan tadilatlar kat malikleri kurulunun onayı ile yapılır. Bu onayın verilmemesi halinde ise, izin vermeye yetkili mercilerden alınan izin ile maliyeti talep edene bağlı olarak gerekli tadilat yapılabilir şeklinde bir düzenleme yapılmıştır.³⁹

Son yıllarda yürürlüğe giren mevzuatta engelli kişilerin erişim hakkı ile ilgili olarak olumlu düzenlemeler olmasına rağmen, engelli kişilerin sorunlarını giderecek olan diğer temel mevzuat için herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Aynı şekilde, bilgiye ulaşım, haberleşme, bilgi-işlem konularında da yeterli hukuki düzenlemeler yapılmamıştır. Buna rağmen, Anayasa'nın yukarıda belirtilen ilgili maddeler yasalar yapılırken yeterince göz önünde bulundurulmadığı için ve eski yasalarda da gerekli tadilatlar yeterince yapılmadığı için engelli kişilerin erişilebilirlik hakkı görmezden gelinmektedir.

Engelli Hakları Sözleşmesi

Engelli Hakları Sözleşmesinin 9. Maddesine göre taraf Devletler engellilerin bağımsız yaşayabilmelerini ve yaşamın tüm alanlarına etkin katılımını sağlamakla yükümlüdürler. Devletlere bu sorumluluğu yükleyen sözleşmenin 9. Maddesi erişimin sağlanması için binalardan okullara, ulaşımdan sağlık tesislerine, elektronik hizmetlerden acil hizmetlere kadar her konuyu kapsamı gerektiğini vurgular ve devletlerin şu önlemleri alarak erişimi sağlamasını uygun görür:

- (a) Kamuya açık veya kamu hizmetine sunulan tesis ve hizmetlere erişime ilişkin asgari standart ve rehber ilkelerin geliştirilmesi, duyurulması ve bunlara ilişkin uygulamaların izlenmesi;
- (b) Kamuya açık tesisleri işleten veya kamuya hizmet sunan özel girişimlerin engellilerin ulaşılabilirliğini her açıdan dikkate almalarının sağlanması;
- (c) İlgili kişilerin engellilerin karşılaştığı ulaşılabilirlik sorunlarıyla ilgili olarak eğitilmesi;
- (d) Kamuya açık binalar ve diğer tesislerde Braille alfabesi ve anlaşılması kolay nitelik taşıyan işaretlemelerin sağlanması;
- (e) Kamuya açık binalara ve tesislere erişimi kolaylaştırmak için rehberler, okuyucular ve profesyonel işaret dili tercümanları dâhil çeşitli canlı yardımların ve araçların sağlanması;
- (f) Engellilerin bilgiye erişimini sağlamak için onlara uygun yollarla yardım ve destek sunulmasının teşvik edilmesi;
- (g) Engellilerin İnternet dâhil yeni bilgi ve iletişim teknolojilerine ve sistemlerine erişiminin teşvik edilmesi;
- (h) Erişilebilir bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemlerinin tasarım, geliştirme ve dağıtım çalışmalarının ilk aşamadan başlayarak teşvik edilmesi ve böylece bu teknoloji ve sistemlere engelliler tarafından asgari maliyetle erişilebilmesinin sağlanması.⁴⁰

Sözleşmenin bu maddesi devlete açıkça engelli kişilerin bağımsız yaşayabilmeleri ve yaşamın tüm alanlarına ayrımcılığa maruz kalmadan etkin katılımlarını sağlamak adına erişilebilirlik haklarının uygulanabilmesi için devletin uygun tedbirleri almasını öngörmektedir. Bu noktadan hareketle tedbirleri almakla görevli olan otoritelerin sivil toplum örgütleri ile işbirliği ve özellikle sivil toplum örgütlerinin görüşlerine önem vermeleri gerekmektedir. Engelli Kişilerin Hakları ve İnsan Hakları ile ilgili olan örgütlerin engelli kişilerin en çok hangi alanda söz hakkını ihlal edildiği konusunda tecrübelerini paylaşmaları önlemlerin alınması konusunda devlet otoritelerine yardımcı olabilir. Söz konusu tedbirlerin yasalarca düzenlenmesi dahi sözleşme açısından yeterli olmayıp, sözleşmenin uygulanması için yukarıdaki 9. Maddenin

39. 35/2010 Kat Mülkiyeti ve İrtifakı Yasası Madde 44.2.

40. Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme madde 9.

2. Paragrafında bahsedilen, standart kuralların oluşturulması, ilgili taraflara eğitim verilmesi, Braille (kabartma) alfabesi ile yazılmış levhalar konulması, rehberler, okuyucular ve profesyonel levha lisanı çevirmenleri dahil olmak üzere yardımcı kişi ve araçlar temin edilmesi, engelli kişilerin bilgiye ve teknolojiye ulaşımı konusunda teşvik edilmeleri gibi önlemlerin da öncelikle devlet tarafından yerine getirilmesi lazımdır.

Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

Erişilebilirlik Hakkını doğrudan tek düzenleyen sözleşme Engelli Haklarına İlişkin Sözleşmedir ancak ESKHS de kültürel yaşama katılma hakkını 15. maddesi ile düzenlemiştir.⁴¹ Bu madde şöyledir,

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkese;

a- Kültürel yaşama katılma;

b- Bilimin gelişme ve uygulanmasının sağladığı olanaklardan yararlanma;

c- Sahibi olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal herhangi bir üründen doğan manevi ve maddi çıkarlarının korunması; hakkını tanır. 2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletlerce bu hakkın tam olarak gerçekleşmesi için yapılacak girişimler, bilim ve kültürün korunması ve geliştirilmesi için gerekli olan önlemleri içerir. 3. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bilimsel araştırma ve yaratıcı etkinlikler için kaçınılmaz olan özgürlüğe saygı göstermeyi üstlenir. 4. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bilimsel ve kültürel alanda uluslararası ilişki ve işbirliğinin özendirilip geliştirilmesinden doğacak yararları tanır.

Engelli kişilerin de kültürel yaşama katılabilmeleri için erişim haklarının sağlanması gerekmektedir. ESKHK kültürel yaşama katılma hakkını engelli bireyler açısından şöyle yorumlamıştır:

Standart Kurallara göre, "Devletler; engelli kişilerin yaratıcı, sanatsal ve zihinsel potansiyellerini kullanabilmeleri fırsatını, yalnızca kendi yararları için değil, aynı zamanda, kentsel ya da kırsal bölgelerde içinde yaşadıkları toplumun kültürel açıdan daha da zenginleştirilmesi bakımından da elde etmelerini güvence altına almalıdırlar. ...Devletler; kültürel faaliyet ve hizmetlerin sunulduğu yerlerin, engelli kişilerin erişim ve kullanımına uygun olmasını desteklemelidir."⁴²

Her ne kadar da kültürel yaşama katılma hakkı ile erişilebilirlik hakkı tamamen aynı haklar olmasa da ESKHK yaptığı yorumda engelli kişilerin kültürel yaşama katılmaları için önlemler alınması gerektiğini belirtmiştir. Burada da aşağıda değinilen Engelsiz videolarında⁴³ görülebileceği üzere, engelli kişilerin kendi tecrübelerinden ortaya çıkan gerçek, sözleşmeyi kabul etmiş olan KKTC'nin, engellilerin kültürel yaşama aktif şekilde katılımını sağlayacak düzenlemelere gitmediğidir.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 23. Maddesi doğrudan engelli çocukların haklarını düzenlemiştir. Bu maddenin 1. Paragrafına göre, taraf devletler zihinsel ya da bedensel engelli çocukların saygınlıklarını güvence altına alan, özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran şartlar altında eksiksiz bir yaşama sahip olmalarını kabul ederler. ÇHK'nın bu maddenin uygulanması ile ilgili olarak yaptığı yorum şöyledir:

Engelli çocuklar söz konusu olduğunda, saygınlığı, kendine güveni ve topluma aktif katılımı güvence altına alan koşullarda eksiksiz ve insana yakışır bir yaşamı içeren 23. maddenin 1. paragrafı Sözleşme'nin uygulanmasındaki baş ilke olarak görülmelidir. Taraf Devletlerin engelli

41. Anayasa Madde 15.1.a

42. ESKHS Genel Yorum No.5, para. 36.

43. Ibid 16.

çocukların haklarının yaşama geçirilmesine yönelik olarak aldıkları önlemler bu hedefi gözetmelidir. Bu paragrafın temel mesajı, engelli çocukların topluma tümüyle katılımının kapsanması gerekliliğidir. Sözleşme’de yer alan hakların engelli çocuklar için yaşama geçirilmesi yönünde alınan önlemler, örneğin eğitim ve sağlık alanındakiler, çocukların toplumla mümkün olduğu kadar katılmasını hedef almalıdır.⁴⁴

Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin doğrudan erişebilirlik hakkını düzenlemiş olmasa bile ÇHK yukarıda yaptığı yorumunda engelli çocukların topluma katılabilmek için devletlerin gerekli tedbirleri alması gerektiğinin önemini vurgulamıştır.

KKTC’de Erişilebilirlikle İlgili Mevcut Durum

KKTC’de binalara, ulaşım araçlarına, bilgiye ve diğer hizmetlere erişim için engelli bireyler için özel düzenlemeler yapılmış değildir. Söz konusu düzenlemelerin olmaması engelli bireylerin sadece binalara girememesi veya seyahat edememesi kadar, çalışma, eğitim, seçme ve seçilme, kültürel yaşama katılma gibi haklarını da doğrudan olumsuz şekilde etkilemektedir. Yollar ve binalarla ilgili temel düzenleme olan Fasil 96 Yollar ve Binalar Yasası, 1946 yılında yürürlüğe girmiştir, çeşitli değişikliklere uğramasına rağmen engelli hakları ile ilgili düzenlemeler yasaya eklenmemiştir. Bu bağlamda, engelli kişilerin de hizmetlerden faydalanması hizmet sağlayıcılarının kendi inisiyatiflerine kalmıştır. Kendi inisiyatifi ile engelli bireylerin erişebilecekleri imkânlar sağlayan hizmet sağlayıcılarının oranı da hem kamuda hem de özel sektörde düşük olduğundan, engelli bireyler birçok kamusal alanda zorluk yaşamaktadırlar.

Kıbrıs Türk Ortopedik Özürlüler Derneği eski Başkanı Mustafa Çelik engelli kişilerin erişim hakkı konusunda yaşadığı sıkıntıları şöyle anlatmıştır:

Erişim, dolaşım, ulaşım ve hareket sıkıntısı engelli bireylerin yaşadıkları en büyük sorundur. Ulaşım ülkede genel bir sorundur ve ülke genelinde engellileri içine alan toplu taşımacılık hizmeti gelişmiş değildir. Tüm bunlara ek olarak sadece Kıbrıs Türk Ortopedik Özürlüler Derneği ulaşım hizmeti vermektedir.⁴⁵

Engelli Aileleri Dayanışma Derneği Yönetim Kurulu üyesi Refia Arı ise erişim hakkı konusunda yaşanan sıkıntıları şöyle anlatmıştır:

Devlet binalarına engelli kişiler ulaşmakta güçlük çekmektedir. Tekerlekli sandalyedeki çocukların okul binalarının üst kısmında eğitim alabilmesi mümkün olmamaktadır. Buna ek olarak, devlet hastanesinde engelli tuvaleti yoktur, okullarda engelli çocukların eğitim aldığı kaynak sınıflar binaların üst katındadır ve tekerlekli sandalyede olan çocuklar bu sınıflara erişmekte güçlük çekmektedir.⁴⁶

Ortopedik engelli Faize Erdoğan’ın EngelSiz İnisiyatifi ile yaptığı söyleşide de Kıbrıs’ın kuzeyinde erişim sorunlarının temel insan haklarını ihlal ettiği gün ışığına çıkmaktadır. Faize Erdoğan söyleşisinde şunları belirtmiştir:

Tekerlekli sandalye kullanan bireylerin toplumsal hayata katılımları hem ekonomik, hem siyasal hem kültürel alanlarda engellenmektedir.⁴⁷ Eğitim kurumlarına, devlet dairelerine erişimin olmadığı yukarıdaki röportajlarda ortaya çıkarken, Faize Erdoğan’ın söyleşisinde oy kullanma hakkının merdivenli binalar sebebiyle ve engelli bireylere yönelik düzenlemelerin olmamasından dolayı yaşanmadığını, piknik alanlarında, eğlence yerlerinde, alışveriş merkezlerinde engelli tuvaletlerinin bulunmamasından dolayı hayata etkin katılımın sağlanamadığı çeşitli örneklerle ifade edilmiştir.

44. ÇHK, Genel Yorum No.9, para. 11.

45. Ibid 13.

46. Ibid 14.

47. Faize Erdoğan ile EngelSİZ Söyleşiler. *Gaile Dergisi* Mart 2011; *Basamak Dergisi* Nisan 2011.

Engelli Kişilerin Hakları için çalışan Dernekler ve bireylerle yapılan görüşmeler, engelli kişilerin erişim hakkının yok denecek kadar az olduğunu göstermektedir. En temel insan hakkı olan sağlık ve eğitim hakkına dahi engelli bireylerin erişim hakkı çok kısıtlıdır. Yukarıda, uluslararası sözleşme kapsamında ifade edilen erişilebilirlik KKTC’de devlet tarafından sağlanmamakta, devlet bu sorumluluğunu yerine getirmemektedir.

Yukarıda belirtildiği şekilde kamunun engelli hakları ile ilgili bilgilendirilmesi gerekmekte ancak devlet eliyle bu yönde farkındalık çalışmaları da yapılmamaktadır. Mevcut dönemde, engelliler için ayrılan park yerlerinin engelli olmayan kişilerce işgal edilmesi sıklıkla yaşanan bir durum olarak gözlemlenmekte, engelli rampalarının önünü kapayacak şekilde araçlar yerleştirilebilmektedir. EngelSİZ İnişiyatifi imza kampanyaları sırasında ortaya çıkan bulgulardan bir tanesi restoran, market gibi işletmelerin direk olarak erişilirliği sağlamak yerine “engelli bireyler gelirse girmelerine yardım ederiz” algısıyla hareket ettikleri ve erişilirliğin talep üzerine değil direk olarak düzenlenmesi gerekliliğinin farkında olunmamasıdır.⁴⁸

Sonuç ve Öneriler

Erişilebilirlik diğer haklardan da faydalanılabilmesi için öncelikle önem verilmesi gereken bir hak. Buna rağmen gerek sivil toplum örgütü temsilcileri ile yapılan görüşmelerde, gerekse ilgili mevzuat incelendiğinde erişilebilirlik hakkından engelli kişilerin gerektiği şekilde ve etkin bir biçimde yararlanmadığı ortaya çıkmaktadır. Kişilerin insan haklarını garanti altına almak devletin görevidir ve bu görevi gerçekleştirmenin en önemli yollarından birisi yasaların gerektiği şekilde düzenlenmesidir. Bu yüzden, erişimle ilgili düzenlemeler içeren Yollar ve Binalar Yasası’ndan ve Kat Mülkiyeti ve İrtifakı Yasası ve diğer yasalarda bulunan eksiklikler engelli kişilerin erişim haklarını olumsuz bir şekilde etkilemektedir ve devlet üzerine düşen görevi yapmamaktadır. Engelli Hakları Sözleşmesi bu konu ile ilgili geniş bir düzenleme yapmış ve devletlere bu hakkın nasıl sağlanacağına dair yol göstermektedir. Bu bağlamda, engelli vatandaşların da diğer vatandaşlar kadar haklardan faydalanması için özellikle Engelli Hakları Sözleşmesi’nde belirtilen şartlar yerine getirilmeli ve ÇHK ve ESKHK’nin önerileri dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda erişilebilirlik hakkının engelli kişiler için daha iyi kullanılması amacıyla öncelikle aşağıdakiler yapılabilir:

- Devletler toplumu bilgilendirmeli ve engellilikle ilgili farkındalığı artırmalıdır.
- Engelli kişilere karşı ön yargı veya batıl inançları ortadan kaldırmak için önlem alınmalıdır;⁴⁹
- Toplum, engelli bireylerin de tüm diğer bireyler kadar restoran, otel ve rekreasyon merkezlerinden yararlanma hakkına sahip oldukları hususunda bilinçlendirilmelidir.⁵⁰
- Çocuklara ilkokuldan itibaren engellilerin hakları ile ilgili eğitim verilmeli, farkındalık çalışmaları yapılmalı.
- Erişilebilirlik hakkı ile ilgili tüm yasalar revize edilerek binaların ve yolların engelli kişilerin erişimini sağlayacak şekilde yapılması konusunda zorunluluk getirilmeli;
- Özel ve kamu tarafından sağlanan tüm servislerin engelli kişileri kapsayacak şekilde olması için çalışma yapılmalı;
- Engelli Hakları Sözleşmesi’nin 9.2 maddesinde sayılan tedbirler yerine getirilmeli;
- Uluslararası işbirliği yapılmalı.

48. EngelSİZ İnişiyatifi Üyeleri ile Ekim 2011’de yapılan görüşmeden.

49. Standart Kurallar madde 38.

50. ESKHK, 5 No’lu Genel Yorum: “ENGELLİ KİŞİLER”, para. 38, www.ihop.org.tr/dosya/ESKHK/ESKHKGY05.doc, son giriş tarihi, 28/01/12.

ESKHS eğitimi hem başlı başına bir insan hakkı olarak kabul etmiş hem de diğer haklardan faydalanılması için elzem olduğunu ifade etmiştir. Başka hakların kullanılmasına olanak sağlayan bir hak olarak eğitim, ekonomik ve sosyal olarak toplum dışına itilmiş yetişkin ve çocukların kendilerini yoksulluktan kurtarabilecekleri ve içinde buldukları topluma tam olarak katılmalarını sağlayacak yolları elde edecekleri temel araçtır.⁵¹

Selda Çağlar özel eğitimin gerekliliğini ve tanımını şöyle anlatmıştır:

Bedensel veya ruhsal engele sahip olan engelli bireyler için eğitim ihtiyaçlarının “normal” eğitim veren okul veya sınıflarda karşılanması durumunda söz konusu kişilere özel eğitim verilmesi gereklidir. Özel Eğitim normal eğitim-öğretim düzeni içerisindeki basamaklardan herhangi birinin de eğitilmesi uygun görülmeyen engelli çocuk ya da gençlerin özel ihtiyaçları gözönüne alınarak yapılan eğitimi ifade eder. Ancak, özel eğitimin ayrı okullarda veya sınıflarda gerçekleşmesi bir önkoşul değildir. Aynı sınıflarda özel eğitim yapılabileceği gibi, bazen bazı dersler farklı sınıflarda olmak üzere kaynak sınıflarla da özel eğitime ihtiyacı olan engelli kişilere eğitim verilebilmektedir.⁵²

Yerel Mevzuat

Anayasa'nın 59. maddesi eğitim ve öğretim hakkını; kimse, öğrenim ve eğitim hakkından yoksun bırakılamaz şekilde düzenlemiştir.⁵³ Yine Anayasaya göre, her çocuk, kız erkek ayrımı yapılmaksızın on beş yaşına kadar zorunlu; on sekiz yaşına kadar ücretsiz öğrenim hakkına sahiptir.⁵⁴ Bununla beraber Anayasa'da engelli kişilerin eğitim hakkı ile ilgili olan kısma göre, devlet, durumları dolayısıyla okul içi ve dışında özel eğitime gereksinimleri olanları topluma yararlı kılacak şekilde yetiştirmek için gereken önlemleri alır.⁵⁵ Anayasa'nın 57. (2) maddesine göre de devlet, ruhen ve bedenlen özürllülerin topluma uyumlarını sağlamak amacı ile onların eğitim, rehabilitasyon, istihdam ve sosyal yardımları için gerekli kurum ve kuruluşların kurulmasını sağlar. Anayasa'nın bu maddeleri çerçevesinde Milli Eğitim Yasası doğrudan ve dolaylı olarak engelli kişilerin eğitim hakkını düzenlemektedir. Milli Eğitim Yasası'na göre bedenlen veya zihnen özürllü olup özel bir eğitim ve öğrenime gereksinimi olan okul öncesi eğitim yaşına ulaşmış çocukların on sekiz yaşına kadar olan eğitimlerinin tümünü kapsar.⁵⁶ Özel eğitime gereksinen her öğrenci zorunlu eğitim çağında iken ilgi ve yeteneği oranında, zorunlu olarak özel eğitimden parasız veya parasız yatılı yararlanma hakkına sahiptir. Ancak, zorunlu eğitim yaşı dışında da özel eğitim görmek isteyenlere, gerekli eğitim olanağı devletçe ücretsiz sağlanır.⁵⁷ Yasaya göre, özel eğitimin amaç ve görevleri, Kıbrıs Türk Milli Eğitimi'nin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olmalıdır ve şöyle tanımlanmıştır:

- (1) Atatürk ilke ve devrimleri ve Atatürk Milliyetçiliği ile belirlenen doğrultuda sosyal ve kültürel bütünleşmeyi sağlamak;
- (2) Özel eğitim gereksiniminde olan her öğrenciye ilgi ve yeteneklerini azami derecede geliştirme fırsatı ve olanağını vermek;
- (3) Bu öğrencileri, kendilerine ve topluma yararlı yurttaşlar olarak yetiştirmek; gerektiğinde

51. ÇHK Genel yorum 13, para. 1.

52. Ibid 7, sayfa 75.

53. Anayasa madde 59.(1).

54. Anayasa madde 59.(5).

55. Anayasa madde 59.(6).

56. Milli Eğitim yasası madde 41.

57. Milli Eğitim yasası madde 42.

mesleki rehabilitasyonlarını sağlamak.⁵⁸

Milli Eğitim Yasası'na göre özel eğitim kurumları; özel programlar uygulayan ayrı okullar halinde kurulur veya diğer okul bünyelerindeki özel sınıflardan veya gruplardan oluşur.⁵⁹ Hâlbuki İnsan Hakları Hukuku çerçevesinde aşağıdaki bölümlerde daha detaylı görüleceği şekilde bu tür eğitimden vazgeçilmiştir. Yasanın bu kısmını Özel Eğitim Kurumlarının Çalışma Esaslarını düzenleyen maddesi ayrııştırıcı eğitim sistemini daha da pekiştirmiştir. Milli Eğitim Yasası'na göre Özel Eğitim kurumlarının çalışması ve bu okullarda uygulanacak programlarda gözetilecek esaslar aşağıdaki hususlara göre hazırlanacak bir tüzükle düzenlenir:⁶⁰

- (1) Özel Eğitime muhtaç çocuklar, özürlülük durumlarına göre gruplandırılırlar.
- (2) Özel Eğitime gereksinime gösteren bireyler, girdikleri grubun gerektirdiği türde eğitime bağlı tutulurlar. Bu amaçla, olanaklar oranında özel eğitim kurumları açılır veya diğer okul bünyelerinde özel sınıflar veya gruplar oluşturulur.
- (3) Özel Eğitim kurumlarında öğretmenler ve idari personel dışında hizmetin gerektirdiği öğretici usta, bakıcı, terapist, psikolog, rehber, sosyal hizmet uzmanı, sağlık personeli bulundurulur.
- (4) Özel Eğitime gereksinim gösteren çocuklar, Bakanlıkça belirlenir. Bu konuda Sağlık ve Sosyal İşlerle görevli Bakanlık ile muhtarlardan ve diğer ilgili kurum ve kuruluşlardan yardım sağlanır.
- (5) İlgili özel okula öğrencinin kayıt ve kabulünde, okul ve aile işbirliğinde bulunarak gerekli başvuru belgeleri velilerce tamamlanır.
- (6) Zorunlu eğitim çağında, özel eğitim okullarına kayıtlı çocukların okula devamlarını sağlamakla veli veya vasileri yükümlüdür. Devamlarını sağlamayanlar hakkında 59'uncu maddede öngörülen cezai müeyyideler uygulanır.
- (7) Zorunlu eğitim dışındaki öğrencilerin devamsızlığı halinde, bu öğrenciler hakkında devamsızlığın niteliğine göre, ihtar, tenbih, kayıt silme gibi uygulamalar yapılır. Ancak kayıt silme Bakanlığın onayı ile gerçekleştirir.

Milli Eğitim Yasası Engelli kişilerin eğitim hakkını dolaylı olarak düzenleyen bazı düzenlemeler de yapmıştır. Milli Eğitim Yasası'na göre, her yurttaş, hiç bir ayırım gözetilmeksizin öğrenim ve eğitim hakkına sahiptir.⁶¹ Eğitimde, hiç bir kişiye, aileye veya zümreye ayrıcalık tanınmaz.⁶² Bununla beraber, toplum bireyelerine, eğitim görmeye fırsat ve olanak eşitliği sağlanır.⁶³ Durumları dolayısıyla özel eğitime gereksinimleri olan çocukları ve gençleri, topluma yararlı kılabacak biçimde yetiştirmek ve onlara sağlıklı, dengeli ve güçlü bir kişilik kazandırmak amacıyla, çağdaş ve bilimsel eğitim yöntem ve olanakları gözetilerek, gerek okul içinde gerekse okul dışında gerekli koruyucu, güçlendirici, geliştirici ve yetiştirici önlemler alınır.⁶⁴ Aynı zamanda, bireylerin eğitimlerinin yaşam boyunca sürmesi esastır.⁶⁵

Erişilebilirlik Hakkı ile ilgili olarak da Milli Eğitim Yasası'nda dolaylı düzenlemeler vardır:

Eğitim kurumlarının geliştirilmesinde, çevresel özellik ve gereksinimler de gözetilir ve bu kurumların yer, personel, bina, tesis ve ekleri, donatım, araç, gereç ve kapasiteleri ile ilgili standartlara göre optimal büyüklükte kurulması veya mevcutların bu esaslara göre yeniden düzenlenmesi ve verimli olarak işletilmesi sağlanır.⁶⁶ Aynı zamanda, her derece ve türdeki eğitim kurumlarının bina ve tesisleri, çevre koşullarına ve uygulanacak programların özelliklerine göre bakanlıkça plânlanır ve yaptırılır.⁶⁷

58. Milli Eğitim yasası madde 43.

59. Milli Eğitim yasası madde 44.

60. Milli Eğitim yasası madde 52.

61. Milli Eğitim Yasası madde 6.1.

62. Milli Eğitim Yasası madde 6.2.

63. Milli Eğitim Yasası madde 10.1.

64. Milli Eğitim Yasası madde 10.3.

65. Milli Eğitim Yasası madde 11.1.

66. Milli Eğitim Yasası madde 15.3.

67. Milli Eğitim Yasası madde 62.

Milli Eğitim Yasası'nda böyle düzenlemeler olması engelli kişilerin eğitim kurumlarına ulaşmalarındaki engellerin kaldırılmasına yasal dayanak oluşturmasına rağmen sivil toplum örgütleri temsilcileri ile yapılan mülakatlar çerçevesinde yine de eğitimde erişilebilirlik hakkında büyük sıkıntılar yaşanmakta olduğu gözlemlenmiştir.

Yine erişilebilirlik hakkı ile ilgili olarak Milli Eğitim Yasası okula ikametgâhları uzak olan kişiler için düzenleme yapmış olmasına rağmen engelli kişiler için böyle bir düzenleme yapılmış değildir. Milli Eğitim Yasası'na göre 15 yaşına kadar eğitim zorunludur⁶⁸ ve zorunlu eğitim çağındaki her yurttaşın bir okula devamı zorunludur.⁶⁹ Özel eğitime muhtaç bir yurttaşın devam edeceği okul Bakanlıkça saptanır.⁷⁰ Okula gidiş gelişlerin veliler tarafından sağlanması yasa tarafından öngörülmekte⁷¹ ancak öğrenim görecektir yurttaşın ailesinin ikamet ettiği köyün dışında ise ve okul ile köy arasındaki mesafe iki milin üzerinde ise öğrencinin okula taşınması Bakanlıkça gerçekleştirilir şeklinde yasa da bir düzenleme yapılmasına rağmen⁷² engelli öğrencilerin okullara erişimi ile ilgili herhangi bir düzenleme yapılmaması bir eksiklik tir.

İlköğretim, Genel Ortaöğretim, Mesleki-Teknik Öğretim ve Yüksek Öğrenim ile ilgili daireler kurulmuş ve bu daireler konularında uzmanlar istihdam edip çalışmalar yürütmesine rağmen, özel eğitim ile ilgili bir daire kurulmamış ve diğer dairelerde de özel eğitim konusunda uzmanlaşmış personel istihdam edilmesi öngörülmemiştir.

Anayasanın ve Milli Eğitim Yasası'nın ilgili maddeleri çerçevesinde bunca yıldır yeterli özel eğitim uzmanı yetiştirilmemesi, engelli kişilere eğitim verecek şekilde kurumların düzenlenmemesi, özel eğitim yasının ve özel eğitim ile ilgili bir dairenin kurulmaması ve 18 yaş üstü özel eğitim merkezine her engelli kişinin kabul edilmemesi Anayasa'nın eğitim ve öğrenim hakkı ile ilgili maddeleri ile çelişmektedir.

Engelli Hakları Sözleşmesi

Engelli Hakları Sözleşmesinin 24. maddesi engelli kişilerin eğitim hakkını ömür boyu eğitim, fırsat eşitliği ve ayrımcılık olmayan bütünleştirici bir eğitim hakkı olarak tanımlayarak şu hedeflerin gözetilmesini talep eder:

- (a) İnsan potansiyelinin, onur ve değer duygusunun tam gelişimi ve insan haklarına, temel özgürlüklere ve insan çeşitliliğine saygı duyulmasının güçlendirilmesi;
- (b) Engellilerin; kişiliklerinin, yeteneklerinin, yaratıcılıklarının, zihinsel ve fiziksel becerilerinin potansiyellerinin en üst derecesinde gelişiminin sağlanması;
- (c) Engellilerin özgür bir topluma etkin bir şekilde katılımlarının sağlanması.⁷³

Bununla beraber, sözleşme çerçevesinde taraf devletler eğitim hakkının yaşama geçirilmesi için sözleşme devletlere aşağıda belirtilenleri sağlamasını öngörmektedir.

- (a) Engelliler engelleri nedeniyle genel eğitim sisteminden dışlanmamalı ve engelli çocuklar engelleri nedeniyle parasız ve zorunlu ilk ve ortaöğretim olanaklarının dışında tutulmamalıdır;
- (b) Engelliler yaşadıkları çevrede bütünleştirici, kaliteli ve parasız ilk ve orta öğretime diğer bireylerle eşit olarak erişebilmelidir;
- (c) Bireylerin ihtiyaçlarına göre makul düzenlemeler yapılmalıdır;

68. Milli Eğitim Yasası madde 15.

69. Milli eğitim yasası madde 49.1.

70. Milli eğitim yasası madde 49.2.

71. Milli eğitim yasası madde 49.3.

72. Milli eğitim yasası madde 49.4.

73. Engelli Haklarına Dair Sözleşme, Madde 24 para. 1,a,b,c.

(d) Engellilerin genel eğitimden etkin bir şekilde yararlanabilmeleri için genel eğitim sistemi içinde ihtiyaç duydukları desteği almalıdır;

(e) Engellilere yönelik bireyselleştirilmiş etkin destekleyici tedbirler, engellilerin tam katılımı hedefine uygun olarak, akademik ve sosyal gelişimi artırıcı ortamlarda sağlanmalıdır.⁷⁴

Sözleşme engelli bireylerin eğitime toplumun eşit üyeleri olarak eğitime tam ve eşit katılımlarını kolaylaştırmak için yaşamı ve sosyal gelişim becerilerini öğrenmelerini sağlar. Taraf Devletler bu amaçla aşağıda belirtilen tedbirleri alır:

(a) Braille ve diğer biçimlerdeki yazıların okunmasının öğrenilmesi, beden dilinin ve alternatif iletişim araçları ve biçimleri ile yeni çevreye alışma ve bu çevrede hareket etme becerilerinin öğrenilmesi, akran desteği ve rehberlik hizmetlerinin kolaylaştırılması;

(b) İşaret dilinin öğrenilmesine, işitme ve konuşma engellilerin dilsel kimliğinin gelişimine yardımcı olunması;

(c) Görme, işitme veya hem görme hem işitme-konuşma engellilerin özellikle çocukların eğitiminin en uygun dille, iletişim araç ve biçimleriyle, onların akademik ve sosyal gelişimini artırıcı ortamlarda sunulmasının sağlanması.⁷⁵

Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme engelli kişilerin eğitim hakkı konusunda çok geniş bir düzenleme yapmıştır. Bu düzenleme çerçevesinde sözleşme öncelikle engelli kişilere eğitim hakkının tanınmasını ancak tanınan bu hakkın KKTC’de şimdi uygulandığı gibi ayrııştırıcı bir şekilde değil bu hakkın fırsat eşitliği temelinde ve ayrımcılık yapılmaksızın sağlanmasını, ömür boyu devam edebilmesini ve eğitim sisteminin bütünleştirici bir şekilde her seviyede engellileri içine almasını öngörmektedir. Hâlbuki KKTC’de engelli kişiler genelde ayrı okullarda eğitim görmekte, bazı engelli kişiler eğitim hakkına erişememekte ve 18 yaşından sonra çok az kişi bu haktan faydalanabilmektedir.

Günümüzdeki çağdaş uygulamalarda ayrı özel eğitim merkezleri yerine engelli kişilerin diğer bireylerle beraber eğitim alması daha faydalı olduğu kabul edilmektedir. Böyle bir geçiş yapmak kolay olmasa dahi, insan haklarına uygun olan bakış açısı bunun yapılmasını gerektirmektedir. Bu sisteme geçiş için BM tarafından yapılan yönlendirmeler vardır. Bu çerçevede BM’nin tavsiyesi şöyledir:

- Engelli bireyler için uygun ekipman ve öğrenim materyali sağlaması;
- Engelli olanlar da dahil olmak üzere tüm çocukların ve öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayan öğretim yöntemlerini ve müfredatı benimseyip, çeşitliliğin kabulünü teşvik etmesi;
- Öğretmenlerin tamamını kapsayıcı bir sınıfta ders verebilmeleri için eğitip, bu eğitimi alan öğretmenlerin birbirlerine destek olmalarını teşvik etmesi;
- Engelli öğrenciler dahil olmak üzere tüm öğrencilerin muhtelif ihtiyaçlarını mümkün olan en yüksek düzeyde karşılayacak bir dizi desteği sağlaması.⁷⁶

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

ESKHS eğitim hakkının herkese ve ücretsiz olarak verilmesini her türlü ayrımcılıktan uzak ve kültürel ve dinsel hoşgörülle eğitimin ele alınmasını ilke olarak vermektedir. ESKHK, sözleşmenin 13. Maddesi olan eğitim hakkı ile ilgili olarak yaptığı “Genel Yorumda” mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve uyarlanırlık konularını vurgulamaktadır. Bu yaklaşımlar doğrudan engelli bireylerin haklarının da gözetilmesini öngörmektedir.⁷⁷ ESKHK doğrudan, engelli kişilerin hakları için yapmış olduğu “Genel Yorumda” eğitim hakkı için şu görüşlere yer vermiştir:

74. Engelli Haklarına Dair Sözleşme Madde 24.2.a.b.c.d.e.

75. ESKHS Madde 24.3.a.b.c.

76. Ibid 3, sayfa 84.

77. ESKHK Genel Yorum 13, para. 6.

Pek çok ülkedeki eğitim programları, günümüzde, engelli kişilerin en iyi eğitimi genel eğitim sistemi içerisinde alabileceğini kabul etmektedir. Buna istinaden Standart Kurallarda, “Devletlerin; engelli çocuk, genç ve yetişkinlere, bütünlüklük ortamlarda ve herkesle eşit olarak ilk, orta ve yüksek eğitim fırsatı verilmesi ilkesini tanıması” gerektiği belirtilmektedir. Bu yaklaşımın uygulanabilmesi içinse, Devletler, öğretmenlerin engellilere özel olmayan okullarda engelli çocuklara eğitim verebilecek şekilde yetiştirilmesi ve engelli kişilerin engelli olmayan yaşlılarıyla aynı eğitim düzeyine sahip olmalarını sağlayacak ekipman ve yardımın sağlanmasını güvence altına almalıdırlar. Örneğin, sağır çocuklarla ilgili olarak çocukların erişebilecekleri ve önemi çocukların tüm sosyal çevrelerinde kabul edilmesi gerekli işaret dilinin ayrı bir dil olarak tanınması gerekmektedir.⁷⁸

ESKHK eğitim hakkının ihlal edilmesi ile ilgili yapmış olduğu yorumda ise şu görüşlere yer vermiştir:

13. Maddenin kurallara ilişkin bölümü (Bölüm I) taraf Devletlerin özel ve genel yükümlülüklerine (Bölüm II) uygulandığında, eğitim hakkı ihlallerinin belirlenmesini kolaylaştıran dinamik bir süreç devreye girmektedir. 13. Maddeye yönelik ihlaller taraf Devletlerin doğrudan filleri (*icrai fil*) veya bu Devletlerin Sözleşmenin gerektirdiği tedbirleri alma konusundaki başarısızlıkları (*ihmali fil*) gibi nedenlerden kaynaklanabilir.⁷⁹ 13. Maddeye yönelik ihlaller arasında: eğitim alanında, birey veya gruplara yasaklanmış olan ayrımcılık konuları dahilinde ayrımcılık doğuran yasa ya da düzenlemelerin yürürlüğe konması veya var olanların geri çekilmemesi; eğitim ile ilgili fiili ayrımcılığa yönelik karşı önlemler almada başarısızlık; 13. Maddenin 1. Paragrafı ile belirlenmiş olan eğitsel hedefler ile tutarlı olmayan bir müfredatın kullanılması; 13. Maddenin 1. Paragrafına uygunluğun izlenmesine yönelik şeffaf ve etkili bir sistemin oluşturulması veya sürdürülmesindeki başarısızlık; zorunlu ve herkese ücretsiz olarak verilecek bir ilk öğretim sisteminin öncelikli bir biçimde sunulmaması 13. Maddenin (2)(b)-(d) Paragraflarına uygun bir biçimde orta, yüksek öğrenim ve temel eğitimin sürekli bir biçimde gerçekleştirilmesine yönelik “kesin, somut ve hedefe yönelik” önlemlerin alınmaması; özel eğitim kurumlarının yasaklanmasını örnekler olarak kabul edilebilir.⁸⁰

ESKHK'nin yaptığı “Genel Yorumlar” çerçevesinde eğitimin herkes için mevcut, erişilebilir, kabul edilebilir ve uyarlanabilir olması gerektiği halde, binalara erişim hakkının kısıtlı olması, kalifiye öğretmen açığının olması, engelli kişilerin eğitimi için yeterli materyalin olmaması ve dolayısı ile engelli kişilerin eğitimine uygun müfredatının düzenlenmesinde sıkıntılar yaşanması, engelli kişilerin eğitim hakkını garanti altına alacak bir eğitim planı olmaması ve yasaların bu yaşanan sıkıntıları düzeltmek için gerekli hukuki düzenlemelerin yapılmaması sözleşmenin uygulanmamasının göstergelerindedir.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 28. Maddesi çocukların eğitim hakkını şöyle düzenlemiştir:

1. Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle:
 - a. İlk öğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler;
 - b. Orta öğretim sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri alırlar;
 - c. Uygun bütün araçları kullanarak, yüksek öğretimi yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirirler;
 - d. Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hale getirirler;

78. Ibid 19, para. 35.

79. ESKHK Genel Yorum 13, para 58.

80. ESKHK Genel Yorum 13, para 59.

- e. Okullarda düzenli biçimde devamın sağlanması ve okulu terketme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar.
2. Taraf Devletler, okul disiplininin çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde ve bu Sözleşmeye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli olan tüm önlemleri alırlar.
3. Taraf Devletler eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma yazma bilmemenin dünyadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla Uluslararası işbirliğini güçlendirir ve teşvik ederler. Bu konuda, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.

ÇHK'nın 29. Maddesinde ise eğitimin amacı çok geniş olup bireysel gelişimi yanı sıra kültürel, dinsel, dilsel ve diğer değerlerine saygıyı, çocuğun hoşgörü ve barış duygularını geliştirmesi, doğal çevreyle saygılı ve yapıcı bir ilişki geliştirmesi gibi noktaları içermektedir.⁸¹ ÇHK, Engelli Çocukların Hakları ile ilgili olarak yapmış olduğu "Genel Yorumda" eğitim ve eğlence hakkının uygulanması için şu görüşlere yer vermiştir:

a) Kaliteli eğitim

Engelli çocuklar, diğer bütün çocuklar gibi eğitim hakkına sahiptirler ve bu haklarından Sözleşme'de de belirtildiği gibi herhangi bir ayrımcılıkla karşılaşmadan, fırsat eşitliği temelinde yararlanacaklardır. Bu amaca yönelik olarak, "çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve fiziksel kapasitesinin mümkün olan en üst düzeye ulaşması için" (bakınız, Sözleşme'nin 28 ve 29. maddeleri, Komite'nin eğitimin amaçları ile ilgili 1 sayılı Genel Yorum'u (CRC/GC/2001/1)) engelli çocukların eğitim imkanlarına etkili erişimlerinin sağlanması gerekmektedir. Sözleşme, okullardaki uygulamaların bu yönde değiştirilmesi ve eğitimde olumlu sonuçlar alınabilmesi için öğretmenlerin farklı beceri ve yeteneklere sahip çocuklarla ilgilenebilecek eğitimden geçmeleri gerekliliğini kabul etmektedir.⁸²

b) Öz saygı ve kendine yetme

Engelli bir çocuğun eğitimi sürecinde onun kendi deneyimleriyle kendine ilişkin bilinç ve duyarlılığı olumlu yönde güçlendirmesi, bu çerçevede başkalarının kendisine saygılı biçimde, bir insan gibi yaklaştıklarını ve onurusuz olmadığını bilmesi çok önemlidir. Başka bir deyişle çocuk, başkalarının kendisine saygı duyduğunu, bir insan olarak haklarını ve özgürlüklerini tanıdığını gözleyebilmelidir. Engelli bir çocuğun sınıfındaki gruplara dahil edilmesi, çocuğa, kendisinin tanıdığını; öğrencilerden, akranlardan ve yurttaşlardan oluşan bir topluluğa ait olduğunu gösterecektir.⁸³

c) Okul sisteminde eğitim

Engellilik durumları ve gereksinimleri önce bu kurumlarda öğrenilip tanındığından, erken dönem çocuk eğitimi engelli çocuklar için özellikle önemlidir. Erken müdahale, çocukların tüm potansiyellerini gerçekleştirebilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Eğer bir çocuğun engelli olduğu veya gelişiminde bir gecikme olduğu erken yaşlarda belirlenebilirse, bu çocuğun kendi gereksinimlerine yanıt verecek bir erken dönem çocuk eğitimi imkanlarından yararlanma şansı da o kadar fazla olur...İlkokul eğitimi dahil temel eğitim ve birçok taraf Devlet açısından orta öğrenim engelli çocuklara ücretsiz olarak sağlanmalıdır. Bütün okullar, hareketlilikleri kısıtlı çocukların erişimi açısından, iletişimsel ve fiziksel engellerden arındırılmış olmalıdır. Ayrıca, çocukların verili kapasiteleri doğrultusunda, yüksek öğrenim de engelli ergenlere açık olmalıdır. Birçok çocuk, eğitim hakkından tam olarak yararlanabilme açısından özel yardıma gereksinim duyar. Burada taraf Devletlerin, ellerindeki kaynakların azamisini kullanarak, farklı yeteneklerdeki öğrencilere uygun diller ve diğer iletişim biçimleriyle eğitim verebilecek, metodoloji ve teknikler konusunda eğitilmiş öğretmenler sağlaması gerekir. Bu öğretmenler çocuk merkezli ve çocuğa göre kişiselleştirilmiş öğretim stratejileri kullanabilmeli, uygun ve bulunması kolay öğretim materyallerinden, donanımdan ve yardımcı aygıtlardan yararlanabilmelidir.⁸⁴

d) Kapsayıcı eğitim

Kapsayıcı eğitim engelli çocukların eğitiminde amaç olarak benimsenmelidir: Bununla birlikte, yerleştirme ve sağlanacak eğitim türü, çocuğun kişisel eğitim gereksinimlerine göre

81. Detaylı bilgi için bak ÇHK Genel Yorum 1.

82. ÇHK Genel Yorum 9, para. 62.

83. ÇHK Genel Yorum 9, para. 64.

84. ÇHK Genel Yorum 9, para. 65.

belirlenmelidir. Çünkü, engelli çocuklardan bir bölümünün eğitimi, herhangi bir okulun sağlayamayacağı türde bir destek gerektirebilir. Genel olarak alındığında, uygun donanımlı ve bireysel destek verebilecek okullar, engelli çocukların eğitiminde gözetilecek hedef olmalıdır. Komite, Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi taslak metninde kapsayıcı eğitim yönünde yapılan açık taahhüde dikkat çeker ve henüz bu kapsama programına başlamamış taraf Devletlere bu hedefi gerçekleştirecek gerekli önlemleri almaları tavsiyesinde bulunur. Bununla birlikte Komite bu kapsamanın ölçeğinin değişebileceğinin altını çizmek ister. Kapsayıcı eğitimin yakın gelecekte gerçekleştirilemeyeceği veya engelli çocuğun kapasitesinin “tam potansiyeline” ulaştırılmayacağı durumlarda, çocuklara bir dizi hizmet ve program seçenekleri sunulmalıdır.⁸⁵ Kapsayıcı eğitim, bütün öğrencilere anlamlı, etkili ve kaliteli eğitim vermeyi hedefleyen, yalnızca engelli olanların değil bütün öğrencilerin öğrenme koşullarının ve gereksinimlerinin çeşitliliğine saygı gösteren bir değerler, ilkeler ve uygulamalar kümesidir. Bu hedefe, çocukların çeşitliliğine saygı gösteren farklı örgütsel düzenlemelerle ulaşılabilir. Kapsama, engelli bütün çocukların bir sınıfa kalıcı biçimde yerleştirilmesinden, gene tek bir sınıfa ama bu kez bir ölçüde özel eğitim de öngören değişken bir kapsayıcılıkla yerleştirilmesine kadar uzanan farklı biçimler alabilir. Burada kavranması gereken önemli nokta, kapsamanın, sorunları ve gereksinimleri ne olursa olsun engelli çocukların kısa yoldan normal sisteme dahil edilmeleri gerekliliği biçiminde yorumlanmaması ve böyle uygulanmamasıdır. Önemli bir nokta da özel eğitimcilerle özel olmayan eğitimcilerin yakın işbirliğidir. Okul müfredatlarının yeniden gözden geçirilmesi, gerek engelli gerekse engelli olmayan çocukların gereksinimlerine yanıt verecek biçimde geliştirilmesi gerekir. Öğretmenlere ve eğitim sisteminde görev yapan diğer personele yönelik eğitim programları, kapsayıcı eğitimin felsefesini tam olarak yaşama geçirecek biçimde değiştirilmelidir.⁸⁶

e) Kariyer eğitimi ve mesleki eğitim

Kariyer geliştirme ve geçiş eğitimi, yaşları ne olursa olsun bütün engellilere sağlanmalıdır. Hazırlıklara erken yaşlarda başlanması zorunludur; çünkü, kariyer geliştirme, erken yaşlarda başlayıp yaşam boyunca devam eden bir süreç olarak değerlendirilmektedir.⁸⁷

f) Boş zaman ve kültürel etkinlikler

Sözleşme, 31. maddede, çocuğun yaşına uygun boş zaman ve kültürel etkinliklerden yararlanabilme hakkını ortaya koymaktadır. Bu madde, çocuğun zihinsel, psikolojik durumu ile yaşı ve yeteneklerini de hesaba katacak biçimde yorumlanmalıdır. Oyun, sosyal beceriler dahil olmak üzere çeşitli beceriler edinmenin en iyi yolu olarak bilinmektedir.⁸⁸

g) Spor

Mümkün olan her yerde, engelli çocukları da en geniş biçimde kapsayacak rekabete dayalı veya böyle olmayan spor etkinlikleri geliştirilmelidir. Başka bir deyişle, kendisi engelli olup da, engelli olmayan bir başka çocukla spor rekabetine girebilecek durumda olan çocuğun böyle yapması özendirilmeli ve desteklenmelidir. Bununla birlikte, kimi fiziksel özellikler de gerektirdiğinden, engelli çocukların genellikle adilane ve güvenli biçimde yarışabilecekleri özel karşılaşma ve etkinliklere gereksinimi vardır. Öte yandan vurgulanması gereken bir başka nokta da, bu tür özel etkinlikler düzenlendiğinde, medyanın, engelli olmayan çocukların katıldıkları etkinlikler kadar engelli çocukların etkinliklerine de önem verip bunları haber yapmasının sağlanmasıdır.⁸⁹

Çocukların eğitim hakkının yanında Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 24. Maddesinin 2. ve 3. Paragrafları, özel bakımdan yararlanma hakkını düzenlemiştir. Bu maddeler şöyledir:

2. Taraf Devletler, engelli çocukların özel bakımdan yararlanma hakkını tanırlar ve eldeki kaynakların yeterliliği ölçüsünde ve yapılan başvuru üzerine, yardımdan yararlanabilecek durumda olan çocuğa ve onun bakımından sorumlu olanlara, çocuğun durumu ve ana-babasının veya çocuğa bakanların içinde buldukları koşullara uygun düşecek yardımın yapılmasını teşvik ve taahhüt ederler.

3. Engelli çocuğun, özel bakıma gereksinimi olduğu bilincinden hareketle bu maddenin 2. fıkrası uyarınca yapılması öngörülen yardım, çocuğun ana-babasının ya da çocuğa bakanların

85. ÇHK Genel Yorum 9, para. 67.

86. Ibid.

87. ÇHK Genel Yorum 9, para. 68.

88. ÇHK Genel Yorum 9, para. 69.

89. ÇHK Genel Yorum 9, para. 70.

parasal (mali) durumları göz önüne alınarak, olanaklar ölçüsünde ücretsiz sağlanır. Bu yardım; engelli çocuğun eğitimi, meslek eğitimi, tıbbi bakım hizmetleri, rehabilitasyon hizmetleri, bir işte çalışabilecek duruma getirme hazırlık programları ve dinlenme/eğlenme olanaklarından etkin olarak yararlanmasını sağlamak üzere düzenlenir ve çocuğun en eksiksiz biçimde toplumla bütünleşmesi yanında, kültürel ve ruhsal yönü dahil bireysel gelişmesini gerçekleştirme amacını güder.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin eğitim hakkını geniş bir şekilde düzenlemiş, ilköğretim için özel düzenleme yapmış ve özel bakım hakkını da kapsayarak engelli çocukların eğitim hakkından faydalanması için geniş bir hukuki zemin oluşturmuştur. Komite özellikle, engelli çocukların bütüncül bir eğitim sisteminin parçası olmasını ve ayrı olarak eğitime tabi tutulmalarını önermektedir. Bunun gerçekleşmesi için, öğretmenlerin engelli çocuklara eğitim verecek şekilde eğitilmeleriyle eğitimin daha kaliteli olmasını önermektedir. Kalifiye öğretmenlerin eksikliği ve sadece bazı okullarda engelli çocukların diğer çocuklarla beraber eğitim görmesi, dil terapistlerinin olmayışı, iletişim engellerinin çok yüksek düzeyde olması gibi sorunların çözülmesi için yeterli adımların atılmaması sözleşmenin ihlalidir. Aynı zamanda ÇHK engelli çocukların kişisel gelişimleri için ve güven artırıcı önemler olarak kariyer eğitimi, mesleki eğitim, rekreasyon ve kültürel aktiviteler konularında çalışma yapılmasını da içermektedir.

KKTC'de Engellilerin Eğitim Haklarıyla İlgili Mevcut Durum

Engelli kişilerin eğitim alması amacıyla KKTC'de devlet tarafından oluşturulan farklı bölgelerde toplam 8 adet özel eğitim merkezi vardır. Ayrıca, Lefkoşa Vakıf Anaokulu'nda, okul öncesi özel eğitime muhtaç çocuklar için destek odası vardır. Bununla beraber Özel Eğitim Vakfının yönettiği paralı olarak engelli kişilere eğitim veren bir özel eğitim merkezi vardır.

Kıbrıs Türk Ortopedik Özürlüler Derneği Eski Başkanı Mustafa Çelik ile yapılan röportajda Çelik, eğitim hakkı konusunda yaşanan sorunları şöyle anlatmıştır:

Özel eğitim için gerçek anlamda özel eğitim sağlandığını söylemek mümkün değildir. Özel eğitim konusunda yeterli uzman yetiştirilmemesi sorunun kaynaklarından biridir. Aynı zamanda günde 3 saat eğitim verilerek yeterli eğitim saati sağlanmaması, engelli kişilerin eğitim haklarını tam olarak kullanamamasına yol açmaktadır. Yaşanan diğer bir sıkıntı ise dil terapistinin olmamasıdır. Bu noktada özel eğitim yasaının olmamasını göz önünde bulundurduğumuzda dil terapisti önemli bir sorun olmasına rağmen herhangi bir özel eğitim yasaı olmadığı için bu konuda bir yasal düzenleme yoktur ve özel eğitim yasaının olmaması eğitim alanında yaşanan önemli bir sıkıntıdır.⁹⁰

Engelli Aileleri Dayanışma Derneği Yönetim Kurulu üyesi Refia Arı ise eğitim hakkı konusunda engelli kişilerin yaşadıkları sıkıntıları şöyle anlatmıştır:

Öncelikle özel eğitim yasaının olmaması önemli bir sorundur. Eğitim verilen engelli bireylerin eğitim seviyelerinin hangi düzeyde olduğu eğitime başladığında yapılı ve daha sonra hiç yapılmaz. Aile ile eğitim alan çocuğun gelişimi ile gerekli aktarım yapılmamaktadır. Dernek olarak bu konuda birçok kez talepte bulunmuş olmamıza rağmen, yetkililer herhangi bir çalışma ile bu durumu düzeltmediler. Pilot okullarda kaynak sınıflar var. Engelli kişiler için hazırlanan kaynak sınıflarda özel eğitmen olması gerektiği halde bu eksiklik giderilmemiştir. Biz kaynak sınıfların olmasını destekliyoruz çünkü engelli kişiler her zaman toplumun içinde olacaklardır. O yüzden kaynak sınıflarda eğitim almalarını savunuyoruz. Aksi takdirde, 18 yaşına kadar engelli kişileri eğitim hayatında diğer kişilerden tecrit ettikten sonra topluma karışmalarını beklemek zordur. İlkokullarda genelde aileler çocuklarına yardımcı olmak amacıyla çocuklarla beraber

90. Ibid 13.

okula da gitmektedirler.

18 yaş üzerindeki kişilere özel eğitim verebilmek amaçlarımızdan birisiydi. 18 yaşa kadar Lefkoşa özel eğitim merkezi var. Ancak 18 yaş üstü özel eğitim merkezi yok, bu hizmet için Girne'ye gitmek zorundadırlar.⁹¹ Ancak parası olan ÖZEV'den 18 yaş üstü eğitim alabilir. Ailesi ölen engellilerin kalabileceği bir yer yoktur. Bülent Ecevit rehabilite evi huzur evi olarak kullanılır, bazı engelliler orda kalır fakat engelli kişilere özel verilen hizmet yoktur.

18 yaş üzerindeki Engelli Bireylere Girne'deki okuldan başka yerde özel eğitim verilmez. Hâlbuki engelli eğitimde yaş sınırı olmaması lazım. Kesintisiz olması lazım çünkü engelliler devamlılık olmadığı takdirde tüm öğrendiklerini unuturlar. Bununla beraber, engelli kişilerin eğitimi konusunda Sağlık Bakanlığı, Çalışma Bakanlığı ve Eğitim Bakanlığı koordineli çalışmaz. Aynı zamanda, engelli kişiler eğitim veren okullarda müzik öğretmeni ve beden eğitimi öğretmeni de yoktur.

Farklı engelli grubunda olan kişilerin ihtiyaçları çok farklıdır ve ona göre plan program yapılması gerekmektedir çünkü engelli kişilerin eğitimi konusunda engellilik seviyesi çok önemlidir. Öğretmenlerin branşları da zaten farklıdır. Seviyeler aynı olmazsa daha ileride olanlar da geriye gider. İlk değerlendirmede kaynak sınıfa mı özel eğitime mi gitmesi gerekir saptanması yapılması gerekir. Bunun için en güzeli doğumlarından itibaren durumlarının belirlenmesidir. Birçok engel grubunda çocuğu olan ya aileler farkına varmaz ya kabul edemez ve çocuğun farklı olduğu ortaya çıkmaz. Ancak 0-2 yaş özel eğitim için çok önemlidir, çünkü ancak o zaman etkin eğitim başlanabilir. Devletin bu konularla ilgili olarak yaptığı bir yasa çalışması var ancak yasanın son şekli bizimle paylaşılmadı. Bununla beraber biz özel eğitim yasası ve özel eğitim dairesi yasalarını hazırladık. Eğitim Bakanlığında Özel eğitim alanında uzman olan birisinin yönetiminde olması lazım. Genel olarak engelli kişilerin eğitim hakkı konusunda plan ve program, değerlendirme ve bireysel eğitim ve aile paylaşımı olmaması çok büyük eksikliklerdir.⁹²

Spastikler Derneği yetkilisi Sevilay Özkaraşahin eğitim konusundaki yaşanan sıkıntıları şöyle dile getirmiştir:

18 yaş altı engelli eğitim kurumlarında, zihinsel engellilere eğitim verecek yeterlikte uzman eksikliği önemli bir sorundur. Bunun yanı sıra, bu eğitim kurumlarının 3 aylık yaz tatili arası verilmesi spastiklerinin gelişimleri için olumsuzdur. 18 Yaş üstü eğitim merkezinin sadece 1 tane olması tüm KKTC'deki eğitim alması gereken 18 yaş üstü engelli bireylere gerekli eğitimi sağlayamamaktadır.⁹³

Özel Eğitim Vakfı sorumlusu ise eğitim alanında yaşanan sıkıntıları şöyle anlatmıştır:

Ülkemizde engelli öğrencilere eğitim verebilecek yetişmiş öğretmen sayısı çok azdır. Bu nedenle de bu alanda büyük bir eksiklik mevcuttur. Bu eksiklik nedeni ile diğer öğretmenlerimiz hizmet içi eğitim programları yaparak kendilerini geliştirmeye ve bu eksikliği gidermeye çalışıyorlar. Şu anda özel eğitim vakfında bulunan çeşitli zihinsel engelliler öğretmenlerinin yanısıra iş eğitimi veren öğretmenler de mevcuttur.⁹⁴

Özel Eğitim Koordinasyon Merkezi⁹⁵ sorumlusu Hadiye Yoldaş bir tanesinin çok yakında hizmet verecek olan 8 tane özel eğitim merkezi ve ilköğretim'de 16 tane de "kaynak sınıfı" olduğunu belirtti.⁹⁶ Psikolojik Danışma ve Araştırma Şubesi, Şube Amiri Emine İnsay ile yapılan röportajda aşağıdaki görüşleri belirtmiştir:

1996 yılından beri Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde hizmet vermekte olan Psikolojik Danışma ve Araştırma Şubesi, yılında hizmet vermeye başlamasına rağmen 1999 yılına kadar bakanlık bünyesinde yasadışı çalıştı.

Öğretmenleri eğitmek için 'farklı öğrencilere yaklaşım' hizmet içi eğitimleri düzenledik. Sınıf

91. Girne 18 Yaş Üstü belirli dereceye kadar engelli olan kişileri okula kabul etmektedir.

92. Ibid 14.

93. Ibid 15.

94. 14/07/2008 tarihinde Özel Eğitim Vakfı İdari İşler Sorumlusu ile yapılan mülakat.

95. Bu merkez herhangi bir mevzuat ile kurulmuş değildir.

96. 16/9/2011 tarihinde Hadiye Yoldaş ile Lefkoşa'da yapılan röportaj.

öğretmenlerine sınıflarındaki 'farklı' çocukları nasıl destekleyecekleri öğretilir bu eğitimde. 3. Senedir düzenliyoruz. Karpaz, İskele ve Güzelyurt öğretmenlerine yapıldı bu eğitim. Bence ihtiyaç olan sınıf öğretmenlerinin sınıflarında bu öğrencilere de eğitim verebilmesidir. Çocuklar ayrı okuduğu zaman ayrımcılık ve dışlama olur. Zaten öğretmenin temel eğitiminde de bu çocukları nasıl destekleyecekleri öğretilmelidir. Öğretmen bu eğitim için ekstra kurslarda alabilir. Bu konuyu geliştirecek yasalara ihtiyacımız vardır.⁹⁷

Yukarıdaki röportajlardan ortaya çıkan veriler incelendiğinde devletin engelli vatandaşlarına karşı yeterli eğitim imkânları sunmadığı görülmektedir. Özel Eğitim uygulamalarının yetersizliği, kalifiye öğretmenlerin olmayışı, engelli kişilerin eğitim binalarına erişimi, özel eğitimi düzenleyecek olan mevzuat eksikliği devletin bu konuya plansız ve yeterince önem vererek yaklaşmadığını göstermektedir. Bu bağlamda engelli kişiler, eğitim hakkından diğer bireyler kadar faydalanamamaktadır.

Burada belirtilmesi gereken bir husus, EngelsİZ İnisyaifi'nin üzerinde durduğu noktalardan birisinin kalifiye öğretmen eksikliğinin, özel eğitim uzmanlarının olmamasından değil, özel eğitimi düzenleyen bir yasa olmaması, bakanlıklar arasında koordinasyon olmaması ve merkezlerin eğitim bakanlığına bağlı olmamasından dolayı bu özelliklerde elemanlar için kadro oluşturulmamasından kaynaklandığıdır.⁹⁸

Sonuç ve Öneriler

Eğitim hakkı başlı başına temel bir insan hakkı olmakla beraber, bir kişinin gelişimi ve diğer haklardan faydalanabilmesi için herkese tanınması gereken bir haktır. Ancak, engelli kişilere eğitim hakkı konusunda fırsat eşitliği tanınmamaktadır. Hâlbuki engelli çocukların mümkün olan en üst düzeyde genel eğitim sisteminin içinde yer alması halinde, kendi yaşlılarıyla ve toplumun geneliyle birlikte olması, engelli çocuğun gelişimine katkı sağlayacağı gibi, yaşlılarının dünyasına katacağı zenginlik ve değerler düşünüldüğünde, diğer çocukların gelişimine de katkı sağlayacaktır.⁹⁹

Gerek sivil toplum örgütü temsilcileri ile yapılan görüşmelerde, gerekse ilgili mevzuat incelendiğinde eğitim hakkının engelli kişiler tarafından yeterince kullanılabildiği söylenemez. Engelli Hakları Sözleşmesi bu konu ile geniş bir düzenleme yapmış ve devletlere bu hakkın nasıl sağlanacağına dair yol göstermektedir. Bu bağlamda, devlet engelli vatandaşlarının da diğer vatandaşlar kadar haklardan faydalanması için özellikle Engelli Hakları Sözleşmesi'nde belirtilen şartları yerine getirmeli ve ÇHKve ESKHK'nin önerilerini dikkate almalıdır.

Bu bağlamda öncelikli olarak

- Özel eğitim ile ilgili olarak yasal mevzuat eksikliği düzenlenmeli;
- Ömür boyu eğitim olanaklarını sağlanmalı;
- Kalifiye öğretmenler yetiştirilmeli ve mesleklerini icra etmeleri yasa yoluyla düzenlemeli;
- Eğitim merkezlerine erişim sağlanmalı;
- Kapsayıcı eğitim artırılmalı;
- Engelli kişilerin eğitim hakkı konusunda bilinç artırma çalışmaları yapılmalı;
- Sivil toplum örgütleri ile devlet iştişare etmeli;
- Eğitim hakkı ihlal edilen engelli kişiler için etkin bir yargı yolu sağlanmalı;

97. 16/9/2011 tarihinde Lefkoşa'da Emine İnsay ile yapılan röportaj.

98. Ibid 17.

99. Ibid 7, sayfa 46.

- Engelli olanlar dâhil olmak üzere, işaret dilini ve Braille alfabesini bilen öğretmenler istihdam edilmeli ve yetiştirilmeli;
- Eğitimin her düzeyinde çalışan uzmanların ve personelin eğitimi için uygun tedbirler alınmalı;
- Engelliliğe ilişkin bilincin artırılması; alternatif iletişim araç ve biçimleri ile destekleyici eğitim teknikleri ve materyalleri kullanılmalı;
- Ömür boyu eğitimi gerçekleştirmek için daha fazla 18 yaş üzerindeki engelli kişilerin eğitim alacağı merkezler açılmalı.

iii. Çalışma ve İstihdam Hakkı

Herkesin çalışma, işini serbestçe seçme, adaletli ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır. Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi çalışma hakkını şöyle düzenlemiştir:

Herkesin, herhangi bir ayırım gözetmeksizin, eşit iş için eşit ücrete hakkı vardır. Herkesin kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır ve gerekirse her türlü sosyal koruma önlemleriyle desteklenmiş bir yaşam sağlayacak adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır.¹⁰⁰

Aynı zamanda, istihdam, sosyal katılımdan ekonomik bağımsızlığa, aile kurmadan milli ekonomiye katkıda bulunulduğu hissiyatına kadar birçok fırsat sunmaktadır.¹⁰¹

Yerel Mevzuat

KKTC Anayasası aşağıdaki maddeleri ile çalışma özgürlüğünü, çalışma hakkı ve ödevini düzenlemiştir. Söz konusu maddeler şöyledir:

Madde 48. Çalışma Özgürlüğü

(1) Her yurttaş dilediği alanda çalışma özgürlüğüne sahiptir. Özel girişimler kurmak serbesttir. Yasa, bu özgürlüğü, kamu yararı amacıyla sınırlayabilir.

(2) Devlet, özel girişimlerin, ulusal ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak önlemleri alır.

Madde 49 Çalışma Hakkı ve Ödevi

(1) Çalışma her yurttaşın hakkı ve ödevidir.

(2) Devlet, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için, sosyal, ekonomik ve mali önlemlerle çalışanları korur ve çalışmayı destekler; işsizliği önleyici önlemleri alır.

(3) Kimse zorla çalıştırılmaz. Angarya yasaktır. Ancak, hükümlülerin, hükümlülükleri süresince rehabilitasyon amacıyla çalıştırılmaları zorla çalıştırma sayılmaz.

(4) Ülke gereksinmelerinin zorunlu kıldığı alanlarda, yurttaşlık ödevi niteliği olan beden veya fikir çalışmalarının şekil ve koşulları, demokratik ilkelere uygun olarak yasa ile düzenlenir.

Madde 50 Çalışma Koşulları

(1) Kimse, yaşına, gücüne ve cinsiyetine uygun olmayan işte çalıştırılmaz.

(2) Çocuklar, gençler, kadınlar ve bedensel ve ruhsal yetersizler çalışma koşulları bakımından özel olarak korunur.

Anayasanın 57. (2) Özel Olarak Korunma Hakkı

Devlet, ruhen ve bedenen özürülülerin topluma uyumlarını sağlamak amacı ile onların eğitim, rehabilitasyon, istihdam ve sosyal yardımları için gerekli kurum ve kuruluşların kurulmasını sağlar.

Anayasa çalışmayı her yurttaşta hem bir hak hem de ödev olarak düzenlemiştir. Bununla beraber anayasa yurttaşlara dilediği alanda da çalışma özgürlüğü vermiştir. Ayrıca

100. Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi, madde 23.

101. Ibid 3, sayfa 85.

bedensel ve ruhsal yetersizlikleri olan kişilerin çalışma koşulları bakımından özel olarak korunmasını da düzenlemiştir. Bu ilkelerden hareketle engelli kişilerin de diğer vatandaşlar kadar çalışma hakkından faydalanması gerekmekte ancak sadece engelli kişilerin fiziken ve ruhen yapmalarına imkân olmayan işlerden korunmaları amacıyla çalışma koşulları düzenlenmelidir. Bu bağlamda, devlet engelli kişilerin istihdamı konusunda bu ilkeleri göz önünde bulundurmalıdır.

Aşağıda bahsedilecek olan 64/93 sayılı Özürlülükleri Koruma ve İstihdam Yasası'nın yürürlüğe girmesi olumlu bir gelişme olmakla beraber birçok eksiklik içermektedir.

64/93 sayılı Özürlülükleri Koruma ve İstihdam Yasası'nın kimleri "özürlü" saydığı yukarıda anlatılmıştı. Söz konusu bu yasanın engelli kişilere tanıdığı haklar ve işverenlerle devlete sağladığı yükümlülükler şöyledir:

- Özürlülük dereceleri ve eğitim durumları göz önünde tutularak işe yerleştirilme;¹⁰²
- İşe yerleştirilmelerine ilişkin sağlık işlemleri, kamu sektöründeki istihdamları, bedensel yeteneklerinin ve iş için gereksindikleri güçlerinin araç ve gereçlerle artırılmasına ilişkin olanaklar gerçekleştirme;¹⁰³
- İşveren ve/veya Devletin istihdam edilenlerin iş ve iş ortamına uyumlarını sağlamak amacıyla, gerekli önlemleri almak;¹⁰⁴
- Özel sektör ve kamu sektöründe işverenler, Çalışma Dairelerine kayıt yaptırarak iş talebinde bulunan ve meslek, beden ve zihin durumlarına göre işyerlerine sevk edilecek olan özürlülerden, işyerlerinde istihdam ettikleri her tam yirmi beş kişiye karşılık bir özürlü çalıştırma;¹⁰⁵
- İlgili işyerlerinden malulen ayrılmak zorunda kalan ve sonradan malullüğü ortadan kalkan veya bu Yasa bakımından çalışabilecek özürlü kişiler, eski işyerlerinde yetkili müfettişlerce istihdam olanağı saptanması halinde hemen; yoksa söz konusu işyerinde münhal açıldığı anda başka uygun bir işte veya aynı işte istihdam edilme;¹⁰⁶
- On sekiz yaşını dolduran ve çalışmayan özürlü kişiler ile on sekiz yaşından küçük ve bakıma gereksinim duyan özürlülerin maddi durumlarına bakılmaksızın, kendileri için ailelerine veya refakatçilerine maddi ve psikolojik destek sağlanma;¹⁰⁷
- Özürlü kişinin yaşamını sürdürebilmesi için gereksinim duyduğu araç ve gereçlerin sağlanmasında gelecek olan mali külfetten kısmen veya tamamen muaf tutulma;¹⁰⁸
- On sekiz yaşını tamamlamış olup sürekli çalışamayacak durumda olan veya çalışabileceği halde istihdam edilmeyen özürlüye yürürlükte bulunan aylık asgari ücret oranlarına göre belirlenecek tutarda nakdi yardım verilir;¹⁰⁹
- On sekiz yaşını tamamlamamış olan özürlünün maddi durumuna bakılmaksızın, kendisi için ailesine veya refakatçisine yürürlükte bulunan aylık asgari ücret oranlarına göre belirlenecek tutarda nakdi yardım verilir.¹¹⁰

Ancak yukarıda bahsedilen haklar sadece 0-60 yaş arası Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti yurttaşı olan kişileri kapsamaktadır. Bu bağlamda, ailesi Kıbrıs'ta ikamet edip kendi kendine bakmaya yeterli olmayan ve ailesi ile birlikte Kıbrıs'ta ikamet etmek zorunda kalan 18 yaş üstü engelli bir kişi yasa kapsamına giremeyecektir. Bununla beraber, 60 yaşında engelli olmayan bireylerin ve 60 yaş altı engelli olan bireylerin sahip olduğu haklara 60 yaş üstündeki engelli bireyler bu yasa altında dahi sahip değillerdir. Halbuki 60 yaş üzerindeki engelli kişiler de meslek hayatlarına devam edebilirler veya engelli oldukları için çalışma hakları ihlal edilmiş olup emekliliği olmayan engelli bireyler maddi yardıma veya ruhsal yönden desteğe ihtiyaç

102. 64/93 sayılı Özürlülükleri Koruma ve İstihdam Yasası Madde 7.1.

103. 64/93 sayılı Özürlülükleri Koruma ve İstihdam Yasası Madde 7.2.

104. 64/93 sayılı Özürlülükleri Koruma ve İstihdam Yasası Madde 7.3.

105. 64/93 sayılı Özürlülükleri Koruma ve İstihdam Yasası Madde 7.4.

106. 64/93 sayılı Özürlülükleri Koruma ve İstihdam Yasası Madde 7.5.

107. 64/93 sayılı Özürlülükleri Koruma ve İstihdam Yasası Madde 7.1.

108. 64/93 sayılı Özürlülükleri Koruma ve İstihdam Yasası Madde 7.2.

109. 64/93 sayılı Özürlülükleri Koruma ve İstihdam Yasası Madde 7.3 B.a.

110. 64/93 sayılı Özürlülükleri Koruma ve İstihdam Yasası Madde 7.3 B.b.

duyabilmektedirler.

Yasanın daha iyi uygulanması için işverenler ve kişilere yönelik bir takım yaptırımlar da yasada yer almaktadır. 64/93 sayılı Özürlülükleri Koruma ve İstihdam Yasası'na göre bu Yasa kurallarına veya bu Yasa kuralları altında çıkarılan Tüzük kurallarına uymayan işverenler ve kişiler bir suç işlemiş sayılırlar ve mahkûmiyetleri halinde çalıştırmakla yükümlü oldukları her özürülü için yürürlükte bulunan aylık asgari ücretin on katına kadar para cezasına çarptırılabilirler. Ayrıca mahkeme, vereceği cezaya ek olarak yasal yükümlülüğün yerine getirilmesini emredebilir.¹¹¹ Yasal mevzuat böyle olmasına rağmen uygulamada denetim yapılmadığından bu maddenin pek bir işlevselliği yoktur.

Engelli bireylerin erişilebilirlik ve eğitim haklarının ihlal edilmesi istihdam ve çalışma haklarından faydalanmalarını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Sivil Toplum Örgütleri ve Çalışma Dairesi ile yapmış olduğumuz görüşmeler sonucunda gündeme getirilen ve 64/93 sayılı Özürlülükleri Koruma ve İstihdam Yasası'nın incelenmesi sonucunda engelli kişilerin istihdam ve çalışma haklarıyla karşılaştıkları en büyük sorunlar şunlardır.

- a) İstihdam oranının düşük olması, özellikle özel sektörde çok düşük olması;
- b) Özürlülükleri İstihdam yasası olmasına rağmen ne şekilde istihdam edilmeleri gerektiğinin açıkça belirtilmemesi;
- c) Terfi ve barem artışları konusunda yaşanan sıkıntılar;
- d) Yasanın yeterince uygulanmaması ve ayrımcılıklar içermesi.

Engelli Hakları Sözleşmesi

Engelli Hakları Sözleşmesi'nin 27. Maddesi, Çalışma ve İstihdam Hakkını şöyle düzenlemiştir:

1. Taraf Devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında çalışma hakkına sahip olduğunu kabul eder. Bu hak, engellilerin, açık, bütünleştirici ve erişilebilir bir iş piyasası ve çalışma ortamında serbestçe seçtikleri bir işle hayatlarını kazanmaları fırsatını da içerir. Taraf Devletler çalışırken engelli olanlar dâhil olmak üzere tüm engellilerin çalışma hakkının yaşama geçmesini yasama çalışmalarını da içeren uygun tüm tedbirleri alarak güvence altına alır.

Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme çalışma hakkını geniş bir şekilde düzenleyip, bu hakkın kullanılabilmesi için hukuki bir zemin oluşturmuştur. Ancak ne yazık ki sözleşmenin uygulanması için çalışmalar başlatılmış değildir. Sözleşmenin 27.1. maddesi uyarınca herhangi bir hukuki düzenleme veya faaliyet yapılmayarak söz konusu sözleşmenin uygulanmadığını göstermektedir.

Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi çalışma hakkı ve çalışma ile ilgili hakları 6. ve 7. Madde de aşağıdaki şekilde düzenlemiştir:

Madde 6

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin özgürce seçtiği ya da benimsediği bir işte çalışarak yaşamını kazanma fırsatına sahip olma hakkını içeren çalışma hakkını tanıır ve bu hakkı korumak için uygun girişimlerde bulunur.
2. Bu Sözleşmeye Taraf bir Devletin bu hakkın tam olarak gerçekleşmesi amacıyla yapacağı girişimler; bireye temel siyasal ve ekonomik özgürlükleri sağlayacak koşullar altında kararlı ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmeyi ve tam ve verimli bir çalışmayı gerçekleştirmek üzere, politikalar ve tekniklerle mesleki ve teknik yönlendirme ve yetiştirme programları

111. 64/93 sayılı Özürlülükleri Koruma ve İstihdam Yasası madde 8.

uygulamasını da içerir.

Madde 7

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, özellikle;

a- Tüm işçilere, en azından;

1. Adil bir ücretle herhangi bir ayırım gözetmeksizin, özellikle kadınların erkeklerden daha düşük olmayan bir iş koşulunda eşit işe eşit ücret ilkesiyle çalıştırılmalarını güvenceye sağlayacak biçimde, eşdeğerde işler için eşit ücretlendirme;

2. Bu Sözleşmenin hükümlerine uygun olarak kendileri ve aileleri için insanca bir yaşam düzeyi; sağlayacak bir ücret düzeni;

b- Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları;

c- Herkese kıdem ve yeterlik dışında hiçbir koşula bağlı olmaksızın işinde uygun bir düzeye yükselmek üzere eşit ilerleme fırsatı;

d- Dinlenme, boş zaman ve makul çalışma süresi ve ücretli dönemsel tatillerle resmi tatillerde ücret verilmesini; sağlayacak adil ve elverişli çalışma koşullarından herkesin yararlanma hakkını tanıır.

ESKHS çalışma hakkı ve çalışma ile ilgili hakların engelli bireylere uygulanması açısından yaptığı "Genel Yorumda" şu görüşlere yer vermiştir:

İstihdam alanı, engele dayalı ayrımcılığın göze çarpan bir şekilde ve ısrarla devam ettiği bir alandır. Pek çok ülkede, engelli kişiler arasındaki işsizlik oranı engelli olmayan kişilerin işsizlik oranından iki ile üç kat daha fazladır.¹¹² Engelli kişilerin normal işgücü piyasasına entegre olmaları taraf Devletlerce aktif bir biçimde desteklenmelidir.¹¹³ Uluslararası Çalışma Örgütü'nün de belirttiği üzere, engelli kişilerin istihdam edilememesinin nedeni olarak gösterilen engeller çoğunlukla toplumun ulaşım, konut ve işyerleri gibi alanlarda inşa ettiği fiziksel engeller olmaktadır.¹¹⁴ Örneğin işyerlerinin tekerlekli sandalyelerin erişimine imkan vermeyecek bir biçimde tasarlanması ve inşa edilmesi devam ettiği sürece, işverenler tekerlekli sandalye kullanan kişileri işe almadıkları için "gerekeçe" bulmaya devam edeceklerdir. Aynı zamanda Hükümetlerin de engelli çalışanların ihtiyaçlarını makul bir biçimde karşılayan çalışma hayatıyla ilgili esnek ve alternatif düzenlemeleri destekleyecek ve düzenleyecek politikalar geliştirmesi gerekmektedir.¹¹⁵ Benzer biçimde, Hükümetlerin engelli kişilerin erişebileceği ulaşım türlerini sağlayamadığı durumlarda, bu kişilerin uygun ve diğer işlerle bütünleşik işleri bulma, öğrenim ve mesleki eğitimden faydalanma, veya her türlü tesise gidip gelebilme şansları büyük ölçüde azalmaktadır. Gerçekten de, uygun ve, gereken durumlarda, özel olarak tasarlanmış ulaşım biçimlerine erişimin sağlanması, engelli kişilerin Sözleşmede tanınan tüm haklarının gerçekleşmesi açısından büyük önem taşımaktadır.¹¹⁶

ESKHK Sözleşmesi çalışma hakkını geniş bir şekilde düzenleyip, bu hakkın kullanılabilmesi için hukuki bir zemin oluşturmuştur. Ancak ne yazık ki devletin uygulamaları sözleşmenin standartlarının altındadır.

KKTC'de Engellilerin Çalışma Hakkı ile ilgili Mevcut Durum

Kıbrıs Türk Ortopedik Özürlüler Derneği Başkanı Mustafa Çelik ile yapılan röportajda çalışma hakkı konusunda yaşanan sorunları şöyle anlatmıştır:

Çalışma hayatındaki en büyük sıkıntı yine erişim sorunudur, bu yüzden mimari engellerin en büyük sorun olduğunu söyleyebilirim. Bu sıkıntıdan dolayı birçok engelli kişi işsizdir. Devlette çalışan engelli kişilerin terfi ve barem konusunda sıkıntıları var. Terfi ve baremleri diğer devlet çalışanları gibi düzenlenmemiştir. Yasa kapsamında işe alınmış geçici bir çalışansanız kadrolanma veya barem artışı gibi haklarınız yoktur.

Özürlülükleri Koruma ve İstihdam Yasası'nın uygulanması amacıyla öngördüğü denetimler kesinlikle yapılmaz. Açıkça söyleyebilirim ki engelli kişilerin çalışma hakkı ve istihdamı konusunda Engelli Hakları Sözleşmesi göz önünde bulundurulmaz.¹¹⁷

112. ESKHS Genel Yorum 5, para. 20.

113. Ibid.

114. Bkz. BM, A/CONF.157/PC/61/Add.10, s. 12.

115. ESKHS genel Yorum 5, para. 22.

116. ESKHS genel Yorum 5, para. 23.

117. Ibid 13.

Engelli Aileleri Dayanışma Derneği Yönetim Kurulu üyesi Refia Arı ise çalışma ve istihdam hakkı konusunda engelli kişilerin yaşadıkları sıkıntıları şöyle anlatmıştır:

Özürülerin Koruma ve İstihdam Yasası'nın uygulanması amacıyla öngördüğü yasa uygulanmıyor. Engelli kişilerin istihdam ve çalışma oranı çok düşüktür. Ne özel sektörde ne de kamu sektöründe engelli kişiler fazla çalıştırılmıyorlar. Devlette çalışanların barem artışı yok. Özel sektörde çok az çalışan engelli var. İşyerine erişim olanağı olmadığı için birçok kişiye bu yüzden iş bulunamıyor. Aileler yaşlanır, maddi gelir düşer, ancak çocuklar büyünce ihtiyaçlar artar, o yüzden istihdam çok önemli bir sorundur. Bu konularda Engelli Hakları Sözleşmesi kesinlikle göz önünde bulundurulmaz.¹¹⁸

Bireysel olarak engellilerin iş bulma konusunda yaşadıkları zorlukları ortaya koyan, EngelSİZ İnisiyatifinin görme engelli Nevzat Adil ve spastik engelli Çelen Çağansoy ile yaptığı EngelSİZ söyleşilerde de gün ışığına çıkmaktadır.¹¹⁹ Engellilerin toplumsal önyargılardan dolayı farklı iş sahalarına girebilmelerinin zorlukları Nevzat Adil tarafından kendi tecrübelerinden dile getirilmekte, başarılarına bakılarak değil, engeliyle işe alınma kararının negatif şekilde verildiği anlatılmaktadır. Çelen Çağansoy da hem binalara girişin zorluğu, hem kamusal ulaşımın yetersizliği sebebiyle çalışma hayatına atılmanın önünde duran zorlukları dile getirmekte, ancak aile fertlerinin yardımlarına bağımlı olarak çalışma hayatına atılabileceğini ifade etmektedir.”

Çalışma Dairesi Özel İstihdam Şube Memuru ve Bedensel Engelliler Derneği Başkanı Sedat Hacımehmet ile yapılan röportajda Hacımehmet Engelli kişilerin çalışma yaşamındaki karşılaştıkları sıkıntıları şöyle anlatmıştır:

Kamuda Çalışan Özürülerin Hak ve Ödevleri Tüzüğü çerçevesinde özürlü sınıfa çalışmak isteyen, ama özürülük derecesi yüzde 40'dan aşağı olanlar çalışmıyor. Bunun sebebi Özürülere Verilecek Sağlık Raporları Hakkındaki Yönetmelik kriterlerine uymamasıdır. Kimisi lise veya üniversite bitirmiş kişiler olur, çalışmak, kamuya girmek ister ama askerden terhis belgesi olmadığı için müracaat edemez. Bir örnek vermek gerekirse, gözü protez olan birisi vardı, bilgisayar üzerine lisans ve lisan üstü eğitimi var, ancak belli bir dereceye kadar görme engeli olması yüzünden askere alınmadı. Askerlik yapmadığı için müracaatını almıyorlar, devlet dairelerine kabul etmiyorlar. %32 özürülük derecesi olduğu için yasadan da yararlanamadı. Yasanın kapsamı dışında kalırlar, bu insanlar için birşey yapılması lazım, yapabilecekleri bir iş bulmak lazım, ama bunlar yapılmıyor bir düzenleme olmadığı için. Mesela, zekâ geriliği olan birisi, kriterlere göre %35 derecesi ise zeka geriliği, onun için birşey yapamamaktayız. Sadece insanlara “Senin zeka geriliğin var ama özürlü da değilsin!” derik.

Yeterince denetleme yapılmadığı için 60 yaşından sonraki engelli kişiler yasanın dışındadır. Bu aslında doğru birşeydir ve bizim önerilerimizdendir. Toplumumuzda belli bir yaştan sonra hastalıklar arttı gittikçe. Tansiyon, şeker, vs... bunların sistemi suistimal etmesinin önünü alabilmek için böyle düşünüyoruz. Yaş barajı ayrıca sosyal sigortaları da korumak içindir. Bir yaştan sonra çok insan hastalanır zaten, bu durumu (maaş bağlanmayı) suistimal etmesinler, fırsat bilmesinler diye bir sınırlandırma lazım, aksi takdirde sigortasını yatırmayı bırakan, yatıramayan, 50 yaşına gelince da hastalığı çıkar hemen başvuracak özürlü maaşı bağlansın. Sigorta yatırmayı denetlemek için yeterli personel olmadığı için (5 kişi çalışır birimde) bu yaş sınırı konmak zorunda oldu. Yeterli denetim yapılabilseydi bu 50-60 yaşını geçenlerin durumlarıyla ilgili, bu yaş sınırı konmak zorunda kalmayabilirdi. Denetim yapılabilseydi gerçekten özürlü olan 60 yaş üstü insanların da hakları elinden alınmazdı. Bu durumda Sosyal Hizmetler Dairesi devreye girerdi söz konusu kişiler için.

Özürülere maaş veriliyor. Buna ek olarak, bakanlar kurulu kararı var, anneye ‘bakıcılık parası’ gibi bir asgari ücret bağlansın diye, çünkü çalışamaz çocuğa bakmak için. Ama varoşlardaki aileler bundan faydalanamıyor, ya haberleri yok, ya torpilleri yok! Otoriteler, bürokratik zorluklar çıkarırlar vermemek için.

Sendikalar pek fazla bizim sorunlarımızla ilgilenmezler. Kıbrıs Türk Amme Memurları

118. İbid 14.

119. “EngelSİZ Söyleşiler: Nevzat Adil” *Gaile Dergisi*, January 2011; Nevzat Adil ve Çelen Çağansoy ile yapılan söyleşilerin videosu na <http://vimeo.com/engelsiz>, adresinden ulaşılabilir.

Sendikasımdan sonuç alamadım. Kamu-Sen biraz ilgilendi, son alınan münhallerden 40-45 tanesini üye yaptık sendikalara. Savunulmasını istediğimiz hakları kendilerine bildirdik, ama bilirsiniz sendikalar üye sayısını arttırmayı umursar sadece. Ben kendim sendika kurmaya çalıştım, olmadı bürokratik engellerden dolayı. Şu anda devlette çalışan 600 küsur özürli insan var, mutlaka örgütlenmeleri gerek, güçlü bir sayı çıkar ortaya o zaman. Şimdiki sendikalar üye sayısını arttırmaya bakar sadece, bizim taleplerimizi savunmuyorlar. En son Memur-Sen bir çalışma başlatmış, bizi da çağırıyor görüşmeye, göreceğiz ilerde ne olacak. Ama gene da çalışanların hemen hemen hepsi sendikalıdır.

Mesleki rehabilitasyon, işte kalma ve işe dönüş programları gibi uygulamalar yoktur.

Çalışmaya başladıktan sonra engellilerin hiçbir hakları yoktur. Normal bareminin maaşını alır işe girdikten sonra, ama çalıştığı iş yerinde veya dış dairelerde açılan münhallere başvuramaz, çünkü farklı bir kategoride çalışır! Herhangi bir kamu yeterlilik sınavını geçmemiştir. Bunlar hep engel teşkil eder. Eğer müracaat ederse münhale da kazanır, daha önceden özürli kategorisinde çalıştığı yıllar sayılmaz, sıfırlanır. Çok büyük bir kayıp olur. Öneri yaptık; lise-üniversite mezunlarının başvurmasına izin verelim münhallere, kazanırsa özürli statüsünden çıkaralım, tamam, ama önceden çalıştığı yılları da sayalım. Bu zor birşey değil. Olumlu bakıldı önerimize, ama hiç kimse değiştirme için uğraşmadı.

Çalışma hayatında ayrımcılık da var, statüleri olmadığı için kimi arkadaşımıza odacılık gibi işler yaptırıldı, keyfi bir şekilde.

Özel sektörde de çalışma var ama azdır ve gizlidir, asgari ücretten da az bir para verirler zaten, o yüzden çalıştığı için özürli maaşını kaybetmesin istemez insanlar. İnsanlar tercih etmez özel sektörde az paraya çalışsın da maaşı kesilsin, özel sektörde da bu konuda eğitilmiş olmadıkları için işe almayı tercih etmez işverenler. Daha önceki hükümete bir öneri yapmıştık özel sektörde çalışanların sosyal sigorta ve ihtiyat sandığı devlet tarafından ödensin, işveren de asgari ücreti versin ki böylelikle hem kayıt dışı çalışma önlenmiş olur hem de engelli kişiler topluma entegre olur, bu fikir çalışma bakanı tarafından beğenilmiş olsa dahi hiç bir gelişme olmadı.

Özürülüler Yasası'na göre her işyerinin çalışan her 25 kişide bir engelli birey çalıştırılması lazım. 2004'ten beri 'özürli istihdamı' yapılmadı. Özürli istihdamı nedir - yasayı kullanarak başbakanlık der ki X sayı kadar özürli istihdamı yapın. Ancak yasaya uyulmaz ve denetimi de yapılmaz.

Kırsal kesim çalışma yaşamında daha fazla mağdur olmaktadır devlet dairelerine veya bizim derneğe ulaşım konusunda daha sorunludur.

Özel sektörü ve kişisel girişimciliği da teşvik etmek için bir öneri sunduk, maaşı kesilmesin, sigortasını da ihtiyaç sandığını da devlet yatırsın, yatırılan sigortadan kalan para da engellinin kendisine verilsin, maaşını da alsın. Sözde çok beğenildi, ama uygulanmadı!

Bir komite kursunlar, bu yasaları alıp çalışsınlar ama yok, yapmıyorlar.

Hep yasadışıktan bahsederik bu ülkede, ama bu insanların yasası var ve hep çiğnenir! Engelli Hakları Sözleşmesi de göz önünde bulundurulmaz.

Benim görüşüm bu sorunların çözümü için engelli kişilerin siyasette daha aktif rol alması gerek, gerek lobicilik, gerek milletvekilliği konusunda girişimci olmaları gerekir."

Sonuç ve Öneriler

Çalışma ve İstihdam Hakkı herkese tanınan, kendi mesleğini seçme hakkını barındıran onurlu bir yaşam sürmek için yerine getirilmesi gereken bir haktır. Fakat toplumun bakış açısı engelli kişilerin çalışma ve istihdam haklarını yeterince kullanmasını engellemektedir. Bununla beraber, engelli kişilerin yeterli eğitim alma fırsatları olmayışı, iş yerlerine erişim sorunu olması engelli bireylerin çalışma ve istihdam haklarını kullanmalarını engelleyen faktörlerdir. Engelli kişilerin Çalışma ve İstihdam haklarını korumak için özel bir yasa olan 64/93 sayılı Özür- lülüleri Koruma ve İstihdam Yasası ayrımcılıklar içermekte ve yasanın iyi olan tüm hükümleri de gerektiği kadar uygulanmamaktadır. Diğer sebeplerin yanında bu sebepten ötürü de engelli kişilerin çalışma ve istihdam oranı düşüktür.

Engelli Hakları Sözleşmesi bu konu ile geniş bir düzenleme yapmış ve devletlere bu hakkın nasıl sağlanacağına dair yol göstermektedir. Bu bağlamda, devlet engelli vatandaşların da diğer vatandaşlar kadar haklardan faydalanması için özellikle Engelli Hakları Sözleşmesi'nde belirtilen şartlar yerine getirmeli ve ESKHK'nin önerilerini dikkate almalıdır.

Bu bağlamda öncelikli olarak aşağıda sıralanan önerilerin göz önünde bulundurulması tavsiye edilir:

- Sözleşmenin 6. Maddesinin 2. Paragrafında gerekli görülen “teknik ve mesleki rehberlik hizmetleri ile öğretim programları”nın bütünleşik ortamlarda hayat bulması, ve engelli kişilerin temsilcilerinin tam katılımıyla planlanması ve uygulanması gerekmektedir;¹²⁰
- Geçmişteki ve günümüzde var olan ayrımcılığın düzeltilmesi ve gelecekte olacakra engel olunması için, engele ilişkin ayrımcılık karşıtı geniş kapsamlı bir mevzuat,hemen hemen tüm taraf Devletler için vazgeçilmez görünmektedir. Bu türden bir mevzuatın engelli kişilere uygun ve mümkün olan her durumda hukuksal başvuru yolları sunmakla kalmayıp aynı zamanda engelli kişilerin topluma entegre olmuş, kendi kararını verebilen edebilen ve bağımsız bir hayat sürmelerini sağlayan sosyal politika programları da sunması gerekmektedir;¹²¹
- Uluslararası Çalışma Örgütü, engelli kişilerin çalışma hayatı ile ilgili haklarına ilişkin değerli ve kapsamlı araçlar geliştirmiştir, ve bunlar arasında öncelikle Engelli Kişilerin Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Hakkında 159 Sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi gösterilebilir. Komite, taraf Devletleri, bu Sözleşmeyi onaylamaya teşvik etmektedir;¹²²
- Engelli kişilerin çalışma haklarını hangi sebeplerden dolayı yeterince kullanamadıkları konusunda izleme yapılması ve bilgilerin tutulması;
- Çalışma ve istihdam hayatındaki ayrımcılıkların giderilmesi için yasal düzenlemeler yapılması;
- Özürlülükleri Koruma ve İstihdam Yasası'nının 60 yaş üzerindeki ve KKTC'de ikamet eden yabancıları da kapsayacak şekilde tadil edilmesi;
- Engelli kişilere karşı olan önyargıların değişmesi için bilinç artırma kampanyaları yapılması;
- Erişilebilirlik olanaklarının artırılması;
- Uluslararası Örgütlerle işbirliği yapılması.

iv. Sağlık Hakkı

Sağlık Hakkı, ESKHK ve KKTC Anayasası tarafından etraflıca düzenlenmiş ve engelli kişilerin sağlık hakkı için devletlere pozitif yükümlülükler yüklemiştir.¹²³

ESKHK “Genel Yorumunda” sağlık hakkını şöyle tanımlamıştır:

Sağlık hakkı, diğer insan haklarının kullanımı için vazgeçilmez olan temel bir insan hakkıdır. İnsanlık ailesinin bütün üyelerinin, insanlık onuruna yaraşır bir hayat yaşamaya vesile olacak, mümkün olan en yüksek seviyedeki sağlık standartlarına sahip olma hakkı vardır.¹²⁴ Sağlık hakkı, diğer insan haklarının gerçekleşmesiyle çok yakından ilgili ve hatta bu hakların gerçekleşmesine bağlıdır; ve bu haklar, Uluslararası Haklar Bildirgesinde de geçtiği üzere yiyecek, konut, çalışma, eğitim, insanlık onuru, ayrımcılığa maruz kalmama, eşitlik, işkencenin yasaklanması, mahremiyet ve bilgiye erişim hakları ile toplanma, örgütlenme ve hareket özgürlüklerini kapsamaktadır. Bunlar ve diğer hak ve özgürlükler, sağlık hakkının ayrılmaz unsurlarına işaret etmektedir.¹²⁵ Sağlık hakkı, *sağlıklı* olma hakkı gibi anlaşılmalıdır. Sağlık hakkı, hem hakları hem de özgür-

120. ESKHK Genel Yorum No.5, para. 24.

121. ESKHK Genel Yorum No.5, para. 16.

122. ESKHK Genel Yorum No.5, para. 27.

123. Pozitif yükümlülük ulusal makamların bir hakkı güvence altına almak için gerekli tedbirleri alması gerekliliğidir.

124. ESKHK Genel Yorum No.14, para. 1.

125. ESKHK Genel Yorum No.14, para. 3.

lükleri içermektedir. Buradaki özgürlükler, cinsel ve üremeyle ilgili özgürlükler dahil kişinin kendi sağlık ve bedenini kontrol etme hakkını ve müdahaleye maruz kalmama hakkını; örneğin, işkence görmeme hakkı, rıza olmadan tıbbi tedavi ve işleme tabi tutulmama hakkını içermektedir. Buna karşılık haklar, mümkün olan en yüksek seviyedeki sağlık durumuna ulaşabilmeleri için insanlara eşit imkanlar sunan bir sağlık koruma sistemine sahip olma hakkını içermektedir.¹²⁶ Sağlık hakkı, her türlü biçim ve düzeyde, zaruri ve birbiriyle ilgili unsurları içermektedir; bu unsurların, tam olarak uygulanması, belirli bir taraf Devletin bünyesi içindeki mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve uyarlanırlık koşullarına bağlı olacaktır.¹²⁷

Yerel Mevzuat

Anayasa'nın 45. maddesinde göre devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbi bakım görmesini sağlamakla ödevlidir şeklinde sağlık hakkı düzenlenmiştir.

Anayasa'nın 57. (2) maddesine göre de Devlet, ruhen ve bedenen özürülülerin topluma uyumlarını sağlamak amacı ile onların eğitim, rehabilitasyon, istihdam ve sosyal yardımları için gerekli kurum ve kuruluşların kurulmasını sağlar.

Fasıl 252 Akıl Hastalıkları Yasası da "akıl hastası"¹²⁸ tanımını yapmış ve akıl hastalarının "suçlu akıl hastaların" ve "akıl hastası mahpusların" nezaret ve bakımlarına ve bu gibi hastaların mallarına ilişkin düzenlemeler yapmıştır. Bu yasa 1931 yılında yürürlüğe girmiş ve günümüzün ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Ancak, bu yasanın değerlendirilmesi başlı başına bir rapor konusu olduğu için ve bu raporun amaçlarını aştığı için incelemesi yapılmayacaktır.

Engelli Hakları Sözleşmesi

Engelli Hakları Sözleşmesi'nin 25. Maddesi Taraf Devletler engellilerin engelliliğe dayalı ayrımcılığa uğramaksızın ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından yararlanma hakkını tanıır. Taraf Devletler engellilerin sağlıkla ilgili olarak rehabilitasyon da dahil olmak üzere, cinsiyete duyarlı sağlık hizmetlerine erişimini mümkün kılmak için uygun tüm tedbirleri alır.

Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme engelli kişilerin sağlık hakkı konusunda, diğer uluslararası insan hakları sözleşmelerinde doğrudan düzenlenmeyen erken tanı, sigortalanma gibi hükümleri de içeren geniş bir düzenleme yapmıştır. Ancak sözleşme iç hukuk metni haline getirilmiş olmasına rağmen sözleşme hükümlerinin uygulanması için herhangi bir çalışma başlatılmış değildir.

Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

ESKHS'nin 12. Maddesi sağlık standardı hakkını şöyle düzenlemiştir:

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin mümkün olan en yüksek seviyede fiziksel ve ruhsal sağlık standartlarına sahip olma hakkını tanıır.
2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletlerin bu hakkı tam olarak gerçekleştirmek amacıyla alacakları tedbirler, aşağıdakiler için de alınması gerekli tedbirleri içerir:
 - a) Varolan doğum oranının ve bebek ölümlerinin düşürülmesi ile çocukların sağlıklı gelişmelerinin sağlanması;
 - b) Çevre sağlığını ve sanayi temizliğini her yönüyle ileriye götürme;
 - c) Salgın hastalıkların, yöresel hastalıkların, mesleki hastalıkların ve diğer hastalıkların önlenmesi, tedavisi ve kontrolü;

126. ESKHK Genel Yorum No.14, para. 8.

127. ESKHK Genel Yorum No.14, para. 12.

128. Fasıl 252 Akıl Hastaları Yasası Tefsir Kısmı: "Akıl hastası" bir deliyi anlatır ve bir idiotu veya akıl sağlığından yoksun herhangi başka bir kişiyi de kapsar.

d) Hastalık halinde her türlü sağlık hizmetinin ve bakımının sağlanması için gerekli şartların yaratılması.

ESKHK Engelli Kişilerin sözleşmeden kaynaklanan haklarının uygulanabilmesi için yapmış olduğu “Genel Yorumda” sağlık standardı hakkı için şu görüşlere yer vermiştir:

Standart Kurallara göre, “Devletler; engelli kişilere, özellikle de bebek ve çocuklara, toplumun diğer üyelerine sağlanan tıbbi bakımın aynısının verilmesini güvence altına almalıdırlar”. Fiziksel ve ruhsal sağlık hakkı, aynı zamanda, engelli kişilerin bağımsız ve kendine kendine yeten bireyler olmasına olanak verecek, bundan sonraki engelleri önleyecek ve bu kişilerin toplumla bütünleşmesini sağlayacak tıbbi ve sosyal hizmetlere erişim (ortopedik cihazlar da dahil olmak üzere), ve bu hizmetlerden yararlanma hakkını da içermektedir. Aynı şekilde, engelli kişilerin “kendi kendine yeterlilik ve fonksiyonellik konusunda optimum bir seviyeye ulaşmasını” sağlayacak rehabilitasyon hizmetlerinin sağlanması gerekmektedir”. Tüm bu hizmetlerin, ilgili kişilerin kendi hak ve insanlık onurlarına duyulan saygıyı sürdürülebilecekleri biçimde sağlanması gerekmektedir.¹²⁹

Sözleşme herkese mümkün olan en yüksek seviyede fiziksel ve ruhsal sağlık standartlarına sahip olma hakkını tanımıştır. Bununla beraber Komite “Genel Yorumlarında” bu hakkın içeriğini yorumlamış ve engelli kişilerin de herkes gibi sağlık standardı hakkı olduğunu belirtmiş olmasına ve herkes için erişilebilir olması gerektiğini vurgulamasına rağmen sözleşmenin gereklerinin yerine getirilmesi için yeterli çalışmalar yapılmamaktadır.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

ÇHK yaptığı “Genel Yorumda” çocukların sağlık hakkı konusunda engelli çocukları da kapsayacak şu görüşlere yer vermiştir:

“Mümkün olan en üst sağlık standardına ulaşılması” ile birlikte kaliteli sağlık bakımına katlanılabilir bir maliyetle erişebilme, bütün çocukların geri alınamaz hakkıdır. Ne var ki, engelli çocukların çeşitli sorunlar nedeniyle genellikle bu hakkın dışında bırakıldıkları görülmektedir. Sağlık politikaları kapsayıcı ve engelliliğe erken tanı koyan, fiziksel ve ruhsal muameleyi de içeren erken müdahale eden, protez, hareket etmeye yardımcı olan aletler, duyma ve görme yardımı yapan cihazlar gibi fiziksel yardım içermelidir.”¹³⁰

Bununla beraber, ÇHK’ya göre ‘Sağlık hizmetlerinin, engelli olmayan çocuklara hizmet veren aynı sağlık sistemi içinde, mümkünse ücretsiz olarak, gene mümkün olduğu ölçüde güncellenmiş ve modernleştirilmiş biçimde verilmesini sağlamak önemlidir. Engelli çocuklara sağlık hizmetleri verilirken, topluluk temelli yardım ve rehabilitasyon stratejilerine özen gösterilmelidir. Taraf Devletler, engelli çocuklarla çalışan sağlık profesyonellerinin mümkün olan en üst standartlarda eğitim almalarını ve çocuk merkezli bir yaklaşımla görevlerini yapmalarını sağlamalıdır.”¹³¹

ÇHK ayrıca, önleme,¹³² erken tanı,¹³³ çok yönlü bakım,¹³⁴ ergen sağlığı ve gelişimi¹³⁵ ve araştırma¹³⁶ yapılarak önlemlerin alınması gerektiğini vurgulamıştır. ÇHK, çocukların sağlık hakkı konusunda yapmış olduğu “Genel Yorumlarda” özellikle engelli çocukların sağlık hakkını vurgulamış ve erken tanı konulması, engelli çocukların diğer kişiler gibi sağlık merkezlerine erişme hakkını olduğunu belirtmesine rağmen bunların yapılması için yeterli çalışmanın olmaması Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin uygulanmadığının bir göstergesidir.

129. ESKHK, 5 No’lu Genel Yorum, para. 34

130. ÇHK Genel Yorum No. 9, para. 51.

131. ÇHK Genel Yorum No. 9, para. 52.

132. ÇHK Genel Yorum No. 9, para. 53.

133. ÇHK Genel Yorum No. 9, para. 56.

134. ÇHK Genel Yorum No. 9, para. 58.

135. ÇHK Genel Yorum No. 9, para. 59.

136. ÇHK Genel Yorum No. 9, para. 61.

Sağlık alanında da engelli bireyler pek çok zorlukla karşılaşmaktadır. Spastikleri Korumaya Cemiyeti Başkanı Sevilay Özşahin, sağlık alanında yaşanan sıkıntıları şöyle anlattı:

Parasız veya karşılanabilir bir maliyetle sağlanan sağlık bakımı için hastanelerde çok fazla beklemek gerekir. Engelli kişiler diğer kişilerle aynı durumda değil ve sıra beklemeleri çok daha zordur. Sağlık sistemindeki diğer önemli bir sorun erken tanının söz konusu olmamasıdır. Çocuğun engelliliğini ya aileler ya da çocuk doktorları anlayabiliyor ancak erken tanı için sistematik bir çalışma yoktur. Anlaşıldığında ise birçok aile ne yapacağını bilmiyor. Okul öncesi özel eğitim açıldı vakıf anaokulunda ve erken tanı konulan çocuklar burda eğitim alabiliyor; bu güzel bir gelişmedir ancak sadece Lefkoşa’da olması yeterli değildir.

Engellilere yönelik cinsel ve üreme sağlığı ile halk sağlığı programları yoktur. Engellilerin özellikle engellilikleri nedeniyle gereksinim duyduğu sağlık hizmetleri kesinlikle yeterli değildir. Çocuk psikiyatristi, çocuk nöroloğu yoktu daha önceleri. Çocuk engelliler için çok önemli bir husustur bu. Engellerinin büyük bir kısmı beyindeki bir travmadan oluşur.

Kırsal alanlarda sağlık hizmetleri daha da yetersizdir. Devlet sağlık hakkı ile ilgili konularda engelli derneklerinin görüşlerini almaz. Engelli kişilerden sağlık hakkı ihlal edilmiş olması dolayısı ile mahkemeye başvurup kazanan birisini tanımam. Zaten bunu yapmaya kimsenin cesareti yok. Öncelikle önümüzdeki sorunların çözülmesi için ümit ederim ki sağlık konusunda doğru bir yaklaşım başlatılır ve beklemeden randevu usulu tedavi olma imkânı olur.¹³⁷

Ortopedik engelli Faize Erdoğan’ın EngelSiz İnisyatifi ile yaptığı söyleşide de Kıbrıs’ın kuzeyinde erişim sorunlarının temel insan haklarını ihlal ettiği gün ışığına çıkmaktadır. Faize Erdoğan söyleşisinde şunları belirtmiştir:

Hastanede yeni açılan ayaktan tanı merkezinde bir engelli tuvaleti vardı, onu da depo yaptılar. Çok güzel bir depo yaptılar onu (!), engelli tuvaletiydi, üzerinde engelli işareti de vardı. Kayınpederim iki sene önce orada yatıyordu ve kullanmak istedim, gözlerime inanmadım, depoya çevirmişler. Şikayet ettiğimde de “aşağıda tuvalet var, aşağıya git” dediler ve ertesi gün gittiğimde de “engelli” işaretini maalesef kaldırdılar. Başka oda olmadığı için orayı depo yaptıklarını söylediler bana. Hastane çok önemli... Hastanede olumlu olan tek şey poliklinikte, kan almada bize öncelik tanıyorlar. O kolaylığı yaptılar, bizi görünce hemen alıyorlar. Ancak ayaktan tanı merkezinde, yeni bir tuvaletin yapılması ve depoya dönmesi çok kötü bir olay. Bu beni çok üzdü. Üstelik yeni yapılmıştı; inanmadım. İşte bizde engellilere verilen değer diyorum ve başka bir şey demiyorum. Değerimiz bu kadar maalesef.¹³⁸

Sonuç ve Öneriler

Engelli Hakları Sözleşmesi bu konu ile geniş bir düzenleme yapmış ve devletlere bu hakkın nasıl sağlanacağına dair yol göstermektedir. Bu bağlamda, devlet engelli vatandaşlarının da diğer vatandaşlar kadar haklardan faydalanması için özellikle Engelli Hakları Sözleşmesi’nde belirtilen şartları yerine getirmeli, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve ESKHK’nin önerilerini dikkate almalıdır.

Bu bağlamda öncelikle alınması gereken önlemler şöyle olabilir:

- Herkesin sağlık hakkını kullanmasını güvence altına alacak insan hakları ilkelerine dayanan ve bu ilkeleri hedefleyen ulusal bir stratejinin kabul edilmesini, politikaların ve buna ilişkin sağlık hakkı göstergeleri ile karşılaştırmalı değerlendirme sonuçlarının belirlenmesini gerekli kılmak.¹³⁹ “Ulusal sağlık stratejileri ile eylem planlarının belirlenmesi ve uygulanmasında, diğer prensiplerin yanı sıra ayrımcılık gözetmeme ve halkın katılımı prensiplerine saygı gösterilmesi gerekir.”¹⁴⁰

137. Ibid 15.

138. Ibid 16.

139. ESKHK Genel Yorum No.14, para. 53.

140. ESKHK Genel Yorum No.14, para.54.

- Sağlık hakkının gerçekleştirilmesi dahil tüm insan haklarının etkin bir şekilde uygulanabilmesinde iyi yönetim olmazsa olmaz bir unsurdur; bu sebeple, ulusal sağlık stratejisi ve planının sorumluluk, şeffaflık ve yargının bağımsızlığı ilkelerine dayanması gerekir. Bu hakkın gerçekleştirilmesi yolunda uygun bir ortamın yaratılabilmesi için, özel sektör ve sivil toplumun faaliyetlerini gerçekleştirirken sağlık hakkına yönelik bir farkındalıkları olması ve bu hakkın önemini bilincinde olmasını sağlayacak uygun tedbirlerin taraf Devletler tarafından alınması gereklidir.¹⁴¹
- “Sağlık hakkıyla ilgili ulusal stratejilerine işlevsellik kazandırırken taraf Devletlerin çerçeve bir yasa kabul etmeyi göz önünde bulundurmaları gereklidir. Bu çerçeve yasa ise, ulusal sağlık stratejileri ile eylem planının uygulanmasını izlemek için ulusal bir mekanizma oluşturmalıdır. Bu çerçeve yasa, ulaşılması amaçlanan hedefler ile bunlara ulaşmak için gerekli zaman planına yönelik hükümleri; sağlık hakkı karşılaştırmalı değerlendirme sonuçlarının elde edilmesinde kullanılacak araçları; sağlık uzmanlarını da içerecek şekilde sivil toplum, özel sektör ve uluslararası örgütler arasında bir işbirliği oluşturmanın amaçlanmasını; sağlık hakkı ulusal stratejisi ve eylem planının uygulanması için gerekli kurumsal sorumluluğu; ve olası başvuru usullerini içermektedir. Sağlık hakkının gerçekleştirilmesinde kat edilen aşamaların izlenmesinde, taraf Devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmelerini etkileyen etmen ve zorluları belirlemeleri gereklidir.”¹⁴²
- “Ulusal sağlık stratejilerinin uygun sağlık hakkı göstergeleri ile karşılaştırmalı değerlendirme sonuçlarını belirlemesi gerekmektedir. Göstergeler, taraf Devletlerin 12. Madde altındaki yükümlülüklerini ulusal ve uluslararası düzeyde izlemeye yönelik olarak düzenlenmelidir.”¹⁴³
- Taraf Devletler, uygun sağlık hakkı göstergelerinin belirlenmesini takiben, her bir göstergeyle ilgili uygun ulusal karşılaştırma değerlendirmeleri hazırlamaya çağrılmaktadır.¹⁴⁴
- “Sağlık hakkı ihlali mağduru tüm kişi veya grupların hem ulusal hem de uluslararası düzeyde etkin hukuksal ve uygun diğer başvuru yollarına erişimi olması gerekmektedir.”¹⁴⁵
- Sağlık hakkını tanıyan uluslararası araçların iç hukuk sistemine uyumlu hale getirilmesi tazmin ve telafi edici tedbirlerin kapsam ve etkinliğini ciddi şekilde arttırabildiğinden tüm durumlarda teşvik edilmesi gerekir.¹⁴⁶
- “Yargıçlar ve hukukçular, görevlerini yerine getirirken sağlık hakkı ihlallerini daha fazla dikkate almak konusunda devlet tarafından teşvik edilmelidir.”¹⁴⁷
- Devlet, sağlık hakkının gerçekleştirilmesinde riske açık ve toplum dışına itilmiş gruplara yardım sağlamak amacıyla insan hakları savunucularının ve sivil toplumun diğer üyelerinin çalışmalarına saygı duymalı, ve bu çalışmaları korumalı, kolaylaştırmalı ve teşvik etmelidir.¹⁴⁸
- Engelli çocuklara sağlık hizmetleri verenler, çocuk-merkezli ve en yüksek standartlarda eğitilmelidirler.¹⁴⁹
- Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım bakanlıkları engelli çocukları en kısa sürede teşhis etmek için koordineli çalışmalı.

141. ESKHK Genel Yorum No.14, para.55.

142. ESKHK Genel Yorum No.14, para.56.

143. ESKHK Genel Yorum 14, para. 57.

144. ESKHK Genel Yorum 14, para. 58.

145. ESKHK Genel Yorum 14, para. 59.

146. ESKHK Genel Yorum 14, para. 60.

147. ESKHK Genel Yorum 14, para. 61.

148. ESKHK Genel Yorum 14, para. 62.

149. ÇHK, Genel Yourm 9, para. 52.

42 | v. Eşitlik Hakkı ve Ayrımcılık Yasağı

Kuzey Kıbrıs'ta engelli kişilerin yukarıda belirtilen haklar ile ilgili olarak devletin gereken önlemleri almaması ve toplumun engelli kişilere olan bakış açısı nedeniyle yeterince faydalanamaması engelli kişilerin insan hakları konusunda ayrımcılığa maruz kalmalarına yol açmaktadır. Hâlbuki bireylerin insan haklarına eşit bir şekilde sahip olması devletin sağlamakla yükümlü olduğu bir görevdir. Kuzey Kıbrıs'ta engelli kişilerin hakları hem yasa koyucular, hem uygulayıcılar ve de yargı organları açısından yeterince ele alınmış konular değildir. Bu bağlamda, daha önceki bölümlerde bahsedilen insan hakları ihlalleri kişilerin engelli olmaları nedeniyle maruz kaldıkları insan hakları ihlalleri olduğundan insan hakları hukuku çerçevesinde ayrımcılık yasağını da incelemek gerekmektedir. Uluslararası hukukta eşitlik ve ayrımcılık yasağı ile ilgili olan hâkim görüş şöyledir:

Şekli eşitlik, temel bir fikre dayanmaktadır: Benzer durumdaki bireylere farklı muamelede bulunma amacıyla hareket eden yasalar ve uygulamalar doğrudan ayrımcılıkla sonuçlanır. Yapısal faktörler, eşit muamele olmaksızın ya da doğrudan ayrımcılığı önlenmeksizin belli grupların toplumun gerisine düşmesine neden olabilirler.¹⁵⁰

Doğrudan ayrımcılık, bir gerçek veya tüzel kişi veya topluluğun, hak ve özgürlüklerden karşılaştırılabilir durumdakilere kıyasla eşit şekilde yararlanmasını engelleyen veya zorlaştıran her türlü farklı muameleyi ifade eder.¹⁵¹

Dolaylı ayrımcılık, görünüşte tarafsız olan bir hükmün, uygulamanın ya da ölçütün belli bir gruba ait kişileri bu gruba ait olmayan diğer kişilerle karşılaştırıldığında dezavantajlı bir konumda bırakmasıdır.¹⁵²

Engelli kişilerin sürekli olarak dışlanmaları diğer kişilerle aynı fırsat eşitliğine sahip olmamalarına yol açmaktadır. "Fırsat eşitliği, Standart kurallar çerçevesinde, "herkesin ihtiyacı eşit derecede önemlidir." ve "bu ihtiyaçlar toplumun planlanmasında kullanılır" ve "tüm kaynaklar herkesin eşit olarak katılım fırsatını sağlayacak şekilde kullanılmalıdır" şeklinde anlatılmıştır.¹⁵³

Giampiero Griffo ve Francesca Ortali'nin hukuki bakış açısı bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Ayrımcılık iki insan arasında belirgin bir fark olmamasına rağmen ayrımcı davranışlarda bulunma eylemidir. Engelli bir kişi ile diğer insanların karşılaştırmasını yaparken ayrımcılık yapılmaması çok önemlidir. Ayrımcılık doğrudan yada dolaylı olarak yapılabilir. Doğrudan ayrımcılık bir bireye diğer bireylerden sırf engelli olduğu için farklı farklı davranılmasıdır. Dolaylı ayrımcılık ise, görünüşte ayrımcı olmayan ancak engelli kişileri dezavantajlı duruma düşürebilecek davranış biçimidir.¹⁵⁴

Hem bu raporda bahsi geçen hem de bahsi geçmeyen uluslararası insan hakları sözleşmeleri, haklardan faydalanılması konusunda ayrımcılığı yasaklamıştır. Bununla beraber, ayrımcılığı önlemek için artık sadece hakların faydalanılmasındaki ayrımcılık yasağının ötesinde bunun dışında kalan alanlarda da ayrımcılığa uğrama bir insan hakkı ihlali olarak kabul edilmektedir.

150. Kevin Kitching Non Discrimination in International Law, A Handbook for Practitioners, Interrights, 2005, London, sayfa, 19.

151. Levent Korkut, Ayrımcılık Karşıtı Hukuk, İnsan Hakları Gündemi Derneği, Ankara, 2009

152. Ibid.

153. Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities.

154. Ibid 5, page 33.

Sözleşmenin 5. Maddesi ayrımcılık yapılmamasını ve eşitlik hakkını düzenler. Sözleşmeye göre Taraf Devletler, eşitliği sağlamak ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak üzere engellilere yönelik makul uyumlaştırmanın yapılması için gerekli tüm adımları atacaktır. “Makul uyumlaştırma” sözleşmenin 2. Maddesinde şöyle tanımlanmıştır “Makul uyumlaştırma”, engellilerin tüm insan haklarını ve temel özgürlüklerini diğerleriyle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere somut durumda ihtiyaç duyulan, ölçüsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve uyarlamaları ifade eder. Makul uyumlaştırma ülkeden ülkeye, kültürel, yasal ve hakları koruma tüzüklerine göre farklılık gösterir.¹⁵⁵

Engelli Hakları Sözleşmesi engelli kişilere ayrımcılığın önlenmesi için önemli bir hukuki belgedir. Diğer insan hakları sözleşmelerinden farklı olarak bu sözleşme engelli kişilere ayrımcılığı içermesinden dolayı engelli kişilere yönelik ayrımcılığın önlenmesi için daha güçlü bir hukuki zemin oluşturmaktadır.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

ESKHS'nin 2.2. maddesi ise ayrımcılık yasağını şöyle düzenlemiştir:

Bu Sözleşmeye Taraf olan Devletler, bu Sözleşmede öne sürülen hakların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş ya da başka bir statü gibi herhangi bir ayırım gözetmeksizin uygulanacağını güvenceye bağlamayı üstlenir.¹⁵⁶

ESKHK Engelli Kişilerin hakları için yapmış olduğu “Genel Yorumda” ayrımcılık konusunda şu görüşlere yer vermiştir:

Engelli kişilere karşı yapılan hukuki (*de jure*) ve fiili (*de facto*) ayrımcılığın uzun bir geçmişi vardır ve farklı biçimlerde meydana gelmektedir. Bunlar, eğitim imkanlarının yok sayılması gibi somut ayrımcılıktan, fiziksel ve sosyal sınırlar getirerek engelli kişileri toplumdan koparma ve yalıtma gibi daha “güç algılanan” ayrımcılık biçimlerine kadar çeşitlilik göstermektedir. Sözleşmenin amacına uygun olarak, “bir engele dayalı ayrımcılık”, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kullanılması veya yerine getirilmesini etkisiz kılacak veya zayıflatacak şekilde, bir engele bağlı olarak yapılan her türden ayırma, dışlama, sınırlama ya da tercih, ya da makul bir düzenin şartlarının aynı nedenle yok sayılması olarak tanımlanabilir. Engelli kişiler ihmalkarlık, bilgisizlik, peşin hükümler ve yanlış varsayımlar ve ayrıca dışlama, ayrı tutma veya ayırma nedeniyle ekonomik, sosyal veya kültürel haklarını çoğunlukla engelli olmayan kişilerle eşit olarak kullanamamaktadırlar. Engele dayalı ayrımcılığın etkileri özellikle eğitim, istihdam, konut, ulaşım, kültürel hayat gibi alanlarda, ve kamusal alan ve hizmetlere erişimde oldukça şiddetli olarak yaşanmaktadır¹⁵⁷

ESKHK “Genel Yorumda” şu şekilde devam etmiştir:

Mevcut ayrımcılığın giderilmesi ve engelli kişilere eşit imkanlar sunulması için uygu tedbirlerin alınması gerektiğinden, bu türden eylemlerin, eşitlik ilkesine dayandıkları ve de yalnızca bu hedefi gerçekleştirmek için benimsedikleri sürece, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 2. Maddesinin 2. Paragrafı bağlamında ayrımcı olarak nitelendirilmemeleri gerekmektedir.¹⁵⁸

ESKHK ayrımcılık konusunda yaptığı “Genel Yorumda” ayrıca şöyle demiştir:

Taraf Devletlerin Sözleşmede belirtilen hakların, herhangi bir ayrımcılık yapılmaksızın uygulanmasını “güvence” altına alabilmeleri için, hem şekli hem de maddi olarak ayrımcılığın ortadan kaldırılması gerekir.¹⁵⁹

155. Ibid, page 34.

156. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel haklar Sözleşmesi, madde 2.

157. ESKHK Genel yorum 5, para. 15.

158. ESKHK Genel Yorum No.5, para. 5.

159. ESKHK Genel Yorum No.20.

Uluslararası hukuka göre, Madde 2(2)'de belirtildiği şekliyle Sözleşmede tanımlanan haklardan ayırım gözetilmeksizin yararlanılmasını güvence altına alma yükümlülüğünü iyi niyet ilkesi çerçevesinde yerine getirmemek, bir ihlal teşkil eder¹⁶⁰

ESKHS engelli kişilere karşı ayrımcılığın önlenmesi için yukarıda belirtilen unsurların yerine getirilmesi gerektiğini belirtmesine rağmen, Kuzey Kıbrıs'ta engelli bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının kullanması konusunda ayrımcılığın önlenmesi için herhangi bir çalışma yapılmış değildir.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 2. Maddesi ayrımcılık yasağını şöyle düzenlemiştir:

1. Taraf Devletler, bu Sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanırlar ve taahhüt ederler.

2. Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, yasal vasilerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü ayrıma veya cezaya tabi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm uygun önlemleri alırlar.

ÇHK yapmış olduğu "Genel Yorumda" ayrımcılık yasağı ile ilgili olarak şu görüşlere yer vermiştir:

2. madde, taraf Devletlerden, kendi egemenlik alanlarındaki bütün çocukların Sözleşme'de yer alan bütün haklardan yararlanmasını sağlamalarını gerekli kılmaktadır. Bu yükümlülük, taraf Devletlerin engellilik temelindeki ayrımcılık dahil her tür ayrımcılığı önleyecek önlemler almalarını gerektirir. Madde 2'de ayrımcılık gerekçesi olarak engellilikten açıkça bahsedilmesi bu Sözleşme'nin özgün bir yanıdır ve bu vurgu engelli çocukların en büyük güçlüklerle karşılaşan en savunmasız kesim durumunda olmalarından kaynaklanmaktadır¹⁶¹

ÇHK ayrımcılık yasağını düzenlemiş olmasına rağmen KKTC'de çocuklarla ilgili herhangi bir yasada ayrımcılık yasağının önlenmesi için yeterli hukuki düzenlemeler yapılmış değildir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AİHS'nin 14. maddesi ayrımcılık yasağını şöyle düzenlemiştir:

Bu Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır.

Bu maddenin uygulanması açısından öncelikle sözleşmedeki başka bir hakkın ele alınması gerekmektedir. Ayrımcılık yasağı başlı başına diğer haklardan bağımsız bir hak olmamakla birlikte, AİHS'nin 12. Protokolü kendi başına ayrımcılığı ve eşitliği sağlayan bir hakkı içerir. İşbu madde şöyledir:

Bu Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır.

160. Ibid, para. 14.

161. ÇHK Genel Yorum No. 9, para. 8.

AİHM'e ayrımcılık konusunda şöyle bir içtihat geliştirmiştir,

14. madde bağlamında ayrımcılık, “objektif ve haklı gösterilebilir makul bir nedeni” yoksa, yani “meşru bir amaca” hizmet etmiyorsa ve “başvurulan araçlarla ulaşılmaya çalışılan amaç arasında makul bir orantınlık ilişkisi” yoksa ayrımcı nitelik taşır. Öte yandan, benzer durumlarda görülen farklılıkların kanunen farklı muameleyi haklı gösterip göstermeyeceğinin ve bunun derecesinin ne olacağına değerlendirilmesi konusunda Sözleşmeciler Devletlere belirli bir takdir hakkı tanımıştır. Bu hakkın kapsamı ortama, konuya ve ortaya çıktığı koşullara bağlı olarak değişkenlik gösterir.¹⁶²

AİHS engelli kişilere yönelik ayrımı doğrudan madde kapsamına almış olmasa da, ‘başka bir durum bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır’ ibaresi engelli kişileri kapsar duruma getirmiştir.

Nachova ile Bulgaristan¹⁶³ davasında, AİHM, ırkçı davranışların şiddet içerdiğine kanı getirmiş ve devletin ırkçılık hususunu araştırmasını öngörmüştür. Bu ödev, Madde 14. Uyarınca pozitif bir ödevdir. Mahkeme kararınca “Madde 14 uyarınca farklı durumlarda yapılan farklı muamele ayrımcılık niteliği taşıdığına, 14. Maddenin ihlali anlamına gelmektedir.”¹⁶⁴

AİHS'nin 14. Maddesi maddenin uygulanması açısından doğan sıkıntıları gidermek için 2005 yılında yürürlüğe giren AİHS'nin 12. Protokolünün 1. Maddesi olan Tüm ayrımcılıkların Yasaklanması maddesi şöyledir:

1. Hukuken temin edilmiş olan tüm haklardan yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal ve sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensup olma, servet, doğum veya herhangi bir diğer statü bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır
2. Hiç kimse, 1. paragrafta belirtildiği şekilde hiçbir gerekçeyle, hiçbir kamu makamı tarafından ayrımcılığa maruz bırakılamaz

Bu protokol KKTC mahkemelerinin uygulamakla yükümlü olduğu 21 Aralık 1963'den önce Kıbrıs Cumhuriyeti zamanında yürürlüğe giren bir uluslararası antlaşma olmadığından ve de diğer taraftan KKTC Meclisi tarafından da onaylanıp iç hukuk yapılmadığından, AİHS'nin bu protokolü KKTC'de yürürlükte olan bir hukuk metni değildir. Bununla beraber, Kuzey Kıbrıs'ta AİHM kararları çerçevesinde hukuki sorumluluğu olan Türkiye 2001 yılında bu protokolü imzalamış ancak henüz mecliste onaylamadığı için Türkiye de bu protokolün uygulanması konusunda sorumlu tutulamamaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Anayasa ve KKTC iç hukukun parçası olan uluslararası insan hakları sözleşmelerinin hepsi tarafından yasaklanan ayrımcılık ne yazık ki engelli kişilerin haklarının korunması bakımından yeterince uygulanmamaktadır. Hâlbuki engelli kişilerin haklarının ihlallerinin önlenmesi için ayrımcılıkla mücadele edilmesi çok önemli ve faydalı bir araçtır. Bu bağlamda, devlet engelli vatandaşların da diğer vatandaşlar kadar haklardan faydalanması için özellikle Engelli Hakları Sözleşmesi'nde belirtilen şartları yerine getirmeli, ÇHK ve ESKHK'nin önerilerini dikkate almalıdır.

Bu bağlamda öncelikle alınması gereken önlemler şöyle olabilir:

- Engelliliğe ilişkin konularda düzgün bir politika izlemek;
- AİHS'nin 12. Protokolünü iç hukukun parçası haline getirmek ve uygulanmasını sağlamak;

162. AİHM, Koua Poirrez ile Fransa, 40892/98, 30/09/2003.

163. AİHM, Nachova ile Bulgaristan, 43577/98 and 43579/98, 28/02/2004.

164. Kitching, Kevin Non-Discrimination in International Law A Handbook for Practitioners, Interrights January 2005, London page 26.

- Ayrımcılığın önlenmesi için engelli kişilere ayrımcılık uygulayabilecek olan yerel yasaların gözden geçirilmesi;
- Ayrımcılığa maruz kalan grupların durumları değerlendirilmeli ve ayrımcılığın önlenmesi, azaltılması ve maddi ya da fiili (*de facto*) ayrımcılığa yol açan ya da bu tür ayrımcılığın sürmesini sağlayan koşulları ve tutumları kaldırılması için gereken tedbirleri derhal alınması;¹⁶⁵
- “Dolaylı ayrımcılığın ortadan kaldırılması için anayasasının yasalarının ve politika ifade eden belgelerinin, ayrımcı bir içerik taşıması”,¹⁶⁶
- Kimi durumlarda, maddi ayrımcılığı ortadan kaldırmak için, ayrımcılığın sürmesini sağlayan koşulların etkisini azaltmak veya bu koşulları ortadan kaldırmak amacıyla özel tedbirlere başvurma yükümlülüğünün yerine getirilmesi;¹⁶⁷
- Somut, bilinçli ve hedefi olan önlemler olarak, haklardan yararlanılırken ayrımcılık olmadığından emin olunmalı. Seçilen önlemlerin uygulanışını gözetlenmeli, bu önlemler aşağıdaki şekilde olabilir;¹⁶⁸
- Yasanın yürürlüğe girmesi;
- Plan, strateji ve tüzüklerin kabulü;
- Sistemik ayrımcılığın ortadan kaldırılması;
- Çözüm ve hesap verilebilirlik;
- Gözleme, veri ve kriter belirlemek.
- Ayrımcılık gözetmeme ile ilgili anayasal hükümlerde engelli olmanın ayrımcılık gerekçesi sayılmayacağını açıkça belirtme ve/veya engellilik temelindeki ayrımcılığı bununla ilgili özel yasalar ve hükümler aracılığıyla yasaklama;¹⁶⁹
- Engelli çocukların haklarının ihlale uğraması halinde, bu çocukların kendilerinin, ailelerinin ve/veya çocuğa bakan diğer kişilerin çare aramak için kolaylıkla ulaşabilecekleri etkili başvuru yollarının sağlanması;¹⁷⁰
- Engelli çocukların maruz kalabilecekleri fiili ayrımcılığı önlemek ve ortadan kaldırmak amacıyla genel anlamda kamuoyuna ve özel olarak belirli kesimlere yönelik duyarlılaştırma ve eğitim kampanyaları düzenlenmesi;¹⁷¹
- Ayrımcılıklarla ilgili şikâyetleri inceleyecek bağımsız bir kurumun kurulması.

165. ESKHK Genel Yorum No. 20 para. 8.

166. Ibid.

167. ESKHK Genel Yorum No. 20 para. 9.

168. ESKHK Genel Yorum No. 20 para. 36.

169. ÇHK, Genel Yorum No. 9 para. 9.a.

170. ÇHK, Genel Yorum No. 9 para. 9.b.

171. ÇHK, Genel Yorum No. 9 para. 9.c.

Uluslararası Sözleşmeler Çerçevesinde Genel Yükümlülükler

Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinin koruduğu hakların ve özgürlüklerin uygulanmasının devletlerin görevi olduğu kabul edilmektedir. İç hukukun parçası haline gelmiş olan uluslararası sözleşmelerin uygulanması için devletler, sivil toplum örgütleri ve uluslararası kurumlarla işbirliği yapma imkânları olsa dahi sözleşmenin uygulanması yükümlülüklerini devredemezler.

ESKHK ve ÇHK yaptıkları “Genel Yorumlarla” sözleşmelerin nasıl uygulanacağı konusunda genel kurallar şeklinde öneriler sunmuşlardır. Bununla beraber Engelli Hakları Sözleşmesi henüz yeni yürürlüğe girmiş bir sözleşme olduğundan dolayı Engelli Hakları Komitesi sözleşmenin nasıl uygulanacağı konusunda henüz bir “Genel Yorumda” bulunmuş değildir. Bununla beraber KKTC Anayasa’sının 58. Maddesi güçsüzlerin esenlendirilmesini düzenlemiştir ve bu madde çerçevesinde devlete, sosyal ve ekonomik bakımdan güçsüz olanların esenlendirilmesi, kendilerine, ailelerine ve topluma yararlı duruma getirilmeleri için gerekli sosyal, ekonomik, mali ve diğer önlemleri alma görevini yüklemiştir. Bu bağlamda engelli kişilerin insan hakları ihlalleri giderilmeye çalışılırken anayasanın ilgili maddeleri de hukuki bir zemin oluşturabilmektedir.

Tüm insan hakları gibi çalışma hakkı da taraf Devletlere üç türde ya da düzeyde yükümlülük yüklemektedir. Söz konusu yükümlülükler, saygı duyma, koruma ve yerine getirme (gerçekleştirme) yükümlülükleridir.

Saygı duyma yükümlülüğü, kişilerin haklardan yararlanmasına Devletlerin doğrudan ya da dolaylı olarak müdahale etmekten imtina etmelerini gerekli kılar.¹⁷² Saygı duyma yükümlülüğünü yerine getirmek için devletler ayrımcılık yasağına uymalı, hakların kullanılmasını gerektiren önlemleri almamalı ve hakları ölçsüz bir şekilde sınırlamamalıdır.

Koruma yükümlülüğü, hakların devlet tarafından ihlal edilmesini önlemek için alınması gereken tedbirlerdir. Buna ek olarak, 3. kişilerin yapmış olduğu fiiller sonucunda kişilerin haklardan mahrum kalması sonucunda, ihlallerin soruşturulması, hakkı ihlal edilenlerin tazmin edilmesi gibi yöntemler de koruma yükümlülüğünün kapsamı içerisindedir. Bu bağlamda, koruma faaliyetleri devlet organlarının işlevlerinden hareketle; “yasal”, “idari” ve “yargısal” koruma olarak ele alınabilir.

- Yasal koruma sözleşmelerin iç hukukta tanınması, yasa ve diğer düzenlemelerde engelli haklarının ve genel ilkelerin gözetilmesidir.
- İdari koruma ise, idarenin hak ve özgürlükler ile ilgili olarak ihlalleri önleme ve ihlalleri giderme için idari düzenlemeler yapmasıdır. Devletin ihlalleri önleme yükümlülüğüne örnek olarak, farkındalık yaratma, bilgi edinme ve belgelere ulaşım olanağı sağlanması, idarenin eylem ve işlemlerinde hukuka bağlı kalması örnek olarak verilebilir. İhlalleri giderme yükümlülüğüne ise ulusal insan hakları kurumları, eşitlik komisyonları gibi tarafsız ve etkili şikâyet mekanizmaları

172. ESKHK Genel Yorum No. 18, para. 22.

oluşturma, ihlalleri durdurma ve zararları giderme örnek olarak verilebilir.

- Yargısal koruma konusunda yargı organlarının önüne getirilen sorunlarda bağımsız ve doğrudan karar alma yetki ve görevinin, hakların korunmasındaki işlevinin ve diğer devlet organları üzerinde doğrudan veya dolaylı etkisinin irdelenmesi önem kazanmaktadır. Bu bağlamda yargısal korumanın gerçekleşmesi için iç hukukun parçası haline gelmiş uluslararası insan hakları sözleşmelerinin doğrudan dava edilebilirliği ve mahkemelerin hakların korunmasındaki işlevselliği göz önünde bulundurulup geliştirilmelidir.

Yerine getirme yükümlülüğü; kolaylaştırma, sağlama ve geliştirme yükümlülüklerini içermektedir. Bu yükümlülük, Devletlerin hakların tam anlamıyla gerçekleştirilmesi için uygun yasal, idari, bütçesel, yargısal, geliştirici ve diğer tedbirleri almalarını gerekli kılar.¹⁷³

Söz konusu bu yükümlülüğün yerine getirilmesi konusundaki faaliyetlere örnek olarak sözleşme hakları ile ilgili olarak kamusal farkındalığı artırmak, eğitim ve bilgilendirme programları geliştirmek, yasaları hakların kullanımı ve etkin hukuki çare olabilecek şekilde düzenlemek ve hakların kullanılabilmesi için planlama yapmak gibi pozitif yükümlülük örnekleri verilebilir.

A) Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

ESKHK'nin 2.(1) Maddesi devletlere Sözleşmede tanınan hakların giderek (progressively) tam anlamıyla ve özellikle yasal önlemlerin benimsenmesi de dâhil tüm uygun yollarla gerçekleşmesini sağlama amacıyla girişimlerde bulunmayı üstlenmesini öngörür. Sözleşmenin 2.(1) Maddesi şöyledir:

(1) Bu Sözleşmeye Taraf her Devlet, gerek kendi başına ve gerekse uluslararası alanda özellikle ekonomik ve teknik yardım ve işbirliği vasıtasıyla bu Sözleşmede tanınan hakları mevcut kaynakları ölçüsünde giderek artan bir şekilde tam olarak gerçekleştirmek için, özellikle yasal tedbirlerin alınması da dahil, gerekli her türlü tedbiri almayı taahhüt eder.

ESKHK yapmış olduğu "Genel Yorumda" bu konuyu gayet etraflı bir şekilde değerlendirmiş ve yükümlülüklerin kati doğasını anlamakta çok önemli olan "herhangi bir statüye göre ayrımcılık yapılmaksızın kullanılmasını güvence altına almayı taahhüt" ilkesinin önemini belirtmiş ve eklemiştir:

İlgili hakların tam olarak gerçekleşmesi giderek artan bir şekilde mümkün olsa da, Sözleşmenin ilgili taraf Devletçe yürürlüğe sokulmasından sonra makul bir süre içerisinde hedefe yönelik adımların atılması gerekmektedir. Bu adımların, Sözleşmeyle kabul edilen yükümlülüklerin yerine getirilmesi doğrultusunda mümkün olduğunca iyi düşünülüp tasarlanmış, somut ve hedefe yönelik olması gerekmektedir.¹⁷⁴ Sözleşmenin 2. Maddesinin 1. Paragrafına akseden temel sonuç yükümlülüğü, "Sözleşmede tanınan hakları mevcut kaynakları ölçüsünde giderek artan bir şekilde tam olarak gerçekleştirmek için" tedbirlerin alınmasıdır. Hakların "giderek artan bir şekilde tam olarak gerçekleştirilmesi" ifadesi genel olarak bu ibarenin maksadını tanımlamak için kullanılmaktadır. Giderek artan bir şekilde gerçekleştirme kavramı ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kısa bir zaman zarfında gerçekleştirilemeyeceğinin kabul ve teyit edildiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Sözleşmede belirtilen bu yükümlülük, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 2. Maddesinde yer alan ve tüm hakları derhal güvence altına alınmasını ve bu haklara saygı gösterilmesini talep eden yükümlülüğünden büyük ölçüde farklıdır. Yine de hakların zaman içinde veya diğer bir değişle giderek artan bir şekilde gerçekleşmesi yükümlülüğünün içinin boşaltılacak şekilde yanlış yorumlanmaması gerekmektedir. Bu, bir yandan, belirli bir esneklik sunan gerekli bir araç olup gerçek dünyadaki gerçeklikleri ve ekonomik, sosyal ve kültürel hakların tam olarak güvence altına alınmasında ülkelerin yaşadıkları

173. Ibid.

174. ESKHK Genel Yorum No. 3, para. 2.

zorlukları göstermektedir.¹⁷⁵

2.Maddenin 1. Paragrafı her bir taraf Devleti “mevcut kaynakları ölçüsünde” gerekli girişimlerde bulunmaya yükümlü kılmaktadır. Bir taraf Devletin asgari düzeydeki çekirdek yükümlülüklerini yerine getirememesini mevcut kaynakların yetersizliğine bağlayabilmesi için, o Devletin yetki alanı dahilindeki tüm kaynakları asgari düzeydeki yükümlülükleri yerine getirmek amacıyla kullanmak için her türlü çabayı gösterdiğini göstermesi gerekmektedir. Bir devletin asgari yükümlülüklerini yerine getirmeme gerekçesi olarak ‘mevcut kaynakların yetersizliği’ne dayanabilmesi için, elindeki tüm kaynakları öncelikle asgari yükümlüklerini yerine getirmeyi sağlayacak her türlü çabanın sarf edilmesi amacıyla kullandığını ortaya koyabilmesi gerekir.¹⁷⁶

Söz konusu maddenin üzerinde önemle durulması gereken Devletlerin “gerek kendi başına ve gerekse uluslararası alanda özellikle ekonomik ve teknik yardım ve işbirliği vasıtasıyla... her türlü tedbiri almayı” üstlenmeleridir. Komite:

Sözleşme taslağını hazırlayanların, “mevcut kaynakları ölçüsünde” ibaresini, hem bir Devlet bünyesi dahilindeki kaynakları hem de uluslararası işbirliği ve yardımla uluslararası topluluktan gelen kaynakları kastetmek üzere kullandıklarını belirtmektedir..¹⁷⁷

Ayrıca ESKHK;

Bununla birlikte, Komite, kaynakların yetersizliğinin kanıtlandığı durumlarda bile taraf Devletlerin ilgili hakların mevcut şartlar karşısında mümkün olan en yaygın kullanımını güvence altına almak için gayret etmek yükümlülüğünün saklı kaldığının altını çizmek istemektedir. Ayrıca, kaynak yetersizliği gerekçesi ekonomik, sosyal ve kültürel hakların ne ölçüde gerçekleştirildiğini ya da, daha da önemlisi, gerçekleştirmediğini izleme ve bu hakların geliştirilmesi için strateji ve program geliştirme yükümlülüğünü ortadan kaldırmamaktadır.¹⁷⁸

Girişimlerde bulunma yükümlülüğünü yerine getirmek üzere kullanılması gerekli yollar, 2. Maddenin 1. paragrafında belirtildiği gibi, “özellikle yasal tedbirlerin alınması da dahil, gerekli her türlü tedbiri” içermektedir. Komite, yasal tedbirlerin pek çok durumda arzu edilen; hatta belirli durumlarda tamamen zaruri olduğunu kabul etmektedir.¹⁷⁹ Yasal tedbirler dışında gerekli sayılabilecek tedbirlere örnek olarak, ulusal yasal sistemi çerçevesinde mahkemece karara bağlanabilir haklarla ilgili olan hukuksal başvuru yollarının sağlanması gösterilebilir.¹⁸⁰

Taraf Devletlerin, ilgili hakları mevcut kaynakları ölçüsünde tam olarak gerçekleştirme yükümlülüğü, Hükümetlerin, engelli kişiler üzerinde olumsuz etkileri olabilecek tedbirler almaktan kaçınmaktan çok daha fazlasını yapmalarını gerektirmektedir. Böylesi savunmasız (riske açık) ve dezavantajlı bir grupta ilgili olarak; yapısal dezavantajların önlenmesi için olumlu eyleme geçilmesi ve toplumda herkesin tam katılım ve eşitliğini sağlama hedefinin başarıya ulaşması için engelli kişilere uygun bir şekilde öncelik tanınması yükümlülüğü söz konusudur. Bu durum, istinasız bir şekilde, bu amaca ulaşmak kullanılabilir için ek kaynakların yaratılmasının ve özel olarak tasarlanmış geniş kapsamlı tedbirlerin gerekeceği anlamına gelmektedir..¹⁸¹

Sözleşmenin 2(1) maddesi devletin yükümlülüklerinin asıl yerine getireceği konusunda yol gösterici niteliktedir. Sözleşmenin iç hukukun parçası olduğunu da göz önünde bulundurduğumuzda sözleşmenin öne sürdüğü yükümlülükleri yerine getirmemek hukukun üstünlüğü ilkesi ile ters düşmektedir.

175. ESKHK Genel Yorum No. 3, para. 9.

176. ESKHK Genel Yorum No. 3, para. 10.

177. ESKHK Genel Yorum No. 3, para. 13.

178. ESKHK Genel Yorum No. 3, para. 11.

179. ESKHK Genel Yorum No. 3, para. 3.

180. ESKHK Genel Yorum No. 3, para. 5.

181. ESKHK Genel Yorum No. 5, para. 9.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 4. Maddesinde 'Genel Yükümlülük' şöyle düzenlenmiştir:

Taraf Devletler, bu Sözleşmede tanınan hakların uygulanması amacıyla gereken her türlü yasal, idari ve diğer önlemleri alırlar. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak, Taraf Devletler eldeki kaynakları olabildiğinde geniş tutarak, gerekirse uluslar arası işbirliği çerçevesinde bu tür önlemler alırlar.

ÇHK sözleşmeye taraf devletlerin genel yükümlülükleri ile ilgili olarak yaptığı "Genel Yorumda" şu görüşlere yer vermiştir

Bir Devlet Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi onayladığında, uluslararası hukuk çerçevesinde bunu uygulama yükümlülüğü altına girmiş olmaktadır. Uygulama, taraf Devletlerin, Sözleşme'de çocuklara tanınan bütün hakların kendi egemenlik alanlarında yaşama geçirilmesini sağlayacak önlemleri aldıkları süreçtir. Madde 4 taraf Devletlerden, Sözleşme'de yer alan hakların yaşama geçirilmesi için "gerekli bütün yasal, idari ve diğer önlemleri" almalarını talep etmektedir. Sözleşme ile yükümlülük altına giren Devlet olmakla birlikte, Devletin bu sözleşmeyi uygulama çocuk haklarını fiilen yaşama geçirme- yükümlülüğü toplumun bütün kesimleriyle, bu arada elbette çocuklarla birlikte yerine getirilmesi gereken bir iştir. Burada, iç hukukun tamamının Sözleşme ile tam uyum halinde olmasının sağlanması, Sözleşme'de yer alan ilkelerin ve hükümlerin doğrudan doğruya ve gerektiği gibi uygulanması temel önemdedir. ÇHK bunlara ek olarak, etkili bir uygulama için gerekli bir dizi önlem belirlemiştir. Bunların arasında, Hükümette, parlamentoda, yargıda ve her kademede özel yapıların ve izleme sistemlerinin oluşturulması, ilgili eğitim ve diğer etkinlikler yer almaktadır.¹⁸²

Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede saygı gösterme, koruma ve sağlama ile yerine getirme yükümlülüğü özel hükümlere özgü olarak ifade edilmiştir. Özel hükümlerin çoğunda koruyucu ve hakkı yerine getirici tüm tedbirlerin alınmasından söz edilmesi, sözleşmenin saygı duyma, koruma ve yerine getirme yükümlülüğünü içeren 3'lü sınıflamayı kabul ettiği şeklinde yorumlanmalıdır.¹⁸³ Bununla beraber, diğer sözleşmelerden farklı olarak eğitim hakkı dışındaki haklar ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ile ilgili olarak devletlere aşamalı gerçekleştirme olanağı tanınmamıştır. Sözleşme mevcut kaynakları 'azami ölçüde' kullanma yükümlülüğü konusunda Ekonomik, Sosyal ve Kültürel haklar ile sınırlandırmıştır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 4. Maddesi devletin yükümlülüklerini nasıl yerine getireceği konusunda yol gösterici niteliktedir. Sözleşmenin iç hukukun parçası olduğunu da göz önünde bulundurduğumuzda sözleşmenin öne sürdüğü yükümlülükleri yerine getirmemek hukukun üstünlüğü ilkesi ile ters düşmektedir.

C) Engelli Hakları Sözleşmesi

Engelli Hakları Sözleşmesi Komitesi, sözleşme yakın bir tarihte yürürlüğe girmiş olmasından dolayı sözleşmenin uygulanması ile ilgili olarak henüz bir veya "Genel Öneri" yapmış değildir. Diğer taraftan sözleşmenin giriş kısmında diğerlerinin yanında ESKHS'yi ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi *akılda tutarak* sözleşme hükümleri üzerinde taraf devletler sözleşmenin hükümleri üzerinde anlaşmaya varmışlardır.¹⁸⁴ Bu bağlamda yukarıda bahsedilen saygı duyma, koruma ve yerine getirme (gerçekleştirme) yükümlülükleri bu sözleşme için de geçerli olmaktadır. Bununla beraber sözleşmeyi incelediğimizde devletlerin uygulamayla ilgili yükümlülükleri "güvence altına alma" ve "sağlama" kavramları öne çıkarılarak bir düzenleme yapılmıştır. Yine aynı şekilde genel yükümlülükleri düzenleyen aşağıdaki 4. Maddenin 2. paragrafı "aşamalı gerçekleştirmeden" bahsetmektedir.

182. ÇHK Genel Yorum No. 5, para. 1.

183. Ibid 7, sayfa 123.

184. Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme Giriş kısmı

1. Taraf Devletler engelliliğe dayalı herhangi bir ayrımcılığa izin vermeksizin tüm engellilerin insan hak ve temel özgürlüklerinin eksiksiz olarak yaşama geçirilmesini sağlamak ve engellilerin hak ve özgürlüklerini güçlendirmekle yükümlüdür. Bu amaç doğrultusunda Taraf Devletler;

(a) Bu Sözleşmede tanınan hakların uygulanması için gerekli tüm yasal, idari ve diğer tedbirleri almayı;

(b) Yürürlükte mevcut, engelliler aleyhinde ayrımcılık teşkil eden yasalar, düzenlemeler, gelenekler ve uygulamaları değiştirmek veya ortadan kaldırmak için gerekli olan, yasama faaliyetleri dâhil uygun tüm tedbirleri almayı;

(c) Tüm politika ve programlarda engellilerin insan haklarının korunmasını ve güçlendirilmesini dikkate almayı;

(d) Bu Sözleşme'yle bağdaşmayan eylemler veya uygulamalardan kaçınmayı ve kamu kurum ve kuruluşlarının bu Sözleşme'ye uygun davranmalarını sağlamayı;

(e) Kişiler, örgütler veya özel teşebbüslerin engelliliğe dayalı ayrımcı uygulamalarını engellemek için gerekli tüm uygun tedbirleri almayı;

(f) Standartlar ve rehber ilkelerin geliştirilmesinde Sözleşme'nin ikinci maddesinde tanımlandığı gibi evrensel tasarımdan yararlanılması¹⁸⁵ ve engellilerin özel ihtiyaçlarını karşılamak üzere evrensel olarak tasarlanmış ve mümkün olduğunca az değişikliği ve düşük maliyeti gerektiren ürünler, hizmetler, ekipman ve tesislerin araştırılması, geliştirilmesi, temini ve kullanılabilirliğini sağlamayı veya desteklemeyi;

(g) Maliyeti karşılanabilir teknolojilere öncelik vererek bilgi ve iletişim teknolojileri, hareket kolaylaştırıcı araçlar, yardımcı teknolojiler gibi engellilere yönelik yeni teknolojilerin araştırılması, geliştirilmesi, temini ve kullanılabilirliğini sağlamayı veya desteklemeyi;

(h) Engellilere yeni teknolojiler dâhil hareket kolaylaştırıcı araçlara, yardımcı teknolojilere ve bunların beraberindeki diğer yardımcı ve destekleyici hizmetler ile tesislere ilişkin erişim bilgilerinin sağlanmasını,

(i) Engellilerle çalışan meslek sahipleri ve işyeri personelinin bu Sözleşme'de tanınan haklara ilişkin eğitiminin geliştirilmesi ve böylece bu haklarla güvence altına alınan destek ve hizmetlerin iyileştirilmesini taahhüt eder.

2. Taraf Devletler ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla ilgili olarak kaynakları ölçüsünde azami tedbirleri almayı ve gerektiğinde uluslararası işbirliği çerçevesinde engellilerin bu haklardan tam olarak yararlanmasını aşamalı olarak sağlamak için işbu Sözleşme'de yer alan ve uluslararası hukuka göre derhal uygulanması gereken yükümlülükleri yerine getirmeyi taahhüt eder.

3. Taraf Devletler işbu Sözleşme'nin uygulanmasını sağlayacak yasalar ve politikaların geliştirilmesi ve yaşama geçirilmesi ile engellilere ilişkin diğer karar alma süreçlerinde engelli çocuklar da dâhil olmak üzere engellilere onları temsil eden örgütler aracılığıyla sürekli danışacak ve etkin bir şekilde bu sürece dahil edeceklerdir.

4. Bu Sözleşme'deki hiçbir hüküm engelli kişilerin haklarının sağlanması bakımından daha elverişli nitelikte olan ve Taraf Devlet'in yasalarında veya Taraf Devlet'in uymayı taahhüt ettiği uluslararası hukuk kurallarında mevcut bulunan hükümleri etkilemeyecektir. Taraf Devletler'den herhangi birinin hukuka, sözleşmelere, hukuki düzenlemelere, geleneğe göre yürürlükte bulunan temel insan haklarından herhangi birini işbu Sözleşme'nin bu hakları öngörmediği veya daha dar kapsamlı olarak öngördüğü gerekçesiyle kısıtlaması veya kısmen değiştirmesi mümkün değildir.

5. Bu Sözleşme'nin hükümleri herhangi bir sınırlama veya istisnaya tabi olmaksızın federal devletlerin bütün bölgelerinde uygulanır.

Sözleşme, sözleşmenin uygulanabilmesi için istatistikler yapmayı ve veri toplamayı, uluslararası işbirliği yapmayı ve ulusal uygulama ve denetim yapmayı da öngörmektedir. Ulusal uygulama ve denetim yapma konusunda Farklı sektörler ve düzeyler arasındaki etkinlikleri kolaylaştırıcı bir mekanizma kurulması ya da görevlendirilmesi için devlet bünyesinde görevlendirme yapılmalıdır. Taraf devletler, sözleşmenin uygulanmasını gözlemlene amaçlı,

185. "Evrensel tasarım" ürünlerin, çevrenin, programların ve hizmetlerin özel bir ek tasarıma veya düzenlemeye gerek duyulmaksızın, mümkün olduğunca herkes tarafından kullanılabilir şekilde tasarlanmasıdır. "Evrensel tasarım" gerek duyulduğu takdirde bazı engelli grupları için ihtiyaç duyulan yardımcı cihazların tasarımı zorunluluğunu da dışlamayacaktır.

veri toplama içeren ve doğrudan olarak Engelli Olmaya İlişkin Eylem Planının geliştirilmesi amaçlı bir denetim mekanizması tesis etmelidir. Söz konusu plan, yerel gelişim planları ile uyumlu olmalıdır. Her yerde olduğu gibi, bu bağlamda da engelli bireylerin kurum ve kuruluşları ile denetim mekanizmasına katılımları teşvik edilmelidir.¹⁸⁶

Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme’de devletlerin sözleşmenin uygulanması ile ilgili olarak; “güvence altına alma” ve “sağlama” kavramları üzerinde durulmuştur. Ancak, sözleşmenin 4.1 maddesindeki 9 paragraf incelendiğinde saygı duyma, koruma ve yerine getirme yükümlülüklerinin esas olduğu anlaşılmaktadır.

Her ne kadar da Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme yakın zamanda iç hukukun parçası olsa da sözleşmenin hükümlerinin uygulanması için yasama, yürütme ve yargı organları tarafından geliştirilen bir program yoktur. Bu programların hayata geçirilmesi, engellilerle ilgili çalışma yapması gereken bakanlıkların koordineli çalışması, halkın bilinçlendirilmesi için farkındalık çalışmalarının sivil toplumla işbirliği içinde yürütülmesi aciliyetle ele alınması gereken konulardır.

Sonuç ve Öneriler

Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinin koruduğu hakların ve özgürlüklerin uygulanmasının devletlerin görevi olduğu kabul edilmektedir. Ancak, KKTC’de bu algının tam olarak yerleşmiş olduğunu söylemek zordur. Devlet, engelli hakları ile ilgili olarak sorumluluğunu sivil toplum örgütlerine yüklemeye çalışmaktadır. Devletlerin Uluslararası Sözleşmelerde belirlenen hakları tamamen ve kısa bir sürede uygulaması zor bir görevdir. Ancak, nasıl uygulanacağına dair sözleşmelerin, denetim organlarının yol gösterici kararları vardır. KKTC’de yol gösterici kararlarla ilgili olarak yeterince bilinç gelişmiş değildir. Bu yüzden devlet organlarının, sivil toplum örgütlerinin kampanyalarında bu yol gösterici kararları da kullanmaları ve devlete bu yönde baskı yapmaları ve devlet kurumlarının engelli kişilerin hakları ile ilgili politika belirlerken yol gösterici kararları da göz önünde bulundurmaları gerekir.

186. Ibid 5, sayfa 41.

Engelli kişiler dünya nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. KKTC'deki engelli kişilerin sayısı sağlıklı bir şekilde bilinmese dahi dünyadaki oranlardan farklı olduğunu gösterecek bilimsel veriler de yoktur. Engelli nüfusunun sayısının bilinmemesinin nedenlerinin başında Engelli Haklarına Dair Sözleşmenin yaptığı tanım çerçevesinde devlet kurumlarının konuyu ele almaması ve verilerin 64/1993 sayılı Özürlüleri Koruma ve Rehabilite Yasası veya sağlıklı bir şekilde yapılmayan nüfus sayımına dayandırılmasıdır. Engelli kişilerin sayısı bilinmediği üzere devletin engelli kişilerin haklarına dair tutarlı ve sağlıklı bir siyaset izlemesi mümkün değildir.

KKTC'de engelli kişilerle ilgili birçok yasa günümüzün ihtiyaçlarına cevap vermemekle beraber iç hukukun parçası olan ve yasaların üzerinde olan uluslararası sözleşmeler engelli kişilerin haklarına dair olumlu düzenlemeler barındırmaktadır. Bu düzenlemelerin doğrudan uygulanabilir olanları uygulanmamakla ve doğrudan uygulanamayan hükümler ise yani iç hukukta düzenleme gerektiren hükümler için de gerekli düzenlemeler yapılmamaktadır.

Yasal düzenlemede sıkıntıların yanında kamuoyunun büyük kısmı engelli kişileri toplumun eşit bir bireyi görmek yerine acıma duygusuyla bakmaktadır. Ancak, son zamanlarda sivil toplum örgütlerinin daha yoğun bilinç artırma faaliyetleri ile bu algı az da olsa değişmeye başlamıştır.

Erişilebilirlik Hakkı günümüzde başlı başına bir hak olarak düzenlenmiş ve diğer birçok hakka ulaşmak için olmazsa olmaz bir haktır. Ancak, bu konuda yasal düzenlemelerin engelli kişilerin ihtiyaçlarına cevap verdiğini söyleyemeyiz. Aynı şekilde kamuoyunda da engelli kişilerin toplumun eşit bireyleri olarak görülmemesinden ötürü ve yeterli bilinç oluşmamasından ötürü de engelli kişilerin erişilebilirlik hakkı yok denecek kadar azdır.

Eğitim hakkı ile ilgili olarak engelli kişilerin özel eğitim alması gerektiği anlayışı gelişmiş olmasına rağmen ancak henüz yeterli yasal düzenlemeler yapılmamıştır. Bununla beraber, Bakanlar Kurulu Özel Eğitim Yasasını meclise sunmuştur.

Engelli Kişilerin diğer haklarına nazaran çalışma ve istihdam hakkı ile ilgili yasal bir düzenleme vardır. 64/1993 sayılı Özürlüleri Koruma ve Rehabilite Yasası ayrımcılıklar içermekte ve yasanın iyi olan tüm hükümleri de gerektiği kadar uygulanmamaktadır. Diğer sebeplerin yanında bu sebepten ötürü de engelli kişilerin çalışma ve istihdam oranı düşüktür.

Sağlık hizmetlerine erişim sıkıntısının yanında, sağlık hakkı ile ilgili olarak engelli kişilerin sağlık hakkını düzenleyen yeterli mevzuat bulunmamasının yanında, engelli kişilerin sağlık hakkı ile ilgili olarak devletin ciddi bir siyaset izlememesi de aşikârdır.

Engelli kişilerin insan haklarından diğer bireyler kadar faydalanması ayrımcılık yasağının ihlalini oluşturmaktadır. Her ne kadar da ayrımcılık yasağı Anayasa ve Uluslararası Sözleşmeler tarafından yasaklanmışsa da ayrımcılığı önleme için devlet pozitif yükümlülüklerini yerine getirmemekte ve gerekli yasal düzenlemeleri yapmamaktadır.

Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinin koruduğu hakların ve özgürlüklerin uygulanmasının devletlerin görevi olduğu kabul edilmektedir. Ancak, KKTC’de bu algı tam olarak yerleşmemiştir ve engelli hakları ile ilgili olarak devlet, sorumluluğunu sivil toplum örgütlerine yüklemeye çalışmaktadır. İnsan hakları taraf devletlere üç tip yada düzeyde yükümlülükler yükler: Saygı duyma, koruma ve yerine getirme. Fakat bu üç ilkenin de engelli hakları ile ilgili olarak devlet politikalarında önemli bir yer tuttuğunu söylemek hayli güçtür.

AİHM, Koua Poirrez ile Fransa, 40892/98, 30/09/2003.

AİHM, Loizidou ile Türkiye, 15318/89.

Anayasa Mahkemesi, 3/2006, Ulusal Birlik Partisi ile KKTC Cumhuriyet Meclisi, 21/06/2006.

BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme, http://www.ozida.gov.tr/ulasilabilirlik/Belgeler/2_MEVZU-ATSTANDART/ULUSLARARASI_SOZLESME/BM_ENGELLIHAKLARISOZLESMESI.pdf, son giriş tarihi 28/01/2012.

BM Genel Kurul kararı A/RES/63/117 to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.

UN Human Rights, Office of the High Commissioner for Human Rights, Monitoring the Convention on the Rights of Persons with Disabilities Guidance for human rights monitors Professional Training Series No. 17, New York and Geneva, 2010.

Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Monitoring the economic, social and cultural rights, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/> (en son giriş tarihi 26/01/2012).

Committee on the Rights of Persons with Disabilities, <http://www.ohchr.org/en/hrbodies/crpd/pages/crpdindex.aspx>, son giriş tarihi 28 Ekim 2011.

Committee on the Rights of the Child, Monitoring children's rights <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/index.htm> (en son giriş 31/5/2011).

The Convention For the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms Explanatory Report, Protocol No.12 of para 25, <http://www.humanrights.coe.int/Prot12/Protocol%2012%20and%20Exp%20Rep.htm>, son giriş tarihi 28/01/2012.

Çağlar, Selda Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuk Sisteminde, Engellilerin Eğitim Hakkı ve Devlet Yükümlülükleri, İstanbul.

Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorum, 1, 9, 13, www.egitimdehaklar.org/documents/41.pdf, son giriş tarihi 28/01/2012.

Devlet Planlama Örgütü Nüfus ve Konut Sayımı, <http://nufussayimi.devplan.org/Nufus-nitelikleri-index.html>, en son giriş 25/09/2011.

Disabilities, From Exclusion To Equality Realizing the rights of persons with disabilities Handbook for Parliamentarians on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol, United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, Inter Parliamentary Union, <http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=212>, son giriş tarihi 28/01/2012.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 5 No'lu Genel Yorum, "Engelli Kişiler", www.ihop.org.tr/dosya/ESKHK/ESKHKG05.doc, son giriş tarihi, 28/01/12.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, "Genel Yorum No. 12, www.ihop.org.tr/dosya/ESKHK/ESKHKG05.doc, son giriş tarihi 03/02/2012.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Genel Yorum No.14, http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/Books/khuku/saglik_hakki/saglik_hakki_eskhk_14_no_lu_genel_yorumu_ulasilabilecek_en_y.pdf, son giriş tarihi 03/02/2012.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Genel Yorum No.20, <http://ihop.org.tr/dosya/ESKHK/ESKHKG20.pdf>, son giriş tarihi 03/02/2012.

EngelsİZ Söyleşiler: Nevzat Adil" Gaile Dergisi, Ocak 2011.

Engelsiz İnisiyatifi, Faize Erdoğan ile EngelsİZ Söyleşiler. Gaile Dergisi Mart 2011; Basamak Dergisi Nisan 2011. EngelsİZ İnisiyatifi Üyeleri ile Ekim 2011'de yapılan görüşmeden.

- EngelSİZ İnişyatifinin farkındalık videoları, <http://vimeo.com/engelsiz>, en son giriş tarihi 28/01/2012.
- Erçoban, Ayten 14/07/2008 tarihinde Özel Eğitim Vakfı İdari İşler Sorumlusu ile yapılan mülakat.
- European Conventon on Human Rights, <http://www.hri.org/docs/ECHR50.html>, en son giriş 29/3/2011.
- Evrensel İnsan Hakları Beyyannamesi.
- Fasıl 252 Akıl Hastaları Yasası.
- General principles of the Children's Convention, http://www.eycb.coe.int/compasito/chapter_1/2_what.html#1 (en son giriş 31/5/2011)
- Griffo, Giampiero and Francesca Ortali Training Manual on the HumanRights of Persons with Disabilities, Ulaanbaatar 2007.
- Kamuda Çalışan Özürlülerin Hak ve Ödevleri Tüzüğü.
- Kevin Kitching Non Discrimination in International Law, A Handbook for Practioners, Interrights, 2005.
- Korkut, Levent Atrımcılık Karşıtı Hukuk, İnsan Hakları Gündemi derneği, Ankara, 2009.
- KKTC Anayasa.
- KKTC, Milli Eğitim Yasası.
- Kat Mülkiyeti ve İrtifakı Yasası, 35/2010.
- Office of the High Commissioner for Human Rights: Persons with Disabilities <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/4b0c449a9ab4ff72c12563ed0054f17d>, son giriş tarihi 28 Ekim 2011.
- Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict, <http://www2.ohchr.org/english/law/crc-conflict.htm>, son giriş tarihi, 28/01/2012.
- Özürlüleri Koruma ve Rehabilitasyon Yasası, 64/1993.
- Persons with Disabilities; CESCR General Comment 5, <http://nhrc.nic.in/Publications/Disability/ANNE-XURE6.HTML>, last accessed 28 Ekim 2011.
- Polili, Ö. Çalışma Dairesi Özel İstihdam Şube Memuru ve Bedensel Engelliler Derneği Başkanı Sedat Hacı Mehmet ile Lefkoşa'da 19/9/2011 tarihinde yapılan röportaj.
- Polili, Ö. Engelli Aileleri Dayanışma Derneği Yönetim Kurulu üyesi Refia Arı ile Lefkoşa'da 15/7/2011 tarihinde yapılan röportaj.
- Polili, Ö. Emine İnsay ile Lefkoşa'da 16/9/2011 tarihinde yapılan röportaj.
- Polili, Ö. Ortopedik Engelliler Derneği Eski Başkanı Mustafa Çelik ile Lefkoşa'da 9/7/2011 tarihinde yapılan röportaj.
- Polili, Ö. Hadiye Yoldaş Lefkoşa'da 16/9/2011 tarihinde yapılan röportaj.
- Polili, Ö. Spastikleri Koruma Cemiyeti Başkanı Sevilay Özşahin ile 24/09/2011 tarihinde Lefkoşa'da yapılan röportaj.
- United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner for Human Rights, Monitoring the Convention on the Rights of Persons with Disabilities Guidance for human rights monitors Professional Training Series No. 17, New York and Geneva, 2010, http://www.ohchr.org/Documents/Publications/Disabilities_training_17EN.pdf, son giriş tarihi 28/01/2012.
- YİM 119/2003, D.20/2010 Mehmet S. Uğraşın ile KKTC Kamu Hizmeti Komisyonu Başkanlığı vasıtasıyla KKTC vd.

RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES IN NORTH CYPRUS

Öncel POLİLİ

Translated: Ornella Spadola

Bu yazıda derlenen metinde kullanılan terminoloji Avrupa Birliği(AB) tarafından desteklenen Projelerden biri olan "Kıbrıs'ın Kuzeyinde İnsan Haklarının Haritalandırılması Projesi" kapsamında Kıbrıslı Türk İnsan Hakları Vakfı ve yazarların sorumluluğu adı altındadır. Avrupa Birliği, üyesi olarak sadece Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanır, 'Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti' ni tanımaz. 389/2006 sayılı Konsey tüzüğü'nün 1(3) maddesine göre: 'Bu katkının sağlanması bu bölgelerde Kıbrıs Cumhuriyeti dışındaki kamu otoritesini tanıma anlamını taşımaz'

The texts compiled in this publication including the terminology used lay in the sole responsibility of the author(s) and/or the Turkish Cypriot Human Rights Foundation as one of the beneficiaries of the EU funded project 'Mapping Human Rights in the northern part of Cyprus'. In no way can the content of this publication be attributed to the European Commission. The EU does not recognise the "Turkish Republic of Northern Cyprus" but only the Republic of Cyprus, its Member State. Article 1 (3) of Council Regulation 389/2006 applies which reads: "The granting of such assistance shall not imply recognition of any public authority in the areas other than the Government of the Republic of Cyprus".

RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES IN NORTH CYPRUS

Öncel POLİLİ

TURKIS CYPRIOT HUMAN RIGHTS FOUNDATION PUBLICATIONS NO: 2

First Published - April 2012
Nicosia - N.Cyprus

ISBN: 978-9963-719-08-2

Tanzimat Sokak No: 176 Lefkoşa
0533 869 75 42

BOOK COVER & GRAPHIC DESIGN
Erdoğan Uzunahmet

BOOK LAYOUT:
Erdoğan Uzunahmet

EDIT:
Sevinç İnsay - Gavin Denston

PRINTING:
MAVİ BASIM
Esnaf ve Zanaatkârlar Sitesi - Lefkoşa
Tel: 0533 8631957

CONTACT:
TURKIS CYPRIOT HUMAN RIGHTS FOUNDATION
www.ktihv.org
e-mail: info@ktihv.org

Haşmet Gürkan Sok. No: 3 - Lefkoşa-Kıbrıs.
Tel: +90 392 229 17 48 / 49

ÖNCEL POLİLİ: Graduated Law faculty of Eastern Mediterranean University and completed his master studies in human rights law at City University. Öncel Polili is a practising lawyer in northern Cyprus and legal advisor to the Turkish Cypriot Human Rights Foundation. He has written various articles and reports on "Human Rights in North Cyprus".

The Turkish Cypriot Human Rights Foundation (TCHRF) completed a two year project, *Mapping Human Rights in North Cyprus*. This project was funded by the European Union's financial aid for the Turkish Cypriots.

The project contains human rights reports under eleven headings:

Minority Rights; Children Rights; Detainee Rights; Trafficking in Persons for the Purpose of Sexual Exploitation; Rights of the Migrant Workers; Property Rights; Women's Human Rights; Persons with Disabilities; Refugee Rights; Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Persons; Rights of the Missing Persons and their Families.

These reports are an objective and detailed account of the "map" of human rights in North Cyprus with a view to raising the standard of human rights to European and international levels and they will be shared with the public and all relevant stakeholders both in Turkish and English languages.

We wish to express our sincere thanks to the following people for their contribution in different capacities to this work which we believe will be a vital vehicle to transport the level of human rights in our country to a much higher and desired level.

EROL AKDAĞ, MUSTAFA ABİTOĞLU, GÖZDE ÇEKER, FİKRİYE ERKANAT SAKALLI, UMUT ÖZKALELİ, MELİKE BİSİKLETCİLER, AYCAN AKCIN, BAHAR AKTUNA, RAHME VEZİROĞLU, İSMAİL BAYRAMOĞLU, LEYLA FALHAN, GÖRKEM REİS, FEZİLE OSUM, EMİNE ÇOLAK, VEYSEL EŞSİZ, FATMA GÜVEN LİSANİLER, ILGIN YÖRÜKOĞLU, MEHVEŞ BEYİDOĞLU, ÖMÜR YILMAZ, MEHMET ERDOĞAN, SEVİNÇ İNSAY, UTKU BEYAZIT, OLGA DEMETRIOU, REBECCA BRYANT HATAY, TUFAN ERHÜRMAN, DOĞUŞ DERYA, TEGİYE BİREY, ŞEFİKA DURDURAN, UMUT BOZKURT, ERDOĞAN UZUNAHMET, HÜRREM TULGA DERVİŞ UZUNER, PERÇEM ARMAN, HAZAL YOLGA, ÖMÜR BORAN, FATMA TUNA, ÇİM SEROYDAŞ, ORNELLA SPADOLA, ENVER ETHEMER, ASLI GÖNENÇ, DİLEK ÖNCÜL, GAVIN DENSTON, FATMA DEMİRER, FAİKA DENİZ PASHA, ÖNCEL POLİLİ, CEREN GÖYNÜKLÜ, ALİ DAYIOĞLU, SELEN YILMAZ, CEREN ETCİ, CEMRE İPÇİLER, ZİLİHA ULUBOY, INITIATIVE AGAINST HOMOPHOBIA

Canan Öztoprak

Project Coordinator

Turkish Cypriot Human Rights Foundation.

RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES IN NORTH CYPRUS

Öncel POLİLİ

Abbreviations •64

PART I:

Introduction •65

A) The Definition of the Term 'Disabled'. •65

B) Why Disability Rights Need to be Analysed in north Cyprus •66

PART II:

Human Rights of People with Disabilities in north Cyprus under the Framework of the International Covenant of Human Rights •69

A) International Conventions and Domestic Law •69

B) International Conventions Incorporated in the Domestic Law of north Cyprus Protecting Rights of Persons with Disabilities •70

i. The Convention on the Rights of Persons with Disabilities •70

ii. The European Convention on Human Rights •71

iii. The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights •71

iv. The Convention on the Rights of the Child •71

C) Evaluation of the Current Situation of the Rights of Persons with Disabilities in north Cyprus in the framework of the International Conventions •72

i. Right to Accessibility •72

ii. Right to Education and Training •77

iii. Right to Work and Employment •87

iv. Right to Health •93

v. Right to Equality and Prohibition of Discrimination •97

PART III:

Obligations under the Framework of International Conventions •103

A) The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights •104

B) The Convention on the Rights of the Child •105

C) The Convention on the Rights of Persons with Disabilities •106

PART IV:

Conclusion •108

Bibliography •109

Abbreviations

UN: United Nations

CRC: The Committee on the Rights of the Child

CESCR: The Committee on the Economic, Social and Cultural Rights

ECHR: European Convention of Human Rights

ECtHR: European Court of Human Rights

ICESCR: The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights

TRNC: Turkish Republic of Northern Cyprus

WHO: World Health Organization

A) The Definition of the Term 'Disabled'

People with disabilities make up approximately 10 percent¹ of the world's largest minority group. The definition of persons with disabilities is not precise in the International Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Hence, the convention by not making the disability a static entity, has defined people with disabilities as follows:

People with disabilities are people whose effective participation in society cannot be provided equally due to long-term physical, mental, spiritual or psychological disabilities. In this context, contrary to the popular belief that disabilities are caused by persons themselves, the obstacles are created due to environmental and structural factors.² In addition to this, "the Convention's approach to disability also emphasises the significant impact that attitudinal and environmental barriers in society may have on the enjoyment of the human rights of persons with disabilities."³ An example can be a situation in which a person with a disability, who needs to use a wheel-chair, yet cannot get treatment from hospital. This situation is explained as it is caused due to the inadequate infrastructure. "Similarly, a child with an intellectual disability might have difficulties in school, and the cause of this is explained as teachers' attitudes toward him/her, inflexible school boards and parents who are unable to adapt to students with different learning capacities."⁴

According to the World Health Organization:

Disability is a social relationship between the characteristics of people and the extent to which society is able to take them into account. Disability is not a subjective condition of people, but depends on environmental, social and individual factors, as the WHO's International Classification of Functioning, Disability and Health underlines. Disability is a condition that every person goes through over the course of their life (as a child, in old age and in various other situations) and which belongs to the entire human race. Disability is an evolving concept that needs to be considered in connection with the cultural and material conditions of each country.⁵

The definition of disability in TRNC will be discussed in further sections; however we need to address the issue that social policy makers are not aware that disabilities are caused due to environmental and infrastructural factors.

1. CRC General Comment1, para 1

2. Convention on the Rights of Persons with disabilities 1, <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml> accessed on, 28/01/2012.

3. Disabilities, From Exclusion To Equality Realizing the rights of persons with disabilities Handbook for Parliamentarians on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol, United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, Inter Parliamentary Union,pg 25, <http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=212>, accessed on 28/01/2012.

4. Ibid, p 14.

5.Griffo, Giampiero and Francesca Ortali Training Manual on the Human Rights of Persons with Disabilities, Ulaanbaatar 2007, page 26.

66 | B) Why Disability Rights Need to be Analysed in north Cyprus

Although the International Convention on the Rights of Persons with Disabilities was incorporated into the domestic law in the TRNC in 2010, the legislation is not harmonised with the definitions and the word handicapped is used instead of disabilities. The term disabled is used in “The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities”⁶ to explain cases arising from one’s own state of being.⁷ According to the 64/1993 Law of Rehabilitation and the Protection of Handicapped People, disability is defined as the state of being physically, mentally or emotionally handicapped.⁸ We can clearly understand who may be under the protection of this law if we analyse the purpose section. In this context, based on Article 3 of the Law of Rehabilitation and the Protection of Handicapped People:

- 1) Provide aid to people who are unable to work due to physical or emotional illnesses or who are physically or mentally disabled.
- 2) Provide a secure, happy and peaceful life to people who have ascribed illnesses or acquired physical or mental disabilities through illnesses or accidents, and provide them medical, psychological and social restoration facilities.

In the above mentioned law, by utilizing the word ‘handicapped’ instead of disability, the physical and mental conditions are emphasised rather than emphasizing the environmental factors. Whereas, according to the International Convention on the Rights of Persons with Disabilities, individuals are unable to enjoy rights due to environmental and other factors, and not due to their disabilities. Differences in perception prevents the required arrangements to be made on the equal treatment of individuals with disabilities, prevents the formation of an awareness among the society about persons with disabilities being part of the social life and retards the implementation of other measures on this issue.

In addition to the failure to include persons with disabilities in to the social, economic and cultural life, the limited perception of ‘disabled people’ also raises issues. Regulation on Rights and Duties of Persons with Disabilities Working in Public Offices which is regulated under the Law of Rehabilitation and the Protection of Handicapped People defines ‘handicapped persons’ as “persons with 40%-70 % disability and persons with more than 70% disabilities who can be rehabilitated”.⁹ On the other hand, ‘handicap’ is defined as “the situations that describe physical, emotional or mental retardation, thalassemia or sickle cell anemia”. In this context, people who do not fit in these definitions will not have the opportunity to be able to benefit from the rights provided by the law.

According to the 2006 Population and Housing Unit Census results, based on the de-jure population (permanent residence) 4,597 people are considered disabled.¹⁰ In addition to this, five years have passed since the census and the reliability of the results are in question. Although a Population and Housing Unit Census were conducted in 2011 the results have still not been declared during the preparation of this report. The Department of Labour has

6. Among the major outcomes of the Decade of Disabled Persons was the adoption, by the General Assembly, of the Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities in 1993. Although not a legally binding instrument, the Standard Rules represent a strong moral and political commitment of Governments to take action to attain equalization of opportunities for persons with disabilities. The rules serve as an instrument for policy-making and as a basis for technical and economic cooperation.

7. Çağlar, Selda, Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuk Sisteminde, Engellilerin Eğitim Hakkı ve Devlet Yükümlülükleri, İstanbul, p. 11.

8. 64/1993 Law of Rehabilitation and the Protection of Handicapped People.

9. Rights and Duties of Persons with Disabilities in Public Offices.

10. State Planning Organization, Population and Housing Unit Census, <http://nufussayimi.devplan.org/Nufus-nitelikleri-index.html>, Accessed on 25/09/2011.

registered 3,998 people as 'disabled' in 2011.¹¹ However, the Department of Labour only registers people based on **Act 64/1993, the Law of Rehabilitation and the Protection of Handicapped People. On the other hand, some people who are not 'disabled', as mentioned in law, are registered as 'disabled' to benefit from the advantages of the law which causes serious difficulties in the recording the official number of disabled persons.**¹²

In an interview with the president of former Cyprus Turkish Orthopaedic Disability Foundation, Mustafa Çelik has stated, the standpoint about disability is variable and based on the levels of culture, with increase of the levels of education, people distance themselves from sentimental feelings and mercy towards people with disabilities.¹³ On the other hand, Refia Arı, a member of the board of directors of the Solidarity Association for Disabled families stated that the community feels mercy in respect to disabilities. Their consciousness about disabled persons is not developed sufficiently. Although a large portion of the society is willing to help the families of people with disabilities but they are not aware of the steps to be followed and due to the lack of awareness about disability and as a result their children are raised with wrong notions about disability.¹⁴ Sevilay Özşahin, the President of the Association for the Protection of Spastics also stated that the community is unaware of the disabled community and sees them as 'creatures', however added that in recent years educated peoples' awareness has increased.¹⁵

There are seven active civil society organizations in TRNC dealing with disabled persons rights. In addition to this, the EngelSiz Initiative (Turkish Cypriot Disability Rights Initiative) was founded in 2010 with the help of more than fifty civil society organizations, members of political parties and independent members. The EngelSiz Initiative, (Turkish Cypriot Disability Rights Initiative) plays important role in drawing attention to the rights of persons with disabilities by visiting to public institutions and civil society organizations with the purpose of increasing awareness amongst people. In order to achieve these goals, the EngelSiz Initiative (Turkish Cypriot Disability Rights Initiative) has conducted several activities such as, increasing awareness, ratification of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, the right to education of disabled persons, campaigns to raise awareness, signature campaigns and activities to help persons with disabilities enjoy their full rights.¹⁶ The EngelSiz Initiative (Turkish Cypriot Disability Rights Initiative) has collected 4,000 signatures for the approval of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and has played a crucial role in the process of ratification on 27 July 2010. The initiative gathers information on how to improve the quality of education for children with disabilities who need special education and hold signature campaigns and cooperate with the relevant institutions in order to establish a special education system.

A draft law regarding the rights of people with disabilities was presented to the parliament. Special education teachers have objected to this draft and asked for amendments and additional comprehensive articles to be incorporated into the law.¹⁷ Due to this fact that law is not in effect yet, this report did not include the draft law in its analysis.

11. Interview made on 19/9/2011 with Sedat Hacı Mehmet Director of Labour Office, Employment Department Director.

12. Ibid.

13. Interview made on 9/7/2011 with president of Cyprus Turkish Orthopedic Disability Foundation Mustafa Çelik.

14. Interview made on 15/7/2011 with the member of the board of directors of the Solidarity Association for Disabled families Refia Arı.

15. Interview on 24/09/2011 with the President of the Association for the Protection of Spastics Sevilay Özşahin

16. Videos of EngelSIZ Initiative can be reached through <http://vimeo.com/engelsiz>.

17. Information gathered from members of EngelSIZ Initiative on 20 January 2012.

Giampiero Griffo and Francesca Ortali have defined the global situation as follows:

The human rights-based approach highlights the fact that people with disabilities are invisible citizens because of the segregation and social exclusion produced by society. They are discriminated against and do not have equal opportunities. They are subject to unjustified differential treatment compared with other citizens, which continually causes violations of their human rights.¹⁸

According to the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, “even in countries which have a relatively high standard of living, persons with disabilities are very often denied the opportunity to enjoy the full range of economic, social and cultural rights recognised in the Covenant.”¹⁹ Violation of the human rights of people with disabilities is a global problem and is also present in the TRNC. The Covenant on the Rights of Persons with Disabilities is incorporated into the domestic law. However the necessary provisions were not incorporated to domestic law to increase community awareness.

18. Ibid 5, page 26.

19. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 5, para 1.

PART II: Human Rights of People with Disabilities in north Cyprus under the Framework of the International Covenant of Human Rights

A) International Conventions and Domestic Law

The TRNC constitution describes the ratification of international treaties into domestic law as:

International conventions incorporated into domestic law, became part of domestic law. It is not possible to file a case to the Constitutional Court which operates as the Supreme Court.²⁰

The Constitutional Court has confirmed the above-mentioned article once again while interpreting the case between the National Unity Party (UBP) and the TRNC Parliament and approved ECHR as a part of domestic law. The Supreme Constitutional Court has given the following opinion:

International conventions which incorporated into TRNC law cannot be brought to the Constitutional Court on the grounds of unconstitutionality. In other words, these conventions have equal legal status as the Constitution and stand above all other laws.²¹

The Constitutional Court has continued its decision in the same case as:

According to the 1950 European Human Rights Convention, protocol 1 and based on the criteria of Article 90 of the Constitution, article 39/62 which has been ratified by the Republic of Cyprus is still valid. In addition to this based on the Transitional Article 4 of the TRNC Constitution and TRNC Courts are obliged to implement this regulation.

The ratification of the United Nations Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, the Covenant on Civil and Political rights and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights into the domestic law has not been accepted by the Court of Appeal yet. On the other hand, when Court of Appeal interpreted Convention on the Rights of the Child which has the equal level with above mentioned conventions, decided that Convention on the rights of The Child has to be taken into consideration by the courts.²² Although there are no decisions on the implementation of these conventions, the Supreme Administrative Court has improved the decision of the Constitutional Court and summarised the status of international agreements duly put into effect and implemented into domestic law as:

- (a) International treaties ratified and put into effect are part of the domestic law and directly applicable provisions applies.
- (b) Even if the international treaties are unconstitutional, no case can be brought forward for the unconstitutionality of these treaties.
- (c) In case of conflict between provisions of international conventions and domestic law, the provisions of international conventions are applied.
- (d) After the adoption of international agreements, any arrangements made for the constitutional or statutory domestic law made openly or secretly cannot have annulment

20. TRNC Constitution Article 90.5.

21. Supreme Constitutional Court, 3/2006, Ulusal Birlik Partisi abd TRNC Parliament 21/06/2006.

22. Court of Appeal No: 17/2005.

or changing effects on the provisions of the international agreements. The provisions of the agreement shall continue to be effective in domestic law.²³

At the same time, after the ECHR decision on *Louizidou vs. Turkey*, a case in which Turkey was seen as having effective control in north Cyprus and was kept responsible for human rights violations occurring in this area, an opportunity for application to the ECHR for human rights violations has been created for north Cyprus.²⁴

B) International Conventions incorporated in the Domestic Law of north Cyprus Protecting Rights of Persons with Disabilities

UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities was ratified and became part of the domestic law on 27 July 2010. In addition to this, some ILO treaties whose primary goals are decent work for persons with disabilities are part of domestic law, Convention No.159 on Vocational Rehabilitation and Employment of Persons with Disabilities has also not been adapted to the domestic law yet. Due to political ambiguity in Cyprus international monitoring of the TRNC authorities' implementation of the ratified international treaties is very limited and ineffective.

All states party to the UN agreements prepare and present their reports to review committees, however the TRNC is not part of reporting and review mechanisms. Turkey hold legal responsibility in north Cyprus and therefore only Turkey can be subjected to supervision and cases can be filed by individuals or states against Turkey.

This report will present the summaries of the most important conventions regarding disability rights and then it will examine in detail articles related to this subject and analyse the current situation of people with disabilities in the TRNC.

i. The Convention on the Rights of Persons with Disabilities

The Convention on the Rights of Persons with Disabilities consists of a preamble including motivations, references to documents and general considerations that inspired the writing of the convention, and fifty articles including: general principles and obligations; specific obligations that concern particular areas; the national and international monitoring system. The Convention is accompanied by the Optional Protocol, which discusses individual appeals and the international Committee's inquiries.

Giampiero Griffo and Francesca Ortali have explained the motivation, definition and the principles of the Convention as follows:

The first three articles of the Convention have a human rights-based approach. Given the universality, indivisibility, interdependence and interrelation of all human rights and fundamental freedoms, it is important to consider them, where necessary, throughout the illustration of the contents of the Convention. Furthermore, given the particular nature of the discrimination and unequal opportunities faced by people with disabilities, the responsibility of the state to treat all citizens with disabilities the same as other people can affect both individuals (who must in any case be protected).²⁵

23. High Administrative Court 119/2003, D.20/2010 Mehmet S. Uğraşın and TRNC Public Services Commission vs TRNC vd., p 30.

24. ECHR, *Loizidou vs. Turkey*, 15318/89.

25. *Ibid* 5, page 32.

ii. The European Convention on Human Rights (ECHR)

The ECHR is an international treaty protecting human rights and fundamental freedoms in Europe. The convention established the ECtHR. Any person who believes that their rights have been violated under the Convention by a state party can take the case to the ECtHR, after exhausting all domestic remedies. The ECtHR decisions are binding on states. Although rarely used, states can take their case against another state before the court.²⁶

iii. The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights

According to the Act. 27/2004 the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights became part of the domestic law of the TRNC, this convention commits its parties to work for economic, social and cultural rights, including labour rights, the right to health and the right to an adequate standard of living. The convention is monitored by the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, composed of independent experts monitoring the compliance with ICECSR.²⁷ Parties need to submit reports to the committee regularly. The committee meets three times a year to consider the five-yearly reports of member states. States party to the ICECSR submit a report at the end of the second year and then submit a five-yearly report.²⁸ The committee examines each report and addresses its concerns and recommendations to the state in the form of “concluding observations”. The committee examines each report and addresses its concerns and recommendations to the state in the form of “concluding observations”. On 10 December 2010, the UN General Assembly has unanimously accepted the Optional Protocol²⁹ which permits individual applications to the Committee.³⁰ However, the TRNC parliament has not yet ratified the First Optional Protocol, it is important to note that even if the parliament ratifies this protocol, as the TRNC is a de-facto state, it will not be possible to directly file a complaint against the TRNC and complaints can only be filed against Turkey. However it is legally possible to bring violations occurring in TRNC to the international monitoring mechanism during the monitoring process of Turkey.

iv. The Convention on the Rights of the Child

Act. 6/1996 the Convention on the Rights of the Child became part of domestic law in the TRNC. The convention specifies children’s human rights, it is an important convention that children, parents and adults who work with children should be familiar with this convention.³¹ The CRC is a multilateral treaty and commits its parties to work towards respecting the rights of the child on the grounds of:

- a) Protection, guaranteeing the safety of children and covering specific issues such as abuse, neglect, and exploitation;
- b) Provision, covering the special needs of children such as education and health care;
- c) Participation, recognising the child’s evolving capacity to make decisions and participate in society as he or she approaches maturity.

26. European Convention on Human Rights, <http://www.hri.org/docs/ECHR50.html>, accessed on 29/3/2011.

27. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Monitoring the economic, social and cultural rights, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/>, accessed on 26/01/2012.

28. Ibid.

29. UN General Resolution A/RES/63/117.

30. <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/index.htm>, last access 10/18/2010.

31. Compsaito, Manual on Human Rights Education for Children, Council of Europe, Budapest, 2007, page 21.

States that have ratified the convention are required to submit initial (every two years) and periodic reports (every five years) on the national situation of children's rights to the committee for examination.³² The committee reviews additional reports which must be submitted by states that have acceded to the two optional protocols to the convention.

CRC is composed of ten experts of high moral standing and recognised competence in their field³³ for examining the progress made by states in achieving the realisation of the obligations undertaken in the present convention.³⁴ It also monitors the implementation of two optional protocols to the convention, on involvement of children in armed conflict³⁵ and on the sale of children, child prostitution and child pornography.³⁶ The Committee also publishes its interpretation of the content of human rights provisions, known as general comments on thematic issues, and organises days of general discussion. Different from the other UN Human Rights Conventions no individual applications are accepted to the CRC.³⁷

C) Evaluation of the Current Situation of the Rights of Persons with Disabilities in north Cyprus in the framework of the International conventions

In this report the rights of persons with disabilities will be studied under the right of accessibility, right to work and employment, right to education and the right to health. Due to the limited scope of this study other but never-the-less important rights will not be included in the analysis.

i. Right to Accessibility

Persons with disabilities, in order to participate fully in society, need to have to access to private and public institutions, information and communication means. In order for the accessibility right to be fully functional, the society must ensure measures in the public and private sphere in such a way that will make the effective participation and inclusion of persons with disability into society.

The needs and concerns of disabled persons should be understood as the integral part of the social and economic rights.³⁸ In this context, the inclusion of disabled people to political life such as participation in elections can be ensured by measures adopted by government. However, due to a lack of measures taken by the government of the TRNC, disabled persons face serious problems regarding accessibility rights. The EngelSiz Initiative (Turkish Cypriot Disability Rights) began as an advocacy movement in response to the difficulties faced by people with disabilities in their everyday life.

32. Convention on the Rights of the Child. Article, 44.

33. Convention on the Rights of the Child. Article 43.2

34. Convention on the Rights of the Child. Article 43.1

35. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict, article 8, <http://www2.ohchr.org/english/law/crc-conflict.htm>, accessed on, 28/01/2012.

36. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography, article 12.

37. CRC, Monitoring children's rights, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/index.htm>, accessed on 31/5/2011.

38. United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner for Human Rights, Monitoring the Convention on the Rights of Persons with Disabilities Guidance for human rights monitors Professional Training Series No. 17, New York and Geneva, 2010, p. 22, http://www.ohchr.org/Documents/Publications/Disabilities_training_17EN.pdf, accessed on 28/01/2012.

Although the TRNC constitution does not include a direct regulation about the accessibility right, Article 62. (2) of the Constitution includes the right to take part in cultural life. In addition to this Act 57.(2) states “The State shall secure the establishment of the institutions and organizations necessary for the education, rehabilitation, employment and social assistance of the mentally and physically handicapped persons in order to enable their adapting to the society.”

Legislations related to the Right of Accessibility include the Municipal Corporations Law, Zoning Law and laws regulating roads and real estate. However these laws do not include any measures directly related to the accessibility right. The amendments were made to the Law and Regulations on Constructions in 2011, an additional clause has been included in the law stating that the pavement designs should be comply with international standards considering disabled persons. The Right of Accessibility is another right which has been amended in 2010 under the Ownership and Easement Rights in Apartments which has been modified to satisfy the rights of persons with disabilities. According to this, the amendments for the purpose of improving the accessibility to building will be constructed after the approval of the board of flat owners. In cases of disapproval, permission can be taken from the competent authority with the precondition of payments to be made by the requesting party.³⁹

Although there has been positive progress in the rights of the persons with disabilities, no major alterations have been made to the fundamental legislation in order to overcome problems such as access to transport, communication and information technology, which are inadequate. During the formation of the constitution the issues mentioned above were not regarded as important and the amendments through revision of old laws did not take into account the right of accessibility for persons with disabilities.

The Convention on the rights of Persons with Disabilities

According to the Article 9 of the convention, state institutions should ensure persons with disabilities can live independently and participate fully in all aspects of life. This article also states that in order to ensure independent life and full participation in all spheres of life, the states holds responsibility for buildings, roads, transportation and other indoor and outdoor facilities, including schools, housing, medical facilities and workplaces, communication and other services. In addition to this the following measures should be:

- a. Enforce the implementation and monitoring of minimum standards and guidelines for the accessibility of facilities and services open or provided to the public;
- b. Ensure that private establishments that provide facilities and services to the public take into account all aspects of accessibility for people with disabilities;
- c. Provide training for stakeholders to raise awareness on the difficulties faced by people with disabilities on the issue of accessibility
- d. Provide in buildings and other facilities open to the public signage in Braille and in easy to read and understand forms;
- e. Provide forms of live assistance and intermediaries, including guides, readers and professional sign language interpreters, to facilitate accessibility to buildings and other facilities open to the public;
- f. Promote other appropriate forms of assistance and support to persons with disabilities to ensure their access to information;

39. 35/2010 Ownership and Easement Rights in Apartments article 44.2.

- g. Promote access for people with disabilities to new information and communications technologies and systems, including the Internet;
- h. Promote the design, development, production and distribution of accessible information and communication technologies and systems at an early stage, so that these technologies and systems become accessible at minimum cost⁴⁰

Article 9 of the convention clearly points out that, state institutions should take measures in order to ensure the full access and independent life without discrimination and the accessibility right for persons with disabilities. The above-mentioned measures are important to ensure the implementation of the convention. From this point of view, the responsible authorities should work in cooperation with civil society associations and consider their opinions. Organisations responsible for human rights and disability rights can share their experiences on specific violations against disability rights and could help state authorities prevent further violations. According to convention it is not sufficient only to regulate laws, state parties have to take measures that mentioned article 9.2 of the convention such as forming minimum standards and guidelines, providing training to interested parties, promote braille language, promote to use new information and communications technologies and systems.

The International Covenant on Economic Social and Cultural Rights

The Convention on the Rights of Persons with Disabilities is the only convention directly related to accessibility rights; however the International Covenant on Economic Social and Cultural Rights, Article 15 includes the right to access cultural life.⁴¹ This article is as follows:

1. The States Parties to the present Covenant recognize the right of everyone:
 - (a) To take part in cultural life;
 - (b) To enjoy the benefits of scientific progress and its applications;
 - (c) To benefit from the protection of the moral and material interests resulting from any scientific, literary or artistic production of which he is the author.
2. The steps to be taken by the States Parties to the present Covenant to achieve the full realization of this right shall include those necessary for the conservation, the development and the diffusion of science and culture.
3. The States Parties to the present Covenant undertake to respect the freedom indispensable for scientific research and creative activity.
4. The States Parties to the present Covenant recognize the benefits to be derived from the encouragement and development of international contacts and co-operation in the scientific and cultural fields.

The Right of accessibility is essential for the cultural life of persons with disabilities. The CESCR has commented on the effective participation of persons with disabilities to the cultural life as:

The Standard Rules provide that “States should ensure that persons with disabilities have the opportunity to utilise their creative, artistic and intellectual potential, not only for their own benefit, but also for the enrichment of their community, be they in urban or rural areas... States should promote the accessibility to and availability of places for cultural performances and services.”⁴²

40. Convention on the Rights of Persons with Disabilities article 9.

41. TRNC Constitution article 15.1.a

42. Ibid 19, para 36.

Even though the right to access cultural life and accessibility rights are not completely same rights, the CESCR has clearly pointed out the importance of measures to be taken in order to provide the right to access cultural life for persons with disabilities. Short films recorded by the EngeliSiz Initiative⁴³ reflect the current situation, based on the experiences of persons with disabilities in north Cyprus, which show the measures taken by the government are not sufficient to enable the active participation of persons with disabilities in cultural life.

The Convention on the Rights of the Child

Article 23 of the Convention on the Rights of the Child is directly related to children with disabilities. According to Paragraph 1 of this article, states parties recognise that a mentally or physically disabled child should enjoy a full and decent life, in conditions which ensure dignity, promote self-reliance and facilitate the child's active participation in the community. CRC has interpreted the application of this article as follows:

Paragraph 1 of article 23 should be considered as the leading principle for the implementation of the Convention with respect to children with disabilities: the enjoyment of a full and decent life in conditions that ensure dignity, promote self reliance and facilitate active participation in the community. The measures taken by States parties regarding the realization of the rights of children with disabilities should be directed towards this goal. The core message of this paragraph is that children with disabilities should be included in the society. Measures taken for the implementation of the rights contained in the Convention regarding children with disabilities, for example in the areas of education and health, should explicitly aim at the maximum inclusion of those children in society.⁴⁴

Although the Convention on the Rights of the Child does not directly affect the accessibility right, the CRC gives special attention to the measures needed to be taken for children with disabilities by the state.

The Current Situation of the Right of Accessibility in TRNC

There are not any special provisions made for people with disabilities to enable ease of access to buildings, means of transportation, information or other services. Lack of such provisions affects the access to buildings, transportation, education, the right to vote and get elected and access to cultural life. The law regulating roads and real estate, Streets and Buildings Regulation Law Chapter 96, was ratified in 1946, but although the legislation has been amended several times no provisions were added relating to the rights of persons with disabilities. Therefore it is up to service providers to offer adequate aid to persons with disabilities. The amount of private and public sector institutions providing services adequate for persons with disabilities is very limited, meaning that persons with disabilities face many difficulties in public places.

The former president of Cyprus Turkish Orthopaedic Disability Foundation, Mustafa Çelik has explained the difficulties faced by people with disabilities as follows:

Most of the problems faced by persons with disabilities are regarding access difficulties, lack of transportation, and lack of movement, access and circulation. Transportation is a common problem in the whole country and public transportation services across the country are not well managed for people with disabilities.⁴⁵

43. Ibid 16.

44. CRC, general comment 9, para 11.

45. Ibid 13.

A member of the board of Solidarity Association for Disabled Families, Refia Ari, on the other hand, explained the difficulties faced on the accessibility right as:

People with disabilities have problems accessing public buildings. It is not possible for children in wheelchairs to get education in the school buildings with more than one floor (if the classroom is upstairs). In addition to this, public hospitals do not have toilets for persons with disabilities, classrooms are situated on the second floor of schools which makes it difficult to access for children with wheelchairs.⁴⁶

Faize Erdoğan, an orthopedically disabled person, in her interview with the EngeliSiz Initiative mentioned the problem of access in the northern part of Cyprus, which is a violation of basic human rights. Faize Erdoğan in her interview mentioned:

Individuals using wheelchairs are impeded from economic, political and cultural life. The access to educational institutions and public buildings is limited as in the above-mentioned interviews. Faize Erdoğan also added other examples to the problems which limit the right to access to life of persons with disabilities as elections take place in buildings with stairs and no facilities for the disabled, no modifications on picnic areas or shopping areas such as toilets for disabled.⁴⁷

Interviews conducted with associations and individuals working for the rights of persons with disabilities have proven that the right to accessibility is limited even in the most fundamental aspects of life such as education and health. The above-mentioned accessibility right in the international convention is not respected by the government.

Efforts have been made to increase the awareness of society about the rights of the persons with disabilities; however authorities have not taken any action to address this issue. Parking spots for persons with disabilities are used by many people and vehicles were found to be parked blocking disabled ramps. During the signature campaign of the EngeliSiz Initiative (Turkish Cypriot Disability Rights Initiative), it has been discovered that businesses such as restaurants and markets refused to take measures for persons with disabilities in order to allow access to their establishments and supported the belief that “we could help persons with disabilities (if they need it)”.⁴⁸

Conclusion and Recommendations

The accessibility right is vital for the enjoyment of other rights. According to the interviews with civil society organisation representatives and the review of the domestic legislations, it has been determined that persons with disabilities cannot effectively benefit from accessibility rights. The state has to respect the human rights of people through the implementation of effective legislation. Laws regulating roads, real estate, ownership and easement rights in apartments and additional legislations which include partial arrangements on the right to accessibility should be revised to prevent further infringements of this right. The Convention on the Rights of the Persons with Disabilities provides a roadmap for states to promote the rights of the persons with disabilities. Obligations listed in the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and general comments made by the CRC and the *Committee on Economic, Social and Cultural Rights* should be considered by the state. Therefore the right of accessibility for persons with disabilities can be improved through the following:

46. Ibid 14.

47. Conversations with Faize Erdoğan (EngeliSiz Söyleşiler). Gaile Dergisi March 2011; Basamak Dergisi April 2011.

48. Interviews done with members of the EngeliSiz Initiative on October 2011.

- Government should inform and educate the general public about disability and raise awareness.
- Measures must be adopted to dispel prejudices or superstitious beliefs against persons with disabilities.⁴⁹
- The general public should be educated to accept that persons with disabilities have as much right as any other person to make use of restaurants, hotels, recreation centres and cultural venues.⁵⁰
- Special education should be given to children from primary school and awareness studies should be formulated.
- The legislation about persons with disabilities should be revised to include provisions on access to buildings and roads in accordance with the needs of persons with disabilities.
- Further measures should be taken to address the needs and concerns of persons with disabilities regarding the access to the services provided by public and private establishments.
- Provisions listed in Article 9.2 of the Convention on the Rights of the Persons with disabilities should be fulfilled.
- International cooperation should be established.

ii. Right to Education and Training

International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights considers education as the basic human right; and is essential for the enjoyment of the other rights. Education is an empowering right and it is the primary vehicle by which economically and socially marginalised adults and children can lift themselves out of poverty and obtain the means to participate fully in their communities.⁵¹

Selda Çağlar has explained the necessity of education as:

Educational needs of persons with physical or mental disabilities provided by 'normal' schools should include special training sessions. Special education refers to education which takes into consideration the special needs of children or young people who have disabilities. However special education does not necessarily require establishment of a separate school. Special education can be given in the same classroom, as well as some other classes can be made as resource classrooms for persons with disabilities in need of special education.⁵²

Domestic Law and Regulations

According to the Article 59 of the TRNC constitution, no person shall be deprived of the right to education and training.⁵³ In addition to this, the constitution states that every child, irrespective of sex, shall have the right to compulsory education until the age of fifteen and to free education until the age of eighteen.⁵⁴ The section about the education of persons with disabilities states that the state shall take the necessary measures for bringing up children, who, owing to their circumstances, are in need of special training or education within or outside a school, in such a way as to render them useful to the society.⁵⁵ Based on Article 57.2,

49. Standart Rules Article 38.

50. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment 5, para 38.

51. CESCR General comment 13, para 1.

52. Ibid 7, p. 75.

53. TRNC Constitution 59.(1).

54. TRNC Constitution 59.(5).

55. TRNC Constitution 59.(6).

the state should secure the establishment of the institutions and organisations necessary for the education, rehabilitation, employment and social assistance of mentally and physically handicapped persons in order to enable their adaptation to society. In relation to these articles, the national education regulation is introduced to consider directly or indirectly the needs of individuals. Every student in need of special education during their compulsory education has the right to enjoy free special education and training based on their abilities and talents in schools or in boarding schools.⁵⁶ The state also should provide free education to disabled persons who have completed their compulsory education period.⁵⁷ According to the regulation, the special educations' tasks and objectives shall be in accordance with the general objectives of the Cyprus Turkish National Education Law, the regulation is defined as:

- (1) Provide social and cultural integration with Ataturk's principles, revolutions and Ataturk Nationalism.
- (2) Provide the opportunity for pupil in need of special education to develop in based on their interests and abilities.
- (3) Education of pupil to make them useful citizens to society, if it is necessary to provide professional rehabilitation.⁵⁸

According to the National Education Law, special education institutions can be founded as schools only providing special education programs or special classrooms and groups can be established in the schools.⁵⁹ On the other hand, according to International Human Rights law where it will be discussed in the following chapters, that kind of approach has been not been implemented anymore. This approach is consolidated with the article concern Private Education Organisations Working Rules. The operation of private educational institutions and programs in these institutions need to be in accordance with the following principles:⁶⁰

- (1) Children in need of special education will be grouped according to their disabilities.
- (2) Individuals in need of special education will be trained based on the groups' requirements. Under this purpose, special institutions will be established or special classes and groups will be formed in other educational institutions.
- (3) Private educational institutions in addition to teachers and administrative staff will employ nurses, master instructors, therapists, psychologists, including social services and healthcare professionals.
- (4) The Ministry determines children in need of special education with the help of the Ministry of Health and Social Services, local authorities and other related institutions and bodies.
- (5) In the process of the admission and enrolment of the pupil to the special school, the school and the family cooperate to complete the necessary documents for the admission.
- (6) Families or guardians are responsible for the attendance of children to their registered schools. People not attending to schools will be sanctioned based on article 59.
- (7) In the case pupil's absence in non-compulsory education, measures such as written or oral notice, expulsion from school will be issued with the approval of the Ministry.

The legislation also includes indirect provisions on the right of education for persons with disabilities. According to the law, every citizen has the right to education and without discrimination.⁶¹ No person, family or community should be granted privileges in education.⁶²

56. National Education Law article 41.

57. National Education Law article 42.

58. National Education Law article 43.

59. National Education Law article 44.

60. National Education Law article 52.

61. National Education Law article 6.1

62. National Education Law article 6.2.

Furthermore, equal opportunity provided on right to education to individuals.⁶³ Children and young people in need of special education will be educated based on the modern and scientific training methods and facilities with the aim of making them useful members of society and focusing on taking preventive or empowering measures in cases of necessity.⁶⁴ In addition to this, the law emphasizes the role of life-long learning.⁶⁵

There are also indirect provisions on the rights of accessibility in the Cyprus Turkish National Education law:

In order to make educational institutions more efficient, the place of the institution, the staff, equipment or capacity should be built in accordance with the physical factors and requirements on standards.⁶⁶ In addition to this, the Ministry is responsible for ensuring implementation of the standards mentioned above for infrastructure of all educational institution buildings.⁶⁷

Despite the fact that the National Education Act has the provisions to create a legal basis for the removal of barriers to persons with disabilities in educational institutions, according to interviews with representatives of civil society organizations there are still serious difficulties in the accessibility of education.

The National Education Act has provisions addressing problems of individuals living far from schools, however these are not for persons with disabilities. According to the National Education Act, until the age of fifteen⁶⁸ education is compulsory.⁶⁹ The Ministry assigns the schools to be attended by individuals⁷⁰ in need of special education. Transport to school is to be provided by parents⁷¹ as foreseen by law, however in cases if the child's residence is more than two miles away from the school, the transportation will be undertaken by the ministry,⁷² however no special arrangements are made for the transportation of persons with disabilities.

There are departments for primary education, secondary education and vocational education and higher education in government institutions, however there is not a special education department. The problems discussed above such as small number of special education teachers, lack of necessary measures for inclusion of people with disabilities into education system, lack of special education law and institution department for special education and age limit to access to education for people with disabilities violate the provisions on the right to education in the constitution.

63. National Education Law article 10.1.

64. National Education Law article 10.3

65. National Education Law article 11.1

66. National Education Law article 15.3

67. National Education Law article 62

68. National Education Law article 15

69. National Education Law article 49.1

70. National Education Law article 49.2

71. National Education Law article 49.3

72. National Education Law article 49.4

Article 24 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities states that state parties should ensure an inclusive education system at all levels and lifelong learning with an aim of:

- a. the full development of human potential and sense of dignity and self-worth, and the strengthening of respect for human rights, fundamental freedoms and human diversity;
- b. the development of people with disabilities' personality, talents and creativity, as well as their mental and physical abilities, to their fullest potential;
- c. enabling persons with disabilities to participate freely in the society.⁷³

In addition to this by realising this right, states parties agree that:

- a. Persons with disabilities are not excluded from the general education system on the basis of disability, and that children with disabilities are not excluded from free and compulsory primary education, or from secondary education, on the basis of disability;
- b. Persons with disabilities can access an inclusive, quality and free primary education and secondary education on an equal basis with others in the communities in which they live;
- c. Reasonable accommodation of the individual's requirements is provided;
- d. Persons with disabilities receive the support required, within the general education system, to facilitate their effective education;
- e. Effective individualised support measures are provided in environments that maximize academic and social development, consistent with the goal of full inclusion.⁷⁴

States should enable persons with disabilities as members of the community to learn the life skills and social development skills to facilitate their full and equal participation into education. States actors should take appropriate measures, including:

- a. Facilitating the learning of Braille, alternative script, augmentative and alternative modes, means and formats of communication and orientation and mobility skills, and facilitating peer support and mentoring;
- b. Facilitating the learning of sign language and the promotion of the linguistic identity of the deaf community;
- c. Ensuring that the education of persons, and in particular children, who are blind, deaf or deaf blind, is delivered in the most appropriate languages and means of communication for the individual, and in environments which maximize academic and social development.⁷⁵

The Convention on the Rights of Persons with Disabilities gives importance to the right of education to persons with disabilities. Based on the framework of the convention, the right to education of persons with disabilities should be granted based on the principle of equality with no discrimination, while integrating persons with disabilities at all levels into the educational system. Although some persons with disabilities are educated in special education, some persons with disabilities have no access to education and only a limited number of persons above the age of eighteen benefits from this right.

The education of persons with disabilities is recommended to be done through an inclusive system together with other individuals instead of separate special education. From a human rights point of view; the transition from a school system relying on special education to an inclusive system is necessary although this is not easy to achieve. The UN has made recommendations for transition to this system:

73. *The Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, article 24 paragraph 1,a,b,c

74. *The Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, article 24.2.a.b.c.d.e

75. ICESCR article 24.3.a.b.c.

- Provide suitable equipment and teaching materials for persons with disabilities;
- Adopt teaching methods and curricula that embrace the needs of all children and students, including those with disabilities, and promote acceptance of diversity;
- Train all teachers to teach in an inclusive classroom and encourage them to support each other;
- Provide a range of support that meets the diverse needs of all students, including students without disabilities, to the greatest extent possible.⁷⁶

The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights

The International Covenant on Economic Social and Cultural Rights recognises the right of everyone to free education without discrimination and with cultural and religious tolerance. According to the General Comment No.13 of the CESCR the expectations and obligations set under Article 13 of the convention are clarified. According to the ESCRC education must be based on the principles of; availability, accessibility, acceptability and adaptability. This approach directly protects the rights of persons with disabilities.⁷⁷ According to the General comment of the CESCR about the right of education to people with disabilities:

School programs in many countries today recognize that persons with disabilities can be educated within the general education system. Thus the Standard Rules provide that 'States should recognize the principle of equal primary, secondary and tertiary educational opportunities for children, youth and adults with disabilities, in integrated settings'. In order to implement such an approach, States should ensure that teachers are trained to educate children with disabilities within regular schools and that the necessary equipment and support are available to bring persons with disabilities up to the same level of education as their non-disabled peers. In the case of deaf children, for example, sign language should be recognized as a separate language to which the children should have access and whose importance should be acknowledged in their overall social environment.⁷⁸

The CESCR has given the following opinions about the violations of the rights of education:

When the normative content of article 13 (Part I) is applied to the general and specific obligations of States parties (Part II), a dynamic process is set in motion which facilitates identification of violations of the right to education. Violations of article 13 may occur through the direct action of States parties (acts of commission) or through their failure to take steps required by the Covenant (acts of omission). 13.⁷⁹ By way of illustration, violations of article 13 include: the introduction or failure to repeal legislation which discriminates against individuals or groups, on any of the prohibited grounds, in the field of education; the failure to take measures which address de facto educational discrimination; the use of curricula inconsistent with the educational objectives set out in article 13 (1); the failure to maintain a transparent and effective system to monitor conformity with article 13 (1); the failure to introduce, as a matter of priority, primary education which is compulsory and available free to all; the failure to take "deliberate, concrete and targeted" measures towards the progressive realization of secondary, higher and fundamental education in accordance with article 13 (2) (b)-(d).⁸⁰

Based on the General Comment No. 13 of the CESCR, the education being available, accessible acceptable and adaptable in some cases can be measured with several indicators. Indicators show that the non-application of the convention in limited access to buildings, lack of qualified teachers, poor material for the education of persons with disabilities i.e. having difficulties in the preparation of the curriculum for these persons, not having a plan

76. Ibid 3, p. 84

77. CESCR General comment 13, para 6

78. Ibid 19, para 35.

79. CESCR General comment 13, para 58.

80. CESCR General comment 13, para 59.

82 | to guarantee the right to education of persons with disabilities, and not having the proper regulations to overcome these problems. All can be listed as indicators of the failure to apply the convention.

The Convention on the Rights of the Child

Article 28 Of the Convention on the Rights of the Child regulates the right to the education of children as:

States Parties recognize the right of the child to education and with a view to achieving this right progressively and on the basis of equal opportunity, they shall, in particular:

- (a) Make primary education compulsory and available free to all;
- (b) Encourage the development of different forms of secondary education, including general and vocational education, make them available and accessible to every child, and take appropriate measures such as the introduction of free education and offering financial assistance in case of need;
- (c) Make higher education accessible to all on the basis of capacity by every appropriate means;
- (d) Make educational and vocational information and guidance available and accessible to all children;
- (e) Take measures to encourage regular attendance at schools and the reduction of drop-out rates.

2. States Parties shall take all appropriate measures to ensure that school discipline is administered in a manner consistent with the child's human dignity and in conformity with the present Convention.

3. States Parties shall promote and encourage international cooperation in matters relating to education, in particular with a view to contributing to the elimination of ignorance and illiteracy throughout the world and facilitating access to scientific and technical knowledge and modern teaching methods. In this regard, particular account shall be taken of the needs of developing countries.

The Article 29 of the Convention on the Rights of the Child includes various points about the aim of education as the development of child's personality, talents and mental and physical abilities to their fullest potential, including the preparation of the child for a responsible life in a free society, promoting understanding, peace and tolerance,⁸¹ based on the General Comment made by the CRC. Application of the right to education and rest and leisure are explained as follows:

a) Quality education

Children with disabilities have the same right to education as all other children and shall enjoy this right without any discrimination and on the basis of equal opportunity as stipulated in the Convention. For this purpose, effective access of children with disabilities to education has to be ensured to promote 'the development of the child's personality, talents and mental and physical abilities to their fullest potential (see articles 28 and 29 of the Convention and the Committee's general comment No. 1 (2001) on the aims of education) The Convention recognizes the need for modification to school practices and for training of regular teachers to prepare them to teach children with diverse abilities and ensure that they achieve positive educational outcomes.⁸²

b) Self Esteem and Self Reliance

It is crucial that the education of a child with disability includes the strengthening of positive self-awareness, making sure that the child feels he or she is respected by others as a human being without any limitation of dignity. The child must be able to observe that others respect him or her and recognize his or her human rights and freedoms. Inclusion of the child with disability in the groups of children of the classroom can show the child that he or she has

81. For further information, CRC General comment 1

82. CRC General Comment 9 para 62

recognized identity and belongs to the community of learners, peers, and citizens.⁸³

c) Education in the School System

Early childhood education is of particular relevance for children with disabilities as often their disabilities and special needs are first recognized in these institutions. Early intervention is of utmost importance to help children to develop their full potential. If a child is identified as having a disability or developmental delay at an early stage, the child has much better opportunities to benefit from early childhood education which should be designed to respond to her or his individual needs. All schools should be without communicational barriers as well as physical barriers impeding the access of children with reduced mobility. Also higher education, accessible on the basis of capacities, has to be accessible for qualified adolescents with disabilities. In order to fully exercise their right to education, many children need personal assistance, in particular, teachers trained in methodology and techniques, including appropriate languages, and other forms of communication, for teaching children with a diverse range of abilities capable of using child centred and individualised teaching strategies, and appropriate and accessible teaching materials, equipment and assistive devices, which States parties should provide to the maximum extent of available resources.⁸⁴

d) Inclusive education

Inclusive education should be the goal of educating children with disabilities. The manner and form of inclusion must be dictated by the individual educational needs of the child, since the education of some children with disabilities requires a kind of support which may not be readily available in the regular school system. The Committee notes the explicit commitment towards the goal of inclusive education contained in the draft convention on the rights of persons with disabilities and the obligation for States to ensure that persons including children with disabilities are not excluded from the general education system on the basis of disability and that they receive the support required, within the general education system, to facilitate their effective education. It encourages states parties which have not yet introduced a programme towards inclusion to introduce the necessary measures to achieve this goal.⁸⁵ Inclusive education is a set of values, principles and practices that seeks meaningful, effective, and quality. Education for all students that does justice to the diversity of learning conditions and requirements not only of children with disabilities, but for all students. This goal can be achieved by different organizational means which respect the diversity of children. Inclusion may range from full-time placement of all students with disabilities into one regular classroom or placement into the regular class room with varying degree of inclusion, including a certain portion of special education. It is important to understand that inclusion should not be understood nor practiced as simply integrating children with disabilities into the regular system regardless of their challenges and needs. Close cooperation among special educators and regular educators is essential. School curricula must be re-evaluated and developed to meet the needs of children with and without disabilities. Modification in training programmes for teachers and other personnel involved in the educational system must be achieved in order to fully implement the philosophy of inclusive education.⁸⁶

e) Career education and vocational training

Education for career development and transition is for all persons with disabilities regardless of their age. It is imperative to begin preparation at an early age because career development is seen as a process that begins early and continues throughout life.⁸⁷

f) Recreation and cultural activities

The Convention stipulates in article 31 the right of the child to recreation and cultural activities appropriate to the age of the child. This article should be interpreted to include mental, psychological as well as the physical ages and capabilities of the child.⁸⁸

g) Sports

Competitive and non-competitive sports activities must be designed to include children with disabilities in an inclusive manner, whenever possible. That is to say, a child with a disability who is able to compete with children with no disability should be encouraged and supported to do so. But sports are an area where, because of the physical demands of the sport, children

83. CRC General Comment 9 para 64

84. CRC General Comment 9, para 65

85. CRC General Comment 9 para. 67

86. Ibid.

87. CRC General Comment 9, para 68.

88. CRC General Comment 9, para 69.

with disabilities will often need to have exclusive games and activities where they can compete fairly and safely. It must be emphasized though that when such exclusive events take place, the media must play its role responsibly by giving the same attention as it does to sports for children with no disabilities.⁸⁹

In addition to the right of education of children, the Convention on the Rights of the Child stated the rights of children with disabilities in Article 23.2 and 23.3.

2. States Parties recognize the right of the disabled child to special care and shall encourage and ensure the extension, subject to available resources, to the eligible child and those responsible for his or her care, of assistance for which application is made and which is appropriate to the child's condition and to the circumstances of the parents or others caring for the child.

3. Recognizing the special needs of a disabled child, assistance extended in accordance with paragraph 2 of the present article shall be provided free of charge, whenever possible, taking into account the financial resources of the parents or others caring for the child, and shall be designed to ensure that the disabled child has effective access to and receives education, training, health care services, rehabilitation services, preparation for employment and recreation opportunities in a manner conducive to the child's achieving the fullest possible social integration and individual development, including his or her cultural and spiritual development

The Convention on the Rights of the Child has made a large number of legal arrangements about the right to education, ranging from special arrangements for primary education, to the right to education of people with disabilities. The committee especially suggests an integrated educational system instead of a separate special education for children with disabilities. In order to do this, teachers need to be trained to be able to educate children with disabilities. The indicators of violations of the convention are the limited number of qualified teachers, the lack of language therapists, communication barriers, and integrated special education in very few schools. In addition to this, the Convention on the rights of the Child includes provisions to develop the self-esteem and self-reliance of children with disabilities by providing career education and vocational training, recreation and cultural activities.

The Current Situation of the Right to Education of Persons with Disabilities

There are eight special education centres in the TRNC for persons with disabilities. In addition to this, the Lefkoşa Kindergarten Foundation has a resource class for children in need of pre-school special education and the Special Education Foundation has a special education centre providing paid special education.

The Cyprus Turkish Orthopaedic Disability Foundation former President, Mustafa Çelik has described the current education situation:

We cannot say that special education is given properly; this is partially due to the lack of qualified teachers in the field of special education. In addition to this, by not providing sufficient hours of education, only three hours, this leads to the inadequate realisation of the right of education. Another problem is the lack of language therapists. There is a lack of a regulation on special education.⁹⁰

A member of the board of directors of the Solidarity Association for Disabled Families, Refia Arı has explained the problems faced by persons with disabilities in education as:

First of all, the lack of a regulation on special education is a very important problem. Persons with disabilities are tested for their capability levels at the beginning of their education, yet

89. CRC General Comment 9, para 70.

90. Ibid 13.

are never tested again. The necessary guidance is not given to the parents and the children. Although we have several times petitioned for this issue, no adjustments were made by authorities. There are source classes in pilot schools. Teachers of special education need to provide training for persons with disabilities in these schools, however this absence has not been resolved. We support an inclusive education as persons with disabilities will always be in the society. If persons with disabilities have separate education from the rest of the society until the age of eighteen it will be difficult for them to join society later. During primary school parents go together with their children in order to support them. Providing education for people older than eighteen was our target because the Nicosia Special Education Centre provides education until the age of eighteen however there are no schools providing education after the age of eighteen in Nicosia, and people need to go to Kyrenia to get this education. OZEV provide paid education for people above the age of eighteen. There is no place for persons with disabilities whose parents have passed. Bulent Ecevit Rehabilitation Home is used as nursing home, although some persons with disabilities live there, there are no special education facilities.⁹¹

The only school providing special education for individuals older than 18 is situated in Kyrenia. However there should not be age limits in education. Education should not be interrupted for persons with disabilities, because in case of interruptions persons with disabilities forget what they learn. On the one hand, the Ministry of Health, Ministry of Labour and Ministry of Education and Sports do not coordinate on the issue of education of people with disabilities. On the other hand, schools providing education for disabled people do not have music or physical education teachers.

Programming and scheduling should be done according to the needs and levels of disabilities because every person with disabilities has different needs. Teachers are also different and levels are very important for future achievement. Most of the families either do not accept or do not understand and sometimes children's differences are not very visible. Special education is very important for the ages of 0-2 because during that period effective education can begin. The state conducted some studies on the effectiveness of the regulations about special education, however it has not been shared with us. We have prepared a draft special education and special education office regulations. The lack of planning, programming, evaluation and personal training and family sharing are very important factors (affecting effective special education).⁹²

A member of the Association for the Protection of Spastics, Sevilay Özkaraşahin has explained the difficulties faced as follows:

The insufficient number of teachers in education institutions providing education for persons under the age of eighteen is a very important problem. The three months summer break in education institutions is a disadvantage for the development of people with disabilities. It is not enough to have only one institution in the TRNC providing education for people with disabilities above the age of eighteen.⁹³

A Special Education Association's Administrative Affairs Official explained the situation as:

Due to limited numbers of special education teachers, other teachers train themselves to decrease this insufficiency. Currently there are various teachers for mentally disabled persons as well as teachers who provide training for the Special Education Association.⁹⁴

Hadiye Yoldaş, responsible for the Special Education Centre⁹⁵ has mentioned that eight special education centres and sixteen resource classrooms in primary education will be inaugurated.⁹⁶

91. Kyrenia "Over 18" Disability School admits only persons older than 18 with a certain amount of disability.

92. Ibid 14.

93. Ibid 15.

94. Interview made on 14/07/2008 with the Responsible of Special Education Association Administrative Affairs.

95. This center is not founded based on any law.

96. Interview made on 16/9/2011 with Hadiye Yoldaş in Lefkoşa.

According to an interview with Emine İnsay, the Chief of Psychological Counselling:

The Psychological Counselling and Research Centre (under the Ministry of Education and Sports) was established in 1996, however the legislation for this centre enacted in 1999. Our mission is to assess the needs of children and in the case that they are in need of special education to provide them guidance and support through the process of admission to special education centres or special supporting classes within school.

We also provide training for teachers on how to support children with differences. It is the third year of this training program. The training program took place in Karpaz, Iskele and Güzelyurt. I believe that we need more classroom teachers trained to address the needs and concerns of children with disabilities in the classroom. If the child gets separate education he/she will be discriminated against and excluded. The training of the teachers can be given in the basic education of teachers or they can attend additional courses on this issue. It is important to make improvements regulating the issue in the law.⁹⁷

Based on the analysis of the interviews we can understand that persons with disabilities are not given enough opportunities in education. The lack of special education, the lack of qualified teachers and the accessibility problems of persons with disabilities to buildings show us the inadequate and unplanned approach of the state. In this context, the persons with disabilities cannot enjoy their rights.

The main problems are identified based on interviews with the EngelSiz Initiative. (Turkish Cypriot Disability Rights Initiative) as the lack of coordination between the responsible ministries, the lack of a law regulating special education, the centres not being connected to the Ministry of Education and the lack of vacancies for qualified persons.⁹⁸

Conclusion and Recommendations

The right to education is a fundamental human right that must be recognized to everybody in order to pursue personal development. However equal opportunities have not recognized for the education rights of people with disabilities. The inclusion of children with disabilities into the general education system will mean opportunities for friendship with peers and inclusion into the community and will therefore contribute to the development of the child with disability.⁹⁹

Based on the interviews with civil society organisations and the analysis of the current regulations it has been understood that persons with disabilities do not benefit from the right of education sufficiently. In this context, the state needs to fulfill the conditions of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and consider the comments given by the CRC and the Committee on Economic, Social and Cultural Rights.

In this context:

- Regulations related to special education;
- Life-long education possibilities;
- Education of qualified teachers and their professions should be regulated by law;
- Access to education centres;
- Inclusive education should increase;
- Awareness raising programs about the rights of persons with disabilities;
- Cooperation between civil society organisations and the state;

97. Interview made on 16/9/2011 in Lefkosa with Emine İnsay

98. Ibid 17.

99. Ibid 7, p. 46.

- Creating an effective judicial system for persons with disabilities whose right to education has been violated;
- Employ teachers that know sign language and Braille and to train other teachers with these skills;
- Adoption of measures to provide training for specialists and personnel;
- Raise awareness about disability, provide alternative communication methods and supportive training techniques and materials;
- Increase the number of education centres for people older than eighteen to achieve objectives of lifelong learning.

iii. Right to Work and Employment

Every citizen has the right to work, in any field of his/her liking, the right to just and favourable conditions of work and to protection against unemployment. The International Human Rights Declaration describes the right to work as:

Everyone, without any discrimination, has the right to equal pay for equal work. Everyone who works has the right to just and favourable remuneration ensuring for himself and his family an existence worthy of human dignity, and supplemented, if necessary by other means of social protection.¹⁰⁰

In addition to this, employment provides opportunities for social participation, economic independence, and opportunities for forging relationships, as well as contributing to the national economy.¹⁰¹

Domestic Laws and Regulations

The constitution of the TRNC has provisions on the freedom to work and the right and duty to work. The relevant articles are:

Article 48. Freedom to Work

1. Every citizen shall be free to work in any field of his liking. The establishment of private enterprises is free. This freedom may be restricted by law in the public interest.
2. The State shall take the steps necessary to ensure that private enterprises shall progress in accordance with the requirements of the national economy and in conformity with social aims and shall function in security and stability.

Article 49 Right and Duty to Work:

1. It is the right and duty of every citizen to work.
2. The State shall protect the workers and support employment by taking social economic and financial measures for securing a decent life to workers and for ensuring that the working conditions shall improve in a stable manner; the State shall take measures aimed at preventing unemployment.
3. No person shall be compelled to work. Forced labour is prohibited. However, any labour required to be performed by convicts during their detention for rehabilitation purposes shall not be deemed to be forced labour.
4. The forms and conditions of physical or intellectual work which is in the nature of a civic duty, in fields necessitated by the country's requirements, shall be regulated by law in accordance with democratic principles.

100. Universal Human Rights Declaration, article 23.

101. Ibid 3, p. 85

Article 50 Conditions of Employment:

1. No person shall be employed in any work which is incompatible with his age, capability and sex.
2. Children, young persons, women and persons who are physically and mentally handicapped shall be accorded special protection in respect of conditions of work.

Article 57 (2) The Right to Special Protection:

The State shall secure the establishment of the institutions and organisations necessary for the education, rehabilitation, employment and social assistance of the mentally and physically handicapped persons in order to enable their adapting to the society.

The constitution enshrines the right and duty of every citizen to work. The state has the responsibility to secure the working conditions of mentally or physically handicapped persons so that people with disabilities can benefit from this right. Working conditions must be revised to respect the principles of the employment of persons with disabilities.

The Employment and Protection of Handicapped Persons Act No. 64/93 is a positive development. The people considered “handicapped” have been described in previous chapters. The rights provided to persons with disabilities and the duties of employers based on regulations are:

- Work placement to consider the degree of disability and educational status;¹⁰²
- Provide tools and other opportunities to promote the physical abilities and power, and health operations for work placement related issues as well as in order to be able to work in the public sector;¹⁰³
- The employer and/or the state shall take the necessary precautions in order to provide adaptation to the work environment¹⁰⁴;
- Employers in public and private sector need to employ one person with a disability for every twenty-five employees;¹⁰⁵
- Person who have to leave work due to disability can return back to work when they recover based on this regulation, and they can be re-employed by the authorised inspector in the case of a current vacancy in the same office or can be re-employed in another office with a suitable vacancy;¹⁰⁶
- Families or guardians of unemployed persons with disabilities above eighteen and persons with disabilities below eighteen who need assistance to qualify for financial and psychological aid;¹⁰⁷
- Total or partial exemption from financial difficulties caused by the need for equipment for the survival of the persons with disabilities;¹⁰⁸
- Monthly wages based on the minimum wage regulation proportions will be provided for persons with disabilities who are unable to work full-time or are not employed;¹⁰⁹
- Monthly wages based on the minimum wage regulation proportions will be provided to families or guardians of children with disabilities above the age of eighteen regardless of their financial situation;¹¹⁰

These rights are only applied to citizens of the TRNC aged 0-60 years old. A person who is not a citizen of the TRNC cannot benefit from this law. In addition to this, citizens older than sixty will not benefit by this legislation. However the rights of people older than sixty and persons with disabilities also need moral and economic support.

102. Employment and Protection of Handicapped Persons Act No. 64/93, article 7.1.

103. Employment and Protection of Handicapped Persons Act No. 64/93, article 7.2.

104. Employment and Protection of Handicapped Persons Act No. 64/93, article 7.3.

105. Employment and Protection of Handicapped Persons Act No. 64/93, article 7.4.

106. Employment and Protection of Handicapped Persons Act No. 64/93, article 7.5.

107. Employment and Protection of Handicapped Persons Act No. 64/93, article 7.1.

108. Employment and Protection of Handicapped Persons Act No. 64/93, article 7.2.

109. Employment and Protection of Handicapped Persons Act No. 64/93, article 7.3 B.a.

110. Employment and Protection of Handicapped Persons Act No. 64/93, article 7.3 B.b.

Sanctions for employers and individuals have been added to the regulations to encourage compliance with the law. According to the law, employers and individuals who do not conform to the rules and regulations, regarding the employment of people with disabilities, are considered to have committed an offence and are liable to pay a fine of up to ten times the monthly minimum wage.¹¹¹ However these provisions are not implemented in practice.

The violation of the right to accessibility and education of persons with disability affects the enjoyment of the right to employment and work. As a result of our interviews with civil society organizations and the Labour Department as well as based on the analysis of Act 64/93 on the Employment and Protection of Handicapped Persons, we identified problems faced by persons with disabilities as low level employment, especially in the private sector.

- a) Low employment rates of people with disabilities in public and especially in private sector;
- b) Laws on the employment of persons with disabilities exist, however they are not implemented;
- c) Increasing problems on promotion and wage scale;
- d) Problems related to the application of the law such as provisions against discriminations.

The Convention on the Rights of Persons with Disabilities

Article 21 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities explains the right to work and employment as following:

States Parties recognise the right of persons with disabilities to work, on an equal basis with others; this includes the right to the opportunity to gain a living by work freely chosen or accepted in a labour market and work environment that is open, inclusive and accessible to persons with disabilities. States Parties shall safeguard and promote the realization of the right to work, including for those who acquire a disability during the course of employment, by taking appropriate steps.

The Convention on the Rights of Persons with Disabilities includes provisions with the aim of realising the rights of people with disabilities who choose to work. Unfortunately, this convention is not incorporated into the domestic law as required by the Article 27.1 of the convention.

The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights

The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights regulated right to work and other rights related to right to work as it is followed:

Article 6

1. The States Parties to the present Covenant recognize the right to work, which includes the right of everyone to the opportunity to gain his living by work which he freely chooses or accepts, and will take appropriate steps to safeguard this right.
2. The steps to be taken by a State Party to the present Covenant to achieve the full realization of this right shall include technical and vocational guidance and training programmes, policies and techniques to achieve steady economic, social and cultural development and full and productive employment under conditions safeguarding fundamental political and economic freedoms to the individual.

Article 7

The States Parties to the present Covenant recognize the right of everyone to the enjoyment of just and favourable conditions of work which ensure, in particular:

111. Employment and Protection of Handicapped Persons Act No. 64/93, Article 8

- (a) Remuneration which provides all workers, as a minimum, with:
 - (i) Fair wages and equal remuneration for work of equal value without distinction of any kind, in particular women being guaranteed conditions of work not inferior to those enjoyed by men, with equal pay for equal work;
 - (ii) A decent living for themselves and their families in accordance with the provisions of the present Covenant;
- (b) Safe and healthy working conditions;
- (c) Equal opportunity for everyone to be promoted in his employment to an appropriate higher level, subject to no considerations other than those of seniority and competence;
- (d) Rest, leisure and reasonable limitation of working hours and periodic holidays with pay, as well as remuneration for public holidays

CESCR gives the following information relating to the right to work in its “General Comment”:

The field of employment is one in which disability-based discrimination has been prominent and persistent. In most countries the unemployment rate among persons with disabilities is two to three times higher than the unemployment rate for persons without disabilities.¹¹² The integration of persons with disabilities into the regular labour market should be actively supported by States.¹¹³ As the International Labour Organization has noted, it is very often the physical barriers that society has erected in areas such as transport, housing and the workplace which are then cited as the reason why persons with disabilities cannot be employed.¹¹⁴ For example, as long as workplaces are designed and built in ways that make them inaccessible to wheelchairs, employers will be able to ‘justify’ their failure to employ wheelchair users. Governments should also develop policies which promote and regulate flexible and alternative work arrangements that reasonably accommodate the needs of disabled workers.¹¹⁵ Similarly, the failure of Governments to ensure that modes of transportation are accessible to persons with disabilities greatly reduces the chances of such persons finding suitable, integrated jobs, taking advantage of educational and vocational training, or commuting to facilities of all types. Indeed, the provision of access to appropriate and, where necessary, specially tailored forms of transportation is crucial to the realization by persons with disabilities of virtually all the rights recognized in the Covenant.¹¹⁶

The ICESCR has made arrangements for the right to work and created a legal basis for the realisation of this right. However, the state falls short of the standards of the convention.

The Current Situation on the Right to Work of Persons with Disabilities in TRNC

The president of Cyprus Turkish Orthopaedic Disability Foundation, Mustafa Çelik stated in an interview:

The problem in the work-life is the accessibility issue. I can tell that architectural problems are the biggest problems. Due to this difficulty, most of the persons with disabilities are jobless or the ones who work in public offices have problems with promotion. The promotion and salaries of persons with disabilities are not arranged like all other employees. If you are a temporary employee who got a job based on the regulation, you do not have the right to become a permanent employee and the wages will not increase.

Inspections proposed by the Law on the Protection and Employment of Persons with Disabilities do not take place. I can clearly point out that The Convention on the Rights of the Persons with Disabilities is disregarded in the right to work of persons with disabilities in north Cyprus.¹¹⁷

Refia Arı, member of the board of directors of the Solidarity Association for Disabled Families explained the right to work and employment and the problems faced by persons

112. CESCR General Comment No.5, para.20.

113. Ibid.

114. See, UN, A/CONF.157/PC/61/Add.10, s. 12.

115. CESCR, General Comment No.5, para 22.

116. CESCR, General Comment No.5, para 23.

117. Ibid 13.

with disabilities as:

The law on the Protection and Employment of Disabled people is not implemented. The proportion of persons with disabilities who are employed is very low, both in public and private sectors. There is no wage increase for people who work in public offices and only a small amount of people work in the private sector. Due to transportation problems most of the persons with disabilities cannot find jobs.¹¹⁸

Similar problems with employment are mentioned in an interview with the EngeliSiz Initiative, conducted with Nevzat Adil and Çelen Çağansoy.¹¹⁹ Disabled people in community face prejudice which affects their employability. Difficulties in the access of buildings and insufficient public transport mean people are dependent on their families.

In the interview with the director of the Physically Disabled Persons Association and the Labour Office Employment Department Officer, Sedat Hacimehmet has explained the problems faced by persons with disabilities as:

According to the Regulations of the Workers Rights and Duties, persons with disabilities who want to work cannot benefit from the law if the disability is below 40%. The reason lies behind the rules and regulations of the Health Reports given to persons with disabilities. Some of them who graduated from high-school or university would like to work or get a job in the public offices however due to the lack of the army release certificate they cannot apply to the job. An example is a young person who graduated from MSC in Information Technology and had a prosthetic eye but could not make his military service due to the problems with the eye. He could not apply to public offices because of the military service and as his disability was only 32% which meant he could not benefit from the law.

There is no mechanism for inspection, and persons with disabilities older than sixty are not covered by the law. Illnesses increase with age such as high blood pressure, diabetics etc. The age limit in the law is also done to protect the social insurance. Many people get ill after a certain age, in order to protect their rights of getting a salary we prefer the law in this way, otherwise people who did not pay their social insurance will apply to the disability salary after a certain age. The social insurance offices do not have enough personnel to inspect people paying (only five people to work in that department), so in order to prevent problems the age limit was decided. If there was inspection there could be other solutions for people of ages fifty-to-sixty and the rights of persons who are really with disability would not have been violated and the Social Services Department should work on this issue.

Persons with disabilities get salaries and their mothers also get a salary based on the Council of Ministers decision. Mothers cannot go to work because they have to care for their children. However people living in rural areas cannot benefit from this right because either they are not aware of this right or they don't get the salary because bureaucratic difficulties prevent them.

Unions are not interested in our problems. I could not get any results from the Cyprus Turkish Public Servants Union. Another Trade Union called Kamu-Sen showed some interest to our case and forty-to-fifty of us became members of the union. We provided them the rights which we wanted to be protected, however their only goal is to increase the number of members. I tried to form a union however it was blocked by bureaucratic difficulties. Currently there are six-hundred persons with disabilities who work in public offices, they should form a union. The current unions only want to increase the number of members and they do not defend our rights. Memur-Sen has initiated a study and they called us for a meeting. We will see what the future provides us. However most of the employees are members of a union.

There are no profession rehabilitation programs.

No rights are provided for persons with disabilities after they start working. They get paid according to the normal salary scale and cannot apply to jobs opened in other offices because they work under a different category! In cases they apply and get the job, their previous years of work under the disabled category are not counted. We made a proposal to help people who graduated from university, in cases they get selected, we could take them out from the disabled category but count the previous working years. However no one amended any law

118. Ibid 14.

119. "EngeliSiz Söyleşiler: Nevzat Adil" *Gaile Dergisi*, January 2011; Videos of interviews done with Nevzat Adil and Çelen Çağansoy can be reached through <http://vimeo.com/engelsiz>,

regarding this issue. There is discrimination at work, as they do not have status, some of the people were forced to work as clerks.

Employment in private sector is limited and is kept hidden, the salaries are under the minimum wage. People do not want to lose their disability salaries for a not-well-paid job, and the private sector is not aware of these issues and do not prefer to employ persons with disabilities. A proposal was made to the state about the working conditions of the private sector. The proposal included a minimum wage to be paid by the employer in the private sector and the insurance and other taxes to be paid by the state, in this way illegal work would have been kept under control and persons with disabilities would have been integrated to the society. However no improvements have been achieved on this issue yet.

According to the law on persons with disabilities, every employer needs to employ one person with disability out of twenty-five employees. No employment of disabled people has been made since 2004. The employment of disabled is the ministry announces X number of persons with disabilities should be employed this year. However the regulation is violated and no inspections are made.

We proposed other regulations about the private sector and individual enterprises; the state had to pay the social insurance and the taxes, the salary would continue to be paid and the money remaining from the social insurance payments would be given to the person with disabilities. They loved the so-called idea...however no one implemented it! We requested a committee to work on the regulations...however it was not accepted.

We always talk about lack of laws and regulations, however these people have a law but it is violated and also the Convention on the Rights of persons with Disabilities is not implemented.

In my opinion, persons with disabilities should play a more active role in politics and should be more willing to be lobbyists or members of parliament.

Conclusion and Recommendations

The right to work and employment is the right of every citizen which includes the freedom to choose to work. However the common belief of the community is an obstacle in the realisation of this right. Furthermore, the lack of education opportunities, problems with accessibility to the workplace and other factors affect the realisation of the right to work and employment. Law 64/93 on the Protection and Employment of Persons with Disabilities has provisions addressing this issue however they are not properly implemented.

The Convention on the Rights of the Persons with Disabilities has many provisions about this issue and gives guidance on the implementation of the convention. The state has to take into consideration the suggestions of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights as well as implement the regulations of the Convention on the Rights of the Persons with Disabilities.

It is important to take the following recommendations into consideration:

- The “technical and vocational guidance and training programs” required under article 6(2) of the Covenant should reflect the needs of all persons with disabilities, take place in integrated settings, and be planned and implemented with the full involvement of representatives of persons with disabilities;¹²⁰
- In order to remedy past and present discrimination, and to prevent future discrimination, comprehensive anti-discrimination legislation in relation to disability would seem to be indispensable in virtually all States parties. Such legislation should not only provide persons with disabilities with judicial remedies as far as possible and appropriate, but also provide for social policy programs which enable persons with disabilities to live an integrated, self-

120. CESCR, General Comment No 5, para 24.

determined and independent life;¹²¹

- The International Labour Organization has developed valuable and comprehensive instruments with respect to the work-related rights of persons with disabilities, including in particular Convention No. 159 (1983) concerning vocational rehabilitation and employment of persons with disabilities. The Committee encourages States parties to the Covenant to consider ratifying that Convention¹²²;
- Provide monitoring and data collection to find reasons behind the insufficient realisation of the right to work of people with disabilities.
- Revise the legislation to remove the discriminative nature of the work and employment life.
- Revise the Law on the Protection and Employment of Persons with Disabilities in order to include people older than sixty and foreign residents of TRNC.
- Provide awareness raising campaigns about the prejudice towards people with disabilities.
- Increase opportunities for accessibility.
- Cooperation with International Organizations.

iv. Right to Health

The right to health includes positive duties of the state towards persons with disabilities under the International Convention on Economic, Social and Cultural Rights as well as the TRNC's constitution.¹²³

The CESCR gives a General Comment on health as following:

“Health is a fundamental human right indispensable for the exercise of other human rights. Every human being is entitled to the enjoyment of the highest attainable standard of health conducive to living a life in dignity.¹²⁴ The right to health is closely related to and dependent upon the realization of other human rights, as contained in the International Bill of Rights, including the rights to food, housing, work, education, human dignity, life, non-discrimination, equality, the prohibition against torture, privacy, access to information, and the freedoms of association, assembly and movement. These and other rights and freedoms address integral components of the right to health.¹²⁵

The right to health is not to be understood as a right to be healthy. The right to health contains both freedoms and entitlements. The freedoms include the right to control one's health and body. By contrast, the entitlements include the right to a system of health protection which provides equality of opportunity for people to enjoy the highest attainable level of health.¹²⁶ The right to health in all its forms and at all levels contains the elements of availability, accessibility, acceptability and quality.^{127”}

Domestic Law and Regulations

According to Article 45 of the constitution, it should be the duty of the state to ensure that every person enjoys physical and mental health and receives medical attention.

Article 57.(2) states that the State shall secure the establishment of the institutions and organizations necessary for the education, rehabilitation, employment and social assistance of the mentally and physically handicapped persons in order to enable their adapting to the society.

121. CESCR, General Comment No.5, para16.

122. CESCR, General Comment No.5, para 27.

123. Positive duties are the required preventions taken by states in order to protect rights of persons.

124. CESCR, General Comment No. 14, para 1.

125. CESCR, General Comment No. 14, para 3.

126. CESCR, General Comment No. 14, para 8.

127. CESCR, General Comment No. 14, para 12.

Chapter 252, Law of Mental Patients includes the definition of “mental patient”¹²⁸ and provisions on “criminal mental patients” and “insane prisoners”. This law was ratified in 1931 and does not meet current needs. However the analysis of this law goes beyond the scope of this report.

The Convention on the Rights of Persons with Disabilities

Article 25 of The Convention on the Rights of Persons with Disabilities, states that state parties recognise persons with disabilities having the right to the enjoyment of the highest attainable standard of health without discrimination on the basis of disability. States should take all appropriate measures to ensure access of persons with disabilities to the health service. The Convention on the Rights of Persons with Disabilities also includes early diagnosis and insurance rights, which are not directly covered under other international human rights conventions. Although this convention has been ratified and became part of domestic law, no action has been taken to realise rights under this convention.

The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights

Article 12 of The International Convention on the Economic, Social and Cultural Rights refers to the right to health as following:

1. The States Parties to the present Covenant recognize the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health.
2. The steps to be taken by the States Parties to the present Covenant to achieve the full realization of this right shall include those necessary for:
 - (a) The provision for the reduction of the stillbirth-rate and of infant mortality and for the healthy development of the child;
 - (b) The improvement of all aspects of environmental and industrial hygiene;
 - (c) The prevention, treatment and control of epidemic, endemic, occupational and other diseases;
 - (d) The creation of conditions which would assure to all medical service and medical attention in the event of sickness.

The CESCR in the General Comments gives suggestions for the implementation of the right to health standards for persons with disabilities:

According to the Standard Rules, ‘States should ensure that persons with disabilities, particularly infants and children, are provided with the same level of medical care within the same system as other members of society’. The right to physical and mental health also implies the right to have access to, and to benefit from, those medical and social services – including orthopaedic devices - which enable persons with disabilities to become independent, prevent further disabilities and support their social integration. Similarly, such persons should be provided with rehabilitation services which would enable them ‘to reach and sustain their optimum level of independence and functioning’. All such services should be provided in such a way that the persons concerned are able to maintain full respect for their rights and dignity.¹²⁹

The convention gives the right to highest attainable standard for both physical and mental health. The CESCR in the General Comments interprets this right and states that people with disabilities have equal right to standard of health and should have equal access to health. However these standards are not followed in the case of the northern part of Cyprus.

128. Chapter 252 Mental Patients law: “Mental patient” means a lunatic and includes an idiot or any other person with unsound mind.

129. CESCR, General Comment No. 5, para 34.

CRC made a General Comment on the right to the health of the child including the rights of disabled children as following:

'Attainment of the highest possible standard of health as well as access and affordability of quality healthcare is an inherent right for all children. Health policies should be comprehensive and address early detection of disabilities, early intervention, including psychological and physical treatment, rehabilitation including physical aids, for example limb prosthesis, mobility devices, hearing aids and visual aids'.¹³⁰

Additionally, the Committee on the Rights of the Child added that: 'It is important to emphasize that health services should be provided within the same public health system that provides for children with no disabilities, free of charge, whenever possible, and as updated and modernized as possible. The importance of community-based assistance and rehabilitation strategies should be emphasized when providing health services for children with disabilities. States parties must ensure that health professionals working with children with disabilities are trained to the highest possible standard and practice based on a child-centred approach'.¹³¹

In addition to this, the CRC, includes measures such as prevention,¹³² early diagnosis,¹³³ multidisciplinary care,¹³⁴ adolescent health and development¹³⁵ and research.¹³⁶

CRC includes the right to the health of children in the General Comments, and emphasises the importance of early identification and the right to accessibility of children to health care. However the state has not taken enough action to implement the convention.

The Current Situation on the Right to Health of Persons with Disabilities in TRNC

People with disabilities face many difficulties in accessing health care. The President of the Association for the Protection of Spastics, Sevilyay Özşahin explains the problems related to the health sector as:

People need to wait for too long for free or low cost health care in hospitals. People with disabilities are not in the same conditions as the other people and therefore waiting can be difficult for them. Another important problem in the health sector is the lack of early detection of disability. The disability of the child is understood by their families or by the paediatricians, however there is no effective systematic intervention. When the disability is detected in child, most of the parents do not know what to do. A pre-school special education centre was founded, but it is not enough to have only one centre.

There are no community health programs about sexual and reproductive health. The health service for people with disabilities is not enough at all. Child psychiatrists or child neurologists did not exist in the past. This issue is very important as most of the disabilities are caused from traumatic brain injury. Health services in rural areas are insufficient.

The state does not consider the views of organisations on the issue of health.

I know no person with disability who won their case by applying to the court for the violation of their right to health. Well, no one has the courage to do this.

Hopefully there will be improvements in the health service based appointment system to overcome long waiting time.¹³⁷

130. CRC General Comment No.9, para 51.

131. CRC General Comment No.9, para 52.

132. CRC General Comment No.9, para 53.

133. CRC General Comment No.9, para 56.

134. CRC General Comment No.9, para 58.

135. CRC General Comment No.9, para 59.

136. CRC General Comment No.9, para 61.

137. Ibid 15.

Faize Erdoğan, an orthopedically disabled person, in her interview with the EngelSiz Initiative (Turkish Cypriot Disability Rights Initiative) discussed the problems of accessibility which constitutes the violation of the basic human rights. Faize Erdoğan has stated that:

In the diagnosis room recently opened in the general hospital there was only one disabled toilet, however now they use it as a storage room. A nice storage room (!), it was toilet with a sign for disabled people (International symbol for Access). My father in-law had been to the hospital two years ago. I wanted to use the toilet but I could not believe to my eyes when I found the storage room. I complained about this and they told me to “go to the toilets downstairs” and the next day they took the sign off. They told me that there were no other available rooms so the disabled toilets are being used as the storage room. The hospital is very important. The only positive thing about the hospital is the priority we are given in the polyclinic for blood tests. However the diagnosis centre’s new disabled toilets becoming a storage room is disappointing. This shows how much they care about us.¹³⁸

Conclusion and Recommendations

The Convention on the Rights of Persons with Disabilities includes measures on this issue and has guidance to states on the implementation of the convention. The state has to implement the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, as well as rights under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights to give equal rights to every citizen including people with disabilities. It is important that the state takes the following steps:

- Adoption of a national strategy to ensure to the enjoyment of the right to health based on human rights principles which define the objectives of that strategy, and the formulation of policies and corresponding right to health indicators and benchmarks.¹³⁹ The formulation and implementation of national health strategies and plans of action should respect, inter alia, the principles of non-discrimination and people’s participation.¹⁴⁰
- The national health strategy and plan of action should also be based on the principles of accountability, transparency and independence of the judiciary, since good governance is essential to the effective implementation of all human rights, including the realization of the right to health. In order to create a favourable climate for the realization of the right, States parties should take appropriate steps to ensure that the private business sector and civil society are aware of, and consider the importance of, the right to health in pursuing their activities.¹⁴¹
- Adopting a framework law to operationalize their right to health national strategy. The framework law should establish national mechanisms for monitoring the implementation of national health strategies and plans of action. It should include provisions on the targets to be achieved and the time frame for their achievement; the means by which right to health benchmarks could be achieved; the intended collaboration with civil society, including health experts, the private sector and international organizations; institutional responsibility for the implementation of the right to health national strategy and plan of action; and possible recourse procedures. In monitoring progress towards the realization of the right to health, Statesparties should identify the factors and difficulties affecting implementation of their obligations¹⁴²

138. Ibid 16.

139. CESCR, General Comment No.14, para. 53.

140. CESCR, General Comment No.14, para. 54.

141. CESCR, General Comment No.14, para. 55.

142. CESCR, General Comment No.14, para. 56.

- National health strategies should identify health indicators and benchmarks to monitor the implementation of state's obligation at the national and international levels under Article 12 of the Convention on Economic Social and Cultural Rights.¹⁴³
- Having identified necessary indicators for the right to health to set appropriate national benchmarks in relation to each indicator.¹⁴⁴
- Any person or group of people whose rights are violated should have access to the justice system, fair trial and effective compensation at both national and international levels.¹⁴⁵
- The incorporation in the domestic legal order of international instruments recognizing the right to health can significantly enhance the scope and effectiveness of remedial measures and should be encouraged in all cases.¹⁴⁶
- Judges and members of the legal profession should be encouraged by States parties to pay greater attention to violations of the right to health in the exercise of their functions.¹⁴⁷
- Respect, protect, facilitate and promote the work of human rights advocates and other members of civil society so that they can assist vulnerable or marginalised groups in the realisation of their right to health.¹⁴⁸
- Health professionals working with children with disabilities should be trained to the highest possible standard based on a child-centred approach.¹⁴⁹
- The Ministry of Education and Sports, Ministry of Health and Ministry of Labour and Social Security should work in coordination to identify persons with disabilities at their birth.

v. Right to Equality and Prohibition of Discrimination

By not taking any steps to improve the rights of people with disabilities about the rights mentioned in the above chapters and viewpoint of the society led people with disabilities to face discrimination in the enjoying of human rights. However state has the responsibility to ensure equal human rights to everyone. Law makers, judicial organs and government institutions do not consider sufficiently the needs and concerns of people with disabilities which results in the violation of their rights as people with disabilities. It is important that all government institutions follow the principle of equality and non-discrimination which is defined by international human rights law:

Formal or 'juridical' equality refers to a basic idea: those individuals in like situations should be treated alike. Formal equality focuses on equal treatment based on the appearance of similarity regardless of the broader context. Laws or practices with the purpose of granting different treatment to individuals in similar situations may result in direct discrimination. Structural factors can ensure that regardless of any equal treatment or prohibition of direct discrimination, certain groups fall behind the rest of society.¹⁵⁰

Direct discrimination, refers to the less favourable or detrimental treatment of an individual or group of individuals on the basis of a characteristic which impedes the equal enjoyment of rights and freedoms.¹⁵¹

Indirect discrimination occurs when a practice, rule, requirement or condition is seems

143. CESCR, General Comment No.14, article 57.

144. CESCR, General Comment No.14, article 58.

145. CESCR, General Comment No. 14, article 59.

146. CESCR, General Comment No. 14, article 60.

147. CESCR, General Comment No. 14, article 61

148. CESCR, General Comment No. 14, article 62.

149. CRC, General comment 9, para 52.

150. Kevin Kitching *Non Discrimination in International Law, A Handbook for Practitioners*, Interrights, 2005, London, p., 19

151. Levent Korkut, *Ayrımcılık Karşıtı Hukuk, İnsan Hakları Gündemi derneği*, Ankara, 2009

neutral but the impacts disproportionately upon particular groups, unless that practice, rule, requirement or condition is justified.¹⁵²

People with disabilities are excluded from opportunities to develop themselves and realise their rights. Equal opportunity, according to the Standard Rule, means that “the needs of each and every individual are equally important” and “that those needs must be made the basis for the planning of societies” and therefore “all resources must be employed in such a way as to ensure that every individual has equal opportunity for participation in society.”¹⁵³

Giampiero Griffo and Francesca Ortali define ‘discrimination’ as:

Discrimination means to differentiate between two people or treat them differently when there is actually no significant difference between them or to treat situations that are actually different in the same way. It is important to understand how the comparison between a person with a disability and another person is made, in order to reveal the discriminatory treatment. Discrimination can be direct or indirect. Direct discrimination is when a person is treated less favourably than another is, has been or would be treated in

a similar situation, because of his or her disability. Indirect discrimination is when an apparently neutral provision, criterion or practice could particularly disadvantage people with disabilities compared with others. It is important to provide appropriate and easily understandable examples in the context of the country in which the course is being run.¹⁵⁴

All international conventions regarding human rights prohibit discrimination. Furthermore, not only discrimination concern equally enjoying human rights, also discrimination in other fields constitute human rights violation.

The Convention on the Rights of Persons with Disabilities

Article 5 of this convention addresses issues related to non-discrimination and the right to equality. The convention states that “in order to promote equality and eliminate discrimination” states “shall take all appropriate steps to ensure that reasonable accommodation is provided” to victims of violations of the human rights recognised in the convention. “Reasonable accommodation” is described as “necessary and appropriate modification and adjustments not imposing a disproportionate or undue burden, where needed in a particular case, to ensure to persons with disabilities the enjoyment or exercise on an equal basis with others of all human rights and fundamental freedoms. The concept of reasonable accommodation varies from country to country according to culture, legal system and policies on the protection of rights.”¹⁵⁵

The Convention on the Rights of Persons with Disabilities is an important legal document on the principle of non-discrimination as it includes special articles on the non-discrimination of persons with disabilities.

152. Ibid

153. Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities

154. Ibid 5, page 33.

155. Ibid, page 34.

Article 2.2 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights on the issue of non-discrimination:

The States Parties to the present Covenant undertake to guarantee that the rights enunciated in the present Covenant will be exercised without discrimination of any kind as to race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status.¹⁵⁶

The CESCR includes the issue of discrimination in the General Comment as following:

Both de jure and de facto discrimination against persons with disabilities have a long history and take various forms. They range from invidious discrimination, such as the denial of educational opportunities, to more “subtle” forms of discrimination such as segregation and isolation achieved through the imposition of physical and social barriers. For the purposes of the Covenant, “disability-based discrimination” may be defined as including any distinction, exclusion, restriction or preference, or denial of reasonable accommodation based on disability which has the effect of nullifying or impairing the recognition, enjoyment or exercise of economic, social or cultural rights. Through neglect, ignorance, prejudice and false assumptions, as well as through exclusion, distinction or separation, persons with disabilities have very often been prevented from exercising their economic, social or cultural rights on an equal basis with persons without disabilities. The effects of disability-based discrimination have been particularly severe in the fields of education, employment, housing, transport, cultural life, and access to public places and services.”¹⁵⁷

“In addition, insofar as special treatment is necessary, States parties are required to take appropriate measures, to the maximum extent of their available resources, to enable such persons to seek to overcome any disadvantages, in terms of the enjoyment of the rights specified in the Covenant, flowing from their disability. Moreover, the requirement contained in article 2 (2) of the Covenant that the rights “enunciated... will be exercised without discrimination of any kind” based on certain specified grounds “or other status” clearly applies to discrimination on the grounds of disability.¹⁵⁸

The CESCR stated that discrimination must be eliminated both formally and substantively in order to guarantee the rights under the covenant.¹⁵⁹

According to the CESCR:

Under international law, a failure to act in good faith to comply with the obligation in Article 2(2) to guarantee that the rights enunciated in the Covenant will be exercised without discrimination amounts to a violation.¹⁶⁰

The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights clearly sets out the necessity to prevent discrimination. However TRNC have not taken any action to prevent the discrimination of persons with disabilities and realise their economic, social and cultural rights.

The Convention on the Rights of the Child

Article 2 of the Convention on the Rights of the Child states, on the issue of prohibition of discrimination:

1. States Parties shall respect and ensure the rights set forth in the present Convention to each child within their jurisdiction without discrimination of any kind, irrespective of the child's or his or her parent's or legal guardian's race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national, ethnic or social origin, property, disability, birth or other status.

156. International Convention on Economic Social and Cultural Rights article 2.

157. CESCR General Comment No.5, para 15.

158. CESCR General Comment No.5, para 5.

159. CESCR General Comment No 20.

160. Ibid, para 14.

2. States Parties shall take all appropriate measures to ensure that the child is protected against all forms of discrimination or punishment on the basis of the status, activities, expressed opinions, or beliefs of the child's parents, legal guardians, or family members.

In addition to this the CRC has made the General Comment about the prohibition of discrimination as:

Article 2 requires States parties to ensure that all children within their jurisdiction enjoy all the rights enshrined in the Convention without discrimination of any kind. This obligation requires States parties to take appropriate measures to prevent all forms of discrimination, including on the ground of disability. This explicit mention of disability as a prohibited ground for discrimination in article 2 is unique and can be explained by the fact that children with disabilities belong to one of the most vulnerable groups of children.¹⁶¹

Although, The Convention on the Rights of the Child includes provisions for the prohibition of discrimination, necessary legal arrangements has been made in order to prevent discrimination.

The European Convention on Human Rights (ECHR)

Article 14 of the ECHR defines the prohibition of discrimination as:

The enjoyment of the rights and freedoms set forth in this Convention shall be secured without discrimination on any ground such as sex, race, colour, language, religion, political or other opinion, national or social origin, association with a national minority, property, birth or other status.

Article 14 of the convention can be implemented in conjunction with another article of the convention when one of the rights breached. However, Protocol 12 of the ECHR guarantees the prohibition of non-discrimination independently. Protocol 12 of the ECHR non-discrimination and equality:

The enjoyment of the rights and freedoms set forth in this Convention shall be secured without discrimination on any ground such as sex, race, colour, language, religion, political or other opinion, national or social origin, association with a national minority, property, birth or other status.

The ECtHR on discrimination:

A distinction is discriminatory, for the purposes of Article 14, if it has 'no objective and reasonable justification', that is if it does not pursue a 'legitimate aim' or if there is not a 'reasonable relationship of proportionality between the means employed and the aim sought to be realised.' Moreover the Contracting States enjoy certain of margin of appreciation in assessing whether and to what extent differences in otherwise similar situations justify a different treatment.¹⁶²

The ECHR does not include a separate regulation on the discrimination of persons with disabilities, however it includes the notion of "(to) be secured without discrimination on any ground"

However, in the recent Chamber judgment in *Nachova vs Bulgaria*¹⁶³ (Nos. 43577/98 and 43579/98, 28/02/2004) the ECtHR found that, where there is a suspicion the racial attitudes induced a violent act, the State has an obligation to use best endeavours to investigate such racist overtones. This positive obligation arises under Article 14. The Court noted that "[A] failure to make a distinction in the way in which situations that are essentially different are handled may constitute unjustified treatment irreconcilable with Article 14."¹⁶⁴

161. CRC General Comment No.9, para 8.

162. ECHR, *Koua Poirrez vs. France*, 40892/98, 30/09/2003.

163. ECHR, *Nachova vs. Bulgaria*, 43577/98 and 43579/98, 28/02/2004.

164. Kitching, Kevin *Non-Discrimination in International Law A Handbook for Practitioners*, Interrights January 2005, London page 26.

According to Protocol 12.1, about the General Prohibition of Discrimination:

1. The enjoyment of any right set forth by law shall be secured without discrimination on any ground such as sex, race, colour, language, religion, political or other opinion, national or social origin, association with a national minority, property, birth or other status.
2. No one shall be discriminated against by any public authority on any ground such as those mentioned in paragraph 1.

This protocol is not part of the domestic law yet. However, Turkey is responsible from ECtHR's decisions. In 2001 Turkey signed the protocol but Turkish Parliament has not yet ratified it, as a result Turkey cannot be kept responsible from the violations under this document.

Conclusion and Recommendation

Although, discrimination is prohibited by the constitution and international conventions which are the part of the domestic law, it is hard to say that non discrimination rule applies to disabled persons sufficiently. It is important that international conventions are incorporated into domestic law. International conventions include useful provisions to prevent violations of the rights of persons with disabilities and therefore they are a useful instrument to combat discrimination. Therefore the state needs to fulfill the requirements under the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and incorporate the Rights of the Children and the International Convention of Economic, Social and cultural Rights into the domestic law.

The following measures must be taken:

- Clear policy on issues related to disability;
- Incorporate and enforce Protocol 12 of the ECHR into domestic law;
- Revision of local laws that can create discrimination against disabled persons;
- State should consider the current situation of the groups which are subject to discrimination and therefore take immediate action to adopt the necessary measures to prevent, diminish and eliminate the conditions and attitudes which cause or perpetuate substantive or *de facto* discrimination.¹⁶⁵
- In order to eliminate "formal" discrimination, constitution of a state and legislation and policy papers, must not include discriminative clauses.¹⁶⁶
- In order to eliminate substantive discrimination the state should adopt special measures to attenuate or suppress conditions that perpetuate discrimination;¹⁶⁷
- Concrete, deliberate and targeted measures should be taken to ensure that discrimination in the exercise of rights is eliminated. Individuals and groups of individuals, who may be distinguished by one or more of the prohibited grounds, should be ensured the right to participate in decision-making processes over the selection of such measures. States parties should regularly assess whether the measures chosen are effective in practice.¹⁶⁸ These measures are:

a) adoption of legislation,

165. CESCR General Comment No.20, para 8.

166. Ibid.

167. CESCR General Comment No.20, para 9.

168. CESCR General Comment No.20, para 36.

- 102 | b) clear policies and action plans,
c) elimination of systematic discrimination,
d) state accountability, and
e) monitoring indicators and benchmarks.

- Include explicit disability as a forbidden ground for discrimination in constitutional provisions on non-discrimination and/or include specific prohibition of discrimination on the ground of disability in specific anti-discrimination laws or legal provisions;¹⁶⁹
- Provide for effective remedies in case of violations of the rights of children with disabilities, and ensure that those remedies are easily accessible to children with disabilities and their parents and/or others caring for the child;¹⁷⁰
- Conduct awareness-raising and educational campaigns targeting the public at large and specific groups of professionals with a view to preventing and eliminating de facto discrimination against children with disabilities;¹⁷¹
- Establish an independent institution in order to examine complaints of discrimination.

169. CRC, General Comment No.9, para 9.a.

170. CRC, General Comment No.9, para 9.b.

171. CRC, General Comment No.9, para 9.c.

States have the obligation to respect and protect the rights and freedoms protected by the International Human Rights Convention. States cannot transfer their obligations as set by conventions to any other part, however they can cooperate for example with civil society organisations to realise these rights.

CESCR and the CRC in their “General Comments” provide general measures which need to be implemented. The International Convention on the Rights of Persons with Disabilities is a newly ratified convention and does not produced “General Comment” yet.

In addition to this, Article 58 of the TRNC constitution requires the state to take the necessary social, economic and financial measures to help economically and socially disadvantaged citizens. Therefore, the constitution provides a legal ground in order to fulfil the rights of people with disabilities.

Human Rights treaties impose three levels of obligations on state parties which is the obligation to respect, protect and fulfill human rights.

The obligation to *respect* requires States to refrain from interfering directly or indirectly.¹⁷² In order to fulfil this obligation states have to respect to prohibition of discrimination. States has to take measures in order to facilitate enjoyment of rights and states should not limit the rights unproportionally. However it is difficult to say that these three obligations and the rights of persons with disabilities are respected and are on the political agenda of the government.

The obligation to *protect* is in cases of violations of human rights by actions of third parties, violations need to be investigated and compensation should be ensured by the state for those persons whose rights have been violated. Government must take legal, administrative and judicial measures to realise the rights set out by the convention.

- Provisions under international law have to be incorporated into domestic law.
- Administrative changes have to be introduced to prevent the violation of rights, for example, to improve the legal framework for administrative affairs, raise awareness and increase access to information. The establishment of the independent complaint mechanisms such as equality commission and international bodies could play important role in the case of the responsibility to address violations of rights and provide remedy.
- Judicial reform is required to incorporate the practice of international law into the judicial system which will hold the state legally accountable to the international convention and increase the role of judiciary in the protecting rights.

Obligation to *fulfill* means that the state adopts the appropriate legislative, administrative, budgetary, judicial, promotional and other measures towards the full realization of rights.¹⁷³

172. CESCR General Comment No.18, para 22.

173. Ibid.

104 | The state should also take positive measures such as the revision of education programmes to increase public awareness of the issue, revision of the legislations to increase the role of judiciary in the protecting rights and providing remedy.

A) The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights

According to Article 2.1 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural rights, states should undertake steps based on its available resources to achieve the full realisation of the rights recognised in the covenant:

Article 2.1 states that:

1. Each State Party to the present Covenant undertakes to take steps, individually and through international assistance and co-operation, especially economic and technical, to the maximum of its available resources, with a view to achieving progressively the full realization of the rights recognized in the present Covenant by all appropriate means, including particularly the adoption of legislative measures.

The CESCR, interpreted this matter widely and mentioned the importance of “undertaking to guarantee” that relevant rights “will be exercised without discrimination...” and underlined that:

The full realization of the relevant rights may be achieved progressively, steps towards that goal must be taken within a reasonably short time after the Covenant’s entry into force for the States concerned. Such steps should be deliberate, concrete and targeted as clearly as possible towards meeting the obligations recognized in the Covenant.¹⁷⁴

The principal obligation of result reflected in article 2 (1) is to take steps “with a view to achieving progressively the full realization of the rights recognized” in the Covenant. The term “progressive realization” is often used to describe the intent of this phrase. The concept of progressive realization constitutes recognition of the fact that full realization of all economic, social and cultural rights will generally not be able to be achieved in a short period of time. Nevertheless, the fact that realization over time, or in other words progressively, is foreseen under the Covenant should not be misinterpreted as depriving the obligation of all meaningful content. It is on the one hand a necessary flexibility device, reflecting the realities of the real world and the difficulties involved for any country in ensuring full realization of economic, social and cultural rights.¹⁷⁵

Article 2 (1) obligates each State party to take the necessary steps “to the maximum of its available resources”. In order for a State party to be able to attribute its failure to meet at least its minimum core obligations to a lack of available resources it must demonstrate that every effort has been made to use all resources that are at its disposition in an effort to satisfy, as a matter of priority, those minimum obligations.¹⁷⁶

It is important to note that the state should “take steps, individually and through international assistance and cooperation, especially economic and technical...”. The committee notes that:

“to the maximum of its available resources” was intended by the drafters of the Covenant to refer to both the resources existing within a State and those available from the international community through international cooperation and assistance.¹⁷⁷

In addition to this, CESCR emphasises,

However, that even where the available resources are demonstrably inadequate, the obligation remains for a State party to strive to ensure the widest possible enjoyment of the

174. CESCR Genreal Comment No.3, para. 2.

175. CESCR Genreal Comment No.3, para. 9.

176. CESCR Genreal Comment No.3, para. 10.

177. CESCR General Comment No.3, para. 13.

relevant rights under the prevailing circumstances. Moreover, the obligations to monitor the extent of the realization, or more especially of the non-realization, of economic, social and cultural rights, and to devise strategies and programmes for their promotion, are not in any way eliminated as a result of resource constraints.¹⁷⁸

The means which should be used in order to satisfy the obligation to take steps are stated in article 2 (1) to be “all appropriate means, including particularly the adoption of legislative measures”. The Committee recognizes that in many instances legislation is highly desirable and in some cases may even be indispensable.¹⁷⁹ Among the measures which might be considered appropriate, in addition to legislation, is the provision of judicial remedies with respect to rights which may, in accordance with the national legal system, be considered justifiable.¹⁸⁰

The obligation of States parties to the Covenant to promote progressive realization of the relevant rights to the maximum of their available resources clearly requires Governments to do much more than merely abstain from taking measures which might have a negative impact on persons with disabilities. The obligation in the case of such a vulnerable and disadvantaged group is to take positive action to reduce structural disadvantages and to give appropriate preferential treatment to people with disabilities in order to achieve the objectives of full participation and equality within society for all persons with disabilities. This almost invariably means that additional resources will need to be made available for this purpose and that a wide range of specially tailored measures will be required.¹⁸¹

Article 2.1 guides states in the implementation of its obligations to realise the rights set out by the convention about the implementation of the regulations. According to this article, the state is obligated to incorporate the convention into domestic law, and not doing so falls in conflict with the principle of the ‘superiority of the international law’.

B) The Convention on the Rights of the Child (UNCRC)

According to Article 4 of the Convention on the Rights of the Child, the general obligations are:

State Parties shall undertake all appropriate legislative, administrative, and other measures for the implementation of the rights recognized in the present Convention. With regard to economic, social and cultural rights, States Parties shall undertake such measures to the maximum extent of their available resources and, where needed, within the framework of international cooperation.

The General Comment on the state’s obligations states:

When a State ratifies the Convention on the Rights of the Child, it takes on obligations under international law to implement it. Implementation is the process whereby States parties take action to ensure the realization of all rights in the Convention for all children in their jurisdiction. Article 4 requires States parties to take “all appropriate legislative, administrative and other measures” for implementation of the rights contained therein. While it is the State which takes on obligations under the Convention, its task of implementation - of making reality of the human rights of children - needs to engage all sectors of society and, of course, children themselves. Ensuring that all domestic legislation is fully compatible with the Convention and that the Convention’s principles and provisions can be directly applied and appropriately enforced is fundamental. In addition, the CRC has identified a wide range of measures that are needed for effective implementation, including the development of special structures and monitoring, training and other activities in Government, parliament and the judiciary at all levels.¹⁸²

178. CESCR General Comment No.3, para. 11.

179. CESCR General Comment No.3. para. 3.

180. CESCR General Comment No.3. para. 5.

181. CESCR General Comment No.5. para 9.

182. CRC General Comment No.5, para 1.

According to the Convention on the Rights of the Child, the state has the obligation to respect and protect the rights of the child as set out by the convention.¹⁸³ Article 4 of the convention gives guidance on the implementation of the convention such as state's responsibilities to undertake all appropriate legislative, administrative, and other measures for the implementation of the rights recognised in this convention. In addition to this, according to economic, social and cultural rights, the state should undertake necessary measures to the extent of their available resources and, where needed within the framework of international co-operation.

C) The Convention on the Rights of Persons with Disabilities

This convention has been ratified recently and therefore the Committee of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities has not published "General Recommendations" yet. However in the introduction section of the convention it is stated that by "recalling the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, the Convention on the Rights of the Child and other conventions, have agreed on the regulations put forward by the convention."¹⁸⁴ States therefore have the obligation to respect, protect and fulfil rights set out by this convention.

Article 4 states the general obligations as:

1. States Parties undertake to ensure and promote the full realization of all human rights and fundamental freedoms for all persons with disabilities without discrimination of any kind on the basis of disability. To this end, States Parties undertake:
 - a. To adopt all appropriate legislative, administrative and other measures for the implementation of the rights recognized in the present Convention;
 - b. To take all appropriate measures, including legislation, to modify or abolish existing laws, regulations, customs and practices that constitute discrimination against persons with disabilities;
 - c. To take into account the protection and promotion of the human rights of persons with disabilities in all policies and programmes;
 - d. To refrain from engaging in any act or practice that is inconsistent with the present Convention and to ensure that public authorities and institutions act in conformity with the present Convention;
 - e. To take all appropriate measures to eliminate discrimination on the basis of disability by any person, organization or private enterprise;
 - f. To undertake or promote research and development of universally designed goods,¹⁸⁵ services, equipment and facilities, as defined in article 2 of the present Convention, which should require the minimum possible adaptation and the least cost to meet the specific needs of a person with disabilities, to promote their availability and use, and to promote universal design in the development of standards and guidelines;
 - g. To undertake or promote research and development of, and to promote the availability and use of new technologies, including information and communications technologies, mobility aids, devices and assistive technologies, suitable for persons with disabilities, giving priority to technologies at an affordable cost;
 - h. To provide accessible information to persons with disabilities about mobility aids, devices and assistive technologies, including new technologies, as well as other forms of assistance, support services and facilities;
 - i. To promote the training of professionals and staff working with persons with disabilities in

183. Ibid 7, p. 123.

184. Convention on the Rights of Persons with Disabilities preamble

185. "Universal design" means the design of products, environments, programmes and services to be usable by all people, to the greatest extent possible, without the need for adaptation or specialised design. "Universal design" shall not exclude assistive devices for particular groups of persons with disabilities where this is needed.

the rights recognized in this Convention so as to better provide the assistance and services guaranteed by those rights.

2. With regard to economic, social and cultural rights, each State Party undertakes to take measures to the maximum of its available resources and, where needed, within the framework of international cooperation, with a view to achieving progressively the full realization of these rights, without prejudice to those obligations contained in the present Convention that are immediately applicable according to international law.

3. In the development and implementation of legislation and policies to implement the present Convention, and in other decision-making processes concerning issues relating to persons with disabilities, States Parties shall closely consult with and actively involve persons with disabilities, including children with disabilities, through their representative organizations.

4. Nothing in the present Convention shall affect any provisions which are more conducive to the realization of the rights of persons with disabilities and which may be contained in the law of a State Party or international law in force for that State. There shall be no restriction upon or derogation from any of the human rights and fundamental freedoms recognized or existing in any State Party to the present Convention pursuant to law, conventions, regulation or custom on the pretext that the present Convention does not recognize such rights or freedoms or that it recognizes them to a lesser extent.

5. The provisions of the present Convention shall extend to all parts of federal states without any limitations or exceptions.

The convention requires the state to collect statistical data in accordance with and to establish mechanisms for the implementation of the convention in different sectors and at different levels. In addition to this a monitoring system should be established based on the collection of data, collection related to the application of the convention, which will allow the state to develop an action plan to improve the rights of people with disabilities. The action plan is a vital instrument supporting policies regarding disability rights, and would be a fundamental part of the national development plan. It is also important that “persons with disabilities and their representative organisations shall be involved and participate fully in the monitoring process.”¹⁸⁶

The convention on the Rights of Persons with Disabilities emphasises the issues of ‘protection’ and ‘promotion’ under Paragraph 9 of Article 4.1.

The Convention on the Rights of Persons with Disabilities was ratified by TRNC and became part of domestic law. However legislative, administrative and judicial changes have not taken place to incorporate the provisions under the convention into the domestic law. The responsible ministries should work together to increase the awareness within the community and cooperate with civil society organisations to address violations of the rights of people with disabilities.

Conclusion and Recommendation

It is accepted that States have the responsibility to implement rights and freedoms protected by international human rights instruments. However there is very low level of awareness on this issue in the TRNC and the state does not fulfil its responsibilities according international documents. In many cases state, transfer its duties to civil society organizations. International human rights conventions set out the responsibility of the state to establish the necessary mechanisms to implement the provisions under international law by incorporating international law into domestic law. However in the TRNC there is very little done to incorporate international conventions into domestic law. State must therefore establish a dialogue with civil society and consider recommendations from civil society organisations with the aim of realising the rights of people with disabilities.

186. Ibid 5, p. 41.

Persons with disabilities make up a great portion of the world population. The number of persons with disabilities in the TRNC is unknown and therefore it is not possible to compare local and international figures. States do not have a clear policy on collecting data on people with disabilities such as the lack of appropriate data collected during the national census which has not been done in accordance with the 64/1993 Law of the Protection and Rehabilitation of Persons with Disabilities.

According to the analysis of the legislations in the TRNC, much legislation do not meet the needs of persons with disabilities, provisions protecting people with disabilities are not enforced, international human rights law is not incorporated into domestic law and therefore are not implemented effectively in practice.

In addition to legislative shortcomings, people with disabilities are still affected by social barriers. People with disabilities are not seen as equal members of society and people continue to 'pity' those with disabilities. However, campaigns and studies by civil society organisations have increased awareness about the difficulties faced by people with disabilities in the society.

The right to accessibility is a fundamental right and it is an essential right for the enjoyment of other rights. Legislative changes do not meet the needs of persons with disabilities. Furthermore persons with disabilities are not treated equal in the society and there is low level of awareness on this issue.

Although the awareness of the right to education of persons with disabilities is rising, legal arrangements have not taken place to implement these changes. On the other hand, The Council of Ministers has presented a draft law for special education.

A legal provision exists for the right to work and employment for persons with disabilities. Law 64/93 on the Protection and Employment of Persons with Disabilities has discriminatory articles and its articles that disabled people can benefit are not properly implemented and therefore the employment of persons with disabilities is low.

In addition to the difficulties in the access to health, there are no proper legislative changes done for the right of health of people with disabilities, and the government does not have a serious legal standpoint on this issue.

Persons with disabilities cannot fully enjoy their rights compared to others and this constitutes a violation of the principle of equality. Although discrimination is prohibited by the constitution and international treaties, the state failed to make necessary provisions concern positive discrimination in order to prevent discrimination.

States are obliged to respect and protect the rights and freedoms stated in the International Human Rights. Conventions. However there is very low level of awareness on this issue in the TRNC. In many cases, civil society instead of the state has to fulfil the duties of state. However, human rights treaties impose three levels of obligations on state parties: the obligations to respect, protect and fulfill human rights. However it is difficult to say that these three obligations and the rights of persons with disabilities are respected and are a part of the political agenda of the government.

“EngelSİZ Söyleşiler: Nevzat Adil” Gaile Dergisi, January 2011; Videos of interviews done with Nevzat Adil and Çelen Çağansoy can be reached through <http://vimeo.com/engelsiz>,

35/2010 Ownership and Easement Rights in Apartments article 44.2.

64/1993 Law of Rehabilitation and the Protection of Handicapped People.

CESCR General Comment No. 13

CESCR General Comment No.5

Chapter 252 Mental Patients law

Committee on Economic, Social and Cultural Rights <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/099b725fe87555ec8025670c004fc803/4b0c449a9ab4ff72c12563ed0054f17d>

Committee on the Rights of the Child, Monitoring children’s rights, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/index.htm>, accessed on 31/5/2011.

Compsaito, Manual on Human Rights Education for Children, Council of Europe, Budapest,2007, page 21

Convention on the rights of Persons with Disabilities

Convention on the Rights of the Child.

Conversations with Faize Erdoğan (EngelSİZ Söyleşiler). Gaile Dergisi March 2011; Basamak Dergisi April 2011.

CRC Committee General Comment No.1, para. 1

CRC, Committee General Comment No 9, para. 11.

Çağlar, Selda, Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuk Sisteminde engellilerin Eğitim Hakkı ve Devlet Yükümlülükleri, İstanbul 2009

Disabilities, From Exclusion To Equality Realizing the rights of persons with disabilities Handbook for Parliamentarians on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol, United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, Inter Parliamentary Union.

ECHR, Loizidou vs. Turkey, 15318/89.

Employment and Protection of Handicapped Persons Act No. 64/93, Article 7.1.

European Convention on Human Rights, <http://www.hri.org/docs/ECHR50.html>, accessed on 29/3/2011.

European Court of Human Rights, Koua Poirrez vs. France, 40892/98, 30/09/2003

Griffo, Giampiero and Francesca Ortali Training Manual on the Human Rights of Persons with Disabilities, Ulaanbaatar 2007.

<http://vimeo.com/engelsiz>

<http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>.

<http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=212>,.

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/>, accessed on 26/01/2012.

ICESCR article 24.3.a.b.c.

ICRPD article 24 paragraph 1,a,b,c

ICRPD article 24.2.a.b.c.d.e

Information gathered from members of EngelSİZ Initiative on 20 January 2012.

Interview made on 15/7/2011 with the member of the board of directors of the Solidarity Association for Disabled families Refia Arı

Interview made on 16/9/2011 in Lefkoşa with Emine İnsay

Interview made on 9/7/2011 with president of Cyprus Turkish Orthopaedic Disability Foundation

Interview made on 14/07/2008 with the Responsible of Special Education Association Administrative Affairs.

Interview on 24/09/2011 with the President of the Association for the Protection of Spastics Sevilay Özşahin

Interview made on 16/9/2011 with Hadiye Yoldaş

Interviews done with members of the EngeliSİZ Initiative on October 2011.

Kitching, Kevin Non-Discrimination in International Law A Handbook for Practitioners, Interrights January 2005, London.

Interview made on 19/9/2011 with Sedat Hacı Mehmet Director of Labour Office, Employment Department Director.

Office of the High Commissioner for Human Rights: Persons with Disabilities <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/4b0c449a9ab4ff72c12563ed0054f17d>, accessed on 28 October 2011.

Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict, madde 8, <http://www2.ohchr.org/english/law/crc-conflict.htm>, accessed on, 28/01/2012.

Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography, article 12

Protocol No.12 of the Convention For the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms Explanatory Report, Para 8.

Rights and Duties of Persons with Disabilities in Public Offices.

Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities.

State Planning Organization, Population and Housing Unit Census, <http://nufussayimi.devplan.org/Nufus-nitelikleri-index.html>.

Supreme Constitutional Court, 3/2006, Ulusal Birlik Partisi and TRNC Parliament 21/06/2006.

TRNC Constitution.

United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner for Human Rights, Monitoring the Convention on the Rights of Persons with Disabilities Guidance for human rights monitors Professional Training Series No. 17, New York and Geneva, 2010, p. 22, http://www.ohchr.org/Documents/Publications/Disabilities_training_17EN.pdf, accessed on 28/01/2012.

Universal Human Rights Declaration, article 23.

Videos of EngeliSİZ Initiative can be reached through <http://vimeo.com/engelsiz>.

YİM 119/2003, D.20/2010 Mehmet S. Uğraşın and TRNC Public Services Commission.